

מולד

ירחון מדיני וספרותי

תמוז תש"ט כרך ג' חוברת 16 יולי 1949

195	מורה לדורו ב. צ. דיגבורג
202	הון ואדם בישראל יחיאל הלפרן
209	מישבר בגורל היהודים בגוש הסובייטי הרצל ברגר
214	על זרם הקיבוצים בהינוך שלום לויך
218	על התערבות והומאניזם ת. בן-אשר
	בין לאומים:
221	מצבה הכלכלי והחברתי של צרפת בשעה זו אלברט גאזייה
225	מהפכה שקטה בכרימניה מכס ק. אדלר
229	פייטה בנימין גלאי
239	על יוסף צבי רמון דב סדן
241	ספלי קפה קרל סאנדבורג
242	פולמוס שירה ישעיה רבינוביץ
	רשימות:
247	רעבון ושופי יאיר עשתון
	ספרים:
249	עזאם פחה על תעודת האיסלאם בימינו ש. ד. גויטיין
251	על החירות ועל המשטר מ. שטרנברג
254	כאהלו של המארכסיזם יעקב ברזילי
256	בשילוי החוברת

דפוס ההתיימרה: 2,550 ל"י לשנת 1,400 לחצי שנה; מחיר החוברת 250 מ"ג; שכר המודעות: 40 ל"י העמוד, 50 חצי העמוד, 10 רבע העמוד; אין המערכת אחראית לתוכן המודעות; כתב-יד שלא צורפה להם מעטפה כתובה ומבויילת אינם מותרים; הכתיבת: רחוב יהודה הלוי 40, תל-אביב.

MOLAD, Monthly Review of Politics and Letters
Published by the Palestine Jewish Labour Party

Vol. III *No. 16* *July 1949*

Editorial Office 40 Yehuda Halevi St., Tel Aviv, Israel

מורה לדורו

חמש שנים למות ב. כצנלסון

ב. צ. דינבורג

ארץ ישראל; מ. חבורה לגידול ירקות" ל. בנק הפועלים", "המשביר" ו. "ניר"; מה. קונטרס" — עד "דבר" ו. "עם עובד"; מתביעה ראשונה לברית בין הפועל העברי לבין "קרן הקיימת לישראל" עד לעבודה ברוכה ומכוננת בהנהלת הקרן הקיימת לישראל; מדרישות ראשונות להנחלת התרבות העברית לעם עד להשתתפות ב. ועד הפועל של האוניברסיטה" מתוך שאיפה להכניס את המדע ומוסדותיו בעול המאבק האורגני של העם על תקומתו ובנין חייו החדשים וחברתו המתוקנת.

ב

ואולם אין אנו באים לספר לא את מעשיו ולא את רובי פעולותיו. רוצים אנו להתייחד עם דמותו. והתייחדות אפשרית רק עם היש, עם החי. רוצים אנו להתייחד לא עם מה שהיה. אלא עם מה שחי עיד מדמותו בלבנו עכשיו. בהווה הרוחנית של התנועה, של העובדים, של הישוב, של הציונות, של העם. ואמנם דמותו, דמות אחידה, קיימת — הרגשנו בה כל השנים האלה שעברו עלינו מיום מותו. הן שאלנו את עצמנו לא אחת בכל מיפנה ובכל מערכה: מה היה אומר עכשיו ברל? כיצד היה מגיב? האם היה מסכים לדרך זו, לצעדים אלה, לשיטה זו? — והרגשה זו, כמעט הייתי אומר, "תחושה" זו שאנו חשים בהעדרו, עד שאנו יואלים את עצמנו לתגובתו המשוערת. היא היא הקובעת את דמותו החיה בהכרתנו, את קו היסוד באישיותו: **מורה**. במלוא משמעותה הראשונה של מלה זו: מורה את הדרך למי שעומד, נבוכ, על פרשת דרכים, ואינו יודע לאן לכוון צעדיו... וזה סימנו המובהק של המורה: אתה בוחן דרכך לאור הוראותיו גם אחרי לכתו. והיו עיניך רואות את מוריך ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר: זה הדרך לכו בה, כי תאמינו וכי תשמאי לוי" (ישעיה ל). — את קולו של המורה אתה שומע גם "מאחריך". — ואמנם, אהבתו הגדולה בכל ימי חייו היתה ההוראה. במובנה הנעלה: להדריך, להורות דרך, ליישר הדורים בלב; לרוות את כמיהתם של בני אדם, וביתוד של הצעירים, לבהירות ההשקפה, לבטחון פנימי וליושר הדרך, ולעצב את הדמות הרוחנית — זו היתה תשוקתו

בשלושים וחמש שנות חייו ועבודתו בארץ-ישראל קיפל ב. כצנלסון את חייו של הישוב כולו, על כל לבטיהם ונפתוליהם; לבטים ונפתולים שעלו ורבו עם ריבוי וגידולו של הישוב, עד שלעתים נדמה היה, שאין להם גבול ומידה. אף חדות התרחבותם ושמחת הסתעפותם וששון צמיחתם של חיים אלו, שהיה בה תמיד משום "מעשי בראשית", נתלוו להם ברוחו תמיד היצירתיות והרדה, היאבקות בלתי פוסקת על שר-שיות היותם והרדת-נפש עמוקה לשלמותם ולכ-נותם. וגם סולם-עלייתו הוא היה כרוך בקיפול זה שקיפל בחייו את היי "העם בציון".

באלול תרס"ט בא לארץ. בא כאחד צעיר מצעירי ישראל שאניית-חיהם נטרפה עליהם במבוכת הימים ההם, ימי כשלון בציונות, תבוסה במהפכה הרוסית ותמוטה בסוציאליזם היהודי. עלה כנאחו בקרש מקרשי אותה ספינה טרופה, כחותר בשארית כוחותיו להעלות "אחיוה" זו לנקודת-משען אחרונה בלבב ימים... וכש, הלך בדרך כל הארץ, כעבור שלושים וחמש שנים, הלך כאחד מקברניטיה הנאמנים והמוסמכים של אניית-ישראל, הנאבקת בגלי מים זידונים, בסער-רות וסופות, שכמהון לא ידעה בכל ימי טלטוליה ונדודיה המרובים. בסולם עלייתו גלומה כל פרשת תולדותיה של תנועת העבודה בארץ — מן הפועל העברי הנאבק על אפשרות של עבודה במושבה עברית ועד העם העובד העומד בראש ישראל: גיבושה הרוחני וליכודה החבר-רתי, עיצובה הארגוני ויצירתה המשקית. תנור-פתה הישובית והנהגתה הלאומית-המדינית. ובכל הדרך הארוכה הזאת עמד ב. כ. בשורה הראשונה ותפס מקום מיוחד בה. כי על כן רבי-פעלים היה, מתנה דרכים ותכניות, עומד בקשרי מלחמה ומכוון את מהלך הדברים, מארגן מפעלים ועומד על משמר ביצועם. בכל שטחי העבודה והבנין ובכל מערכות התנועה והישוב: בארגון ובהתי-ישובות, במדיניות ובהגנה, בהסברה ובהדרכה, בחינוך ובתרבות. מהשכיחה בכנרת ומהסתדרות הפועלים החקלאיים ביהודה והגליל ועד להסתדרות הכללית של העובדים העבריים בא"י; מ. ועד האיחוד" עד ל. אחדות העבודה" ולמפלגת פועלי

(דפוסים שבהם נשתמרה המסורת הלימודית של קדמונינו), שפירושו: כך הורה, כך לימד, כי אלה הם „עיקרי הלכותיו והליכותיו” גם יחד. הוא תבע מן היחיד ומן הציבור „מתיחות של חרדה” ו„גאולה של הצלה”, הזהיר מפני „נוסחאות של רמיה” וחתר לראיה של אמת ול„ישות של ממש”; הוא ראה את יחידות הווייתנו בעולם והסיק ממנה את עצמאות דרכנו, שהיא דרך „מתפכה של בנין ואתדות של יצירה”, המכשולים המרובים והקשיים העצומים העומדים על דרכה של הגשמת הציונות היו ברורים לו וגלויים לפניו בבחירות מפליאה, אבל הוא גם ידע, כי במצבנו כל ספקנות היא ספקנות של פחד וכל בטחון הוא בטחון של אומץ לב; ומשום כך העלה על ראש דאגותיו גם את עליונו של היחיד גם את תקנתם של הרבים, מתוך הכרה כי שילובם האורגני של שניהם הוא תנאי הכרחי לכל הגשמה ציונית והתקדמות סוציאליסטית, שבהכרח הן כרוכות יחד.

ד

מתיחות של חרדה וגאולה של הצלה. אבן-הפנה לכל תפיסתו הציונית והסוציאליסטית של ב.ב. היא המתיחות של חרדה שבה חי לא רק כל שלושים וחמש שנות פעולתו בארץ, אלא עוד כחמש-עשר שנים לפני עלותו לארץ. כבר בימים ההם, ימי קישיוֹב ואוגנדה, ימי השביתות הגדולות של מהפכת 1905, הפגגרוֹ-היה ונצחונותיה, ימי הפרעות וההריגות ביהודים, הורגש ברור שאנו עומדים לפני „סופה גדולה”, „סופת אימים” של היאבקות מעמדות ומשטרם של מלחמות עמים והתנצחות של מדינות. בימים ההם נחשפה בכל מערומיה חולשתם של היהודים לכל שכבותיהם ומעמדותיהם, לכל מפלגותיהם וזרמיהם. ונתגלתה לעיני כל העולם בדידותם האיומה, על אף ה„קול — קול יעקב” שנישא במדינה ובעולם. כבר אז הציצה מכל פינה ב„תחום המושב” אפשרותה של כליה פיסית, השמדתם של המוני ישראל, שתהיה מאורגנת על ידי שלטונות המדינה ותבוצע תוך סערת ההיאבדות הפנימית והמלחמה החיצונית. „הצצה” זו לתהומות החרידה לבבות, הסעירה רוחות והדהייה מה נפשיות. ומי שהוחרד אז והוצג על פי התהום לא ידע עוד מנוחה כל ימי חייו. בכ. היה מן הנחרדים ביותר. חרדתו לא עזבתו עוד כל השנים. גם בימי מלחמת העולם הראשונה ובסופה כש„יום יום כותב העולם את תולדותינו בדמנו, ואנחנו — לא רק אולת יד, גם קולנו נחבא”

ושאיפתו כל הימים. כעבודה זו מצא תמיד את סיפוקו הגדול ביותר. מכאן שיחותיו המרובות עם נוער, עם חבורות ועם יחידים. מכאן כשרו הנפלא להיות קרוב לכל יודעיו. עינו הפקוחה ראתה ללב, וראתה נכוחות וישרות, גם ללב החבר, גם לסביבתו ולאורתו; במבט הידידות שלו ידע לחזור לפני ולפנים, להסיר מחיצות ולהשוף את הדברים ולתפסס כמו שהם. יש שהכאיב בראיה זו ובחישוף זה, אבל תמיד ידע גם לחבוש פצעי נפש. אין בכוחו של ידיעה בלבד, אף ידיעת הדרך הנכונה, להעלות את האדם למדרגת מורה־דרך. לשם כך צריך שהאדם שים יהיו נכונים ללכת בדרך שהוא, המורה, יורה, וצריך שהמורה ידע לנטוע בלב ההולכים את הרצון להליכה זו, ואת האמונה, שאמנם, הוא, המורה, רואה נכוחה, וכי גם הם רואים את הדברים כראותו אותם. ואין אמונה זו ניתנת אלא למי שלבו מלא המיית־אנוש לחברו, שרק הוא יש בידה להכניס את האחד לפני ולפנים של עולמו של האחר. רק מי שחונן בכינת־הלב ויודע בנאמנות לשאת בעול גפשו של חבר, רק מי שחונן בדקות השמיעה ויודע גם להוסיף עליה, רק מי שלומד על מנת ללמד ויודע ללמד על מנת לעשות, יכול לזכות להיות מורה הרבים. ומי שזכה להורות לרבים ונבוכים את הדרך הנכונה הוא מורה לדורו. ומי שרבים הלכו אחריו בדורו, ירבו תלמידיו גם בדורות הבאים.

ג

אין אני בא למצות את השקפותיו ודעותיו של ב.ב. את דרך מחשבתו וגישתו לחיים. אך דומני, שהדבר יהיה ברוחו, אם בימים נשגבים ואיומים אלה — שדורות ערגו להם ופחדו מפניהם — נתעכב על כמה מעיקרי דבריו, שהם בבחינת אבן־פנה באישיותו ובהשפעתו על בני דורו, עיקרי דברים שיש להם חשיבות מרובה גם לימינו אלה. ודאי, לא כולם מקוריים, ולא תמיד הוא הראשון שהגה אותם או ניסח אותם נוסח אחרון, בכללותם הם נחלת הרבים, רכוש של התנועה כולה. במידה רבה הם נתונים בעצם הווייתה. ואין זה מעניגי לעמוד על חלקו האישי והמקורי בכל מערכת הדעות הללו. המורה אינו דוקא זה שגילה את הדרך, אלא זה שהתמיד בהעמדת הרבים עליה, והצליח בהולכתם בה; זה שידע לזהות את עצמו, את כל אישיותו הרוחנית עם הדרך והשיטה ועל ידי כך היה הוא לסמלם החי, עד אשר לא הוא מורה אותם, אלא הם מעידים עליו: „הוא היה אומר”

שאינן להם עוד החופש והכוח הפנימי לראות בעיניהם דברים כמו שהם, והם, משועבדי הנוסחאות, משליכים לטובעים בים, החותרים בשארית כוחותיהם לחוף, „נוסתה של חבל“ להאחו בה.

רק בראיית-אמת, רק בהשתחררות משלטונה של המליצה החברתית ושל ה„נוסחה“, המתימרת לבטא את המציאות ולמעשה מאפילה עליה, נוכל לתפוס את ישותם הממשית של הדברים, לבחון את משקלם האמיתי ולכוון לפיהם את כל מעשינו. רק „ישות“ רוטטת, ממשית, אשר בעצם הווייתה, היא משמשת נושא לשאיפתנו, עליה יש לבנות ולפיה יש לכוון, ו„ישות“ זו קיימת בתוכנו, בעבודתנו ובחינו, אלא שלא תמיד יודעים אנו לתת לה את מקומה הראוי ולצידה אף באותה עזרה שבכוחנו לגייס, „ישות“ כזאת היתה בפועל העברי בימי העליה השנייה, בתנועה החלוצית בימי העליה השלישית ואחריה; ו„ישות“ עצומה מצויה בישוב וב„אי כניעתו“ למשטר „הספר הלבן“, ומצויה בפליטי ישראל החותרים במרחבי ימים לחוף מולדתם, „ישות של ממשות“ היתה בפועל העברי שבעליה השנייה משום שזיהה את חייו עם התנועה וגורלה, מפני ש„כבש עצמו לעבודה, לחוש המולדת, לדבקות בקרקע ולעמידה ביחידות על משמרתו בפני כל רוחות הטלטלה“, וכשהיה הפועל העברי ליסוד היסודות של „ישוב עובד“, ו„כת המגשי-מים לנפשם“ החלו להטביע את חותמם על מהלך הענינים הכללי בישוב ובציגונות היה הסימן המובהק ביותר לזכותם לכך, זו ידיעתם „לחפש מתחת לכל הקישוטים וההצלחות את התוך, את הממש“, ומשום כך ידעו הם דוקא להעריך נכונה את ענין ההגנה על תל-חי אף לראות בה בעצם את כל שאלת ארץ-ישראל: „כי העיובה והנסיגה הן המופת החותך על רפיונו ואפסותנו“, ו„ההוכחה היחידה על זכותנו על ארצנו — היא בעמידה קשת-עורף ונואשת מבלי הבט אחורנית“, זוהי ישות של ממש! ו„ישות של ממש“ כזאת היא גלומה גם ב„אנרגיה החלוצית המביאה את עצמה לא“י ולבנינה ו!“, „ממשה“ של החלוציות היא בזה שהיא מעמידה במרכז את „חיי האדם ועבודתו“, שהחבר עצמו הוא המטרה, וש„על ידי יצירת החיים האישיים“, על ידי כיבוש האדם את עולמו ושלטונו בעולמו הוא, היא יוצרת את העתיד הלאומי, כאן לא המספר קובע, אלא המשקל, ורב משקלו של תוכן חיים, שהרי הוא

(תרע"ט) — עד פרוס מלחמת העולם השנייה (תרצ"ט) כשהוא ניסח ברור ובאכזריות את מצבנו: לא רק „הערכים יכריעו עלינו מלחמת-השמד“; „אנחנו, כולנו, נמצאים במצב של אומה שנידונה להשמדה, כי עם ראשית המלחמה יהיה כאן החשבון הפשוט: היהודים בכל ארצות האויב יהיו נתונים להשמדה — ושריד לא ישאר מהם“, משום כך היתה הציגונות של ב. כ. תמיד ציגונות של גאולה, „גאולה שיש בה הצלה“, כי גאולה שאין בה הצלה אינה גאולה, והכמות קובעת את האיכות, ציגונות היתה תמיד ציגונות אשר אינה זונחת לרגע את מטרחה: „להעביר את המוני ישראל לארצם ולחדש עלינו יציאת מצרים“ (תרפ"ח). — „בשבילי אין הגשמת הציגונות אלא בעצמאות מדינית ממש ובקיבוץ גלויות ממש“ (תרפ"ט). „מלחמתנו בארץ-ישראל היא המלחמה היחידה נגד השמדתנו“, אין לנו ברירה: „אנו יכולים להישמד או להיגאל“, ומשום כך דוקא עכשיו „על הציגונות להרים את דגלה, שהוא בעצם דגלה של יציאת מצרים“.

ה

נוסחאות של רמיה וישות של ממש, אותה המתיחות של חרדה, שבה חי מיום שעמד על דעתו היא שהחריפה כל כך את כוח ראייתו בחיינו והיא גם שהחמירה את „אכזריות“ דיונו ועוז שיפוטו. בהרצאותיו ובדברי הסברתו, בויכוחיו ובדברי הפולמוס שלו, בעל פה ובכתב, לא פסק כל ימיו ממלחמתו ב„שיגרת הדיבור, שימושי האמרות, הערכות שבנוסח, יחסים שבמקובל“, לנגד עיניו היה עולם מלא של „מחזות שוא ומדוחים“, המאפילים על המציר אות, „אחיות עינים הרואה את אשר איננו ואינה רואה את היש“, נוח להם לבני אדם בהשקפות עולם ובתורות-חיים שלמות ומוכנות, המתאמרות להסביר להם את כל תופעות חייהם, לקשר אותן זו בזו, להציג לעיניהם הם את העולם כשהוא מסודר כראוי, כשהכל בו בנוי וערוך מראש, „כמו שנאמר“, ועלינו רק ללכת בדרך שסללו לפנינו ולא להרכות בשאלות ולא ל„הקשות“, ואם המציאות אינה „מתיישבת“ לפי תורה זו, הרי הם מתעלמים ממנה, שהרי לא יעיוזו לנגוע בשלמות הבנין של „משאות שוא ומדוחים“, להסיר את המשקפים שרק בעדם הם רגילים להסתכל בעולם, ולא היה דבר בזוי ושנוא עליו מאותה התפלפלות של הבל של אנשים משועבדים ל„עבודה זרה“,

ועל אחריותה". היא „נוצרה מתוך מחאה נגד חוסר-כוח יהודי — חוסר-כוח בעבודה, חוסר-כוח כוח בהברתיות היהודית, חוסר-כוח של העם היהודי". מראשית התהוותה היתה ציונות מדינית: „הזון של קוממויות ישראל היה מרכז הנפש של תנועת הפועלים". אולם „הישות הממשית" של התנועה כולה היה ב„רצון החיים המהפכני" של נאמניה, שהעלה את תפיסת-המהאה של הדור לתנועת הגשמה גדולה. „רצון חיים מהפכני" זה הוא יסודי-היסודות לכל תנועת הגשמה שאינה מטיפה לאחרים, אלא כובשת את עצמה, עוקרת את נאמניה ממסגרת-חיהם הקבועה, משנה את „ארחם ורבעם", ממלאה אותם חוסר-מנותח מתמיד, מכריחה אותם לבדוק לעתים קרובות את חזוניהם של „משענם הרוחני", מעמידה בסיון אחר נסיון את נאמנותם לעצמם, את חסינותם הנפשית ואת כושרם בהקמת מסגרת-חיים חדשה לעצמם, מתוך „מאמצים בלתי פוסקים לתקן, לחדש ולשנות". אמנם, המגשימים הם מיעוט, ואפילו מועטים, אבל לפי עצם טבעם הם מאותם המועטים שאינם גורסים „אחרי רבים להטות" אלא „ישונו הם אליך, ואתה לא תשוב אליהם", ואם אמרו שה„מיעוט האקטיבי" הוא המכריע בהיסטוריה, הרי נאמר הדבר בהם, באלה שיודעים „לשום את נפשם בכף", „לצקת את כל כוחות הנפש והפעולה לתוך מעשה ההגשמה", כי גורלה של תנועה תלוי לא רק בזה אם יש לה אידיאולוגיה צודקת, אם הפרוגנוזה שהיא קובעת לעתיד לבוא, נכונה היא או לא — „ראיית-הנולד כשהיא לעצמה אינה מולידה". גורלה ההיסטורי של כל תנועה נחתך לפי כושר ההגשמה שלה, לפי מידת המסירות, הנאמנות, לפי „שימת הנפש בכף" של נושאה, לפי מידת ההזדהות שהם מזהים את חייהם וגורלם האישי עם התנועה, ובזה היה ערכה הרב והמכריע של תנועת-העבודה בא"י. היא היתה, ביסודה ובמהותה, תנועה של התגשרות. „רכושה האנושי היה גדול ועצום" — „כל מה שיצרה תנועתנו לא יצרה אלא בכוחו של החבר, בכוח צרכיו הנפשיים, בכוח עצמאותו הרוחנית, בכוח הכרעתו". כי „תנועת העבודה בארץ נתברכה באינסטינקטים עמוקים, באמונה רבה בערך האדם ובאחריותו". ואף זו: „כל אחד מאתנו וכל מעשה של כל אחד מאתנו יש בו כדי להכריע את הכף, וכל שעה היא שעת הכרעה" — „בקשיות עורף, באינסיגנה, אשר תליחי הוא הסמל שלה". רק על ידי כך זכינו

עושה את הציונות לממשית ביותר, משום כך ה„כות הלוצי" הוא „הלוח שבשדרה של תנועת שהורוננו". תפקידיו של כוח זה עוד יגדלו, כי „כל מה שהאפשרויות גדולות יותר, כן נדרשים יותר מאמצים כיבושיים, הלוציות משקית וחלוציות תרבותית וחלוציות מדינית". גם המפתח לשידוד מערכות בגורמים הפוליטיים — הוא בכוח הלוצי זה ובמידת עליתו... ועם פרסום „הספר הלבן", משהכרנו על אי-כניעה והעמדנו על ההכרח „לחנך את עצמנו ואת תנועתנו ואת הישוב כולו לאי-כניעה, למעשים אשר יגלמו את אי-הכניעה ויגבירו את כוחנו לבלתי-הכנעה", היה ברור לב. כ. כי „הנושא הטבעי של מלחמת ישראל על קיומו הוא היהודי שקוראים לו פליט". „על פני הימים נטושים נושאי הדגל של צרת היהודים, — הפליט היהודי יוצא בראש המערכה וכולנו חייבים לצאת בצבאותיו" (תרצ"ט). הפליט היהודי — ביחד עם הישוב, שהרי אם משטר ה„ספר הלבן" והסטאטוס הפוליטי שלו יעמדו בעינם, ברור, ש„אין לישוב, בתור ישוב, תקוה לחיים", ואף „אין להניח שהישוב, ובפרט תנועת הפועלים, שהיא חוט השדרה של הישוב, יוכלו להשלים עם זה שתקנתו האבד", ואז „צפויה לו היאבקות כזאת כאשר היתה לנו בימי החשמונאים".

ו

יחידות הווייתנו ועצמאות דרכנו. ה„ישות" הזאת הנושאת את תנועתנו, שעליה הננו נשענים ובה הננו נאחזים — ממשותה היא בנו, בתוכנו, ברצון החיים שלנו, כוחה הוא באותו רצון המפעם בקרבנו „לחיות בתוך עצמנו כמו שהננו". ב„רצון חיים" מהפכני זה כשהוא „מתגלה בריכוז כל הכחות, כוחות הנפש והמחשבה, באימוץ כוחות החיים ומיצויים לעומ" קם, גלום כוח חברתי רב ומרץ מהפכני עצום אצור בו, יש בו כדי לשנות את פני החברה ולהוות יסודות-אמת למשטר חיים אחר, אולם דבר זה ניתן להיעשות רק אם ה„אידיאה המדינית" של תנועת השהרור שלנו יהיה לה שלטון מלא בחיינו, רק שלטונה של ה„אידיאה המרכזית" בחיינו יוצר אפשרות הישופה של ה„ישות הממשית" שבנו, של גילוי הכוחות הגנויים שבנו, שיוכלו להתגבר על כל המכשולים המרובים מבית ומחוץ. תנועתנו היא מראשיתה ביטוי ל„רצון חיים" מהפכני זה, בזה יחידותה, ה„ציונות הסוציאליסטית התחילה כאחת התנועות המהפכניות שבדור" היא „העיזה לחשוב בעצמה

להכרעה: כיבוש נפש העם. ואין דרך לכיבוש נפש העם אלא — על ידי הגשמה אישית. עוד בימים הראשונים לבואו לארץ כתב בו כו: „אישים דרושים לנו — שנשמחם תמצא כאן אחיזה, ידיהם — סדק, לבם — חיות. המה יבנו את חייהם, והמה יבנו את הארץ“. הודהות שלמה זו בחיי יום יום „היא היא הגוברת היילים ומחוללת את המהפכה האמיתית“ (תרפ"ו). — והגשמה אישית זו אמתי-המידה שלה היא אמתי-הבנין. אמנם, מועטים אנו, אולם לא רק המספר קובע. במהפכה הרבה תלוי באנרגיה המהפכנית: וזו מצויה בחיינו בשפע. ביטויה הוא האנרגיה החלוצית, זו ש„מביאה את עצמה לא“י ובנינה“, — וכבר הובח או הדברים קודם: „כל מה שהאפשרויות גדולות יותר, כן נדרשים יותר מאמצים כיבושיים, חלוציות משקית וחלוציות תרבותית וחלוציות פוליטית“. עברנו כברת-דרך הגונה במהפכה שלנו, ויש בה לעודד ולאמץ. מאסנו ב„אידיאולוגיה הלאומית הסורוגאטית שאינה רוצה בטמיעה ואינה מאמינה בגאולה“. אין אנו יכולים לסבול אותה „משיחיות כוזבת, המתימרת להשיג הכל באפסיד ובשופרות של תרועה“ — מתוך העדר „כל חוש לכוח של ממש וליצירה של ממש“. המהפכה שלנו היא מהפכה של בנין, והיא הראתה את כוחה. התחלנו ב„כיבוש העבודה“, לאמיתו של דבר „כניסה לעבודה“. היחידים היו לרבים, לכלל. והוא היה לכוח עולה, ל„ישוב עובד“. העלינו את ה„ישוב העובד“ ל„ראש פנה בעבודה הישוב“, ודרשנו שהאומה תתן ל„עובד את האדמה“. נבואתנו ל„תקופה חדשה ביחס העם אל הקרן הקיימת“, אם זו תתמסר „לגאולת הקרקע ומסירתו לרשות העובד“, נתקיימה בשלמות. דרכנו ברורה. איש לא יקח את מקומנו כציונות. „אם אנחנו בעצמנו לא נעזוב אותנו, וקיימת סכנה זו. תנאי הכרחי ל„מהפכה של בנין“ היא „אחדות של יצירה“ — או „אחדות העבודה“. „יציאת מצרים“ כ„דרך חיים ופעולה“ אינה אפשרית בלי „מכסימום של כוח“, ו„מכסימום של כוח של כוח“ תנאי קודם לו „מכסימום של איחוד“. אנו זקוקים ל„אתדות מגשימה היוצקת את החזון לתוך העשייה היומיומית“, לפיכך התנועה „חייבת לבקש בלי הרף דרכי איחוד, רעיוני ופוליטי, לכל מתנה העבודה, אשר קרקע ציוני וסוציאליסטי משותף לו“. בזאת תיבתן, זוהי שאלת חיים לה. והואיל וארץ-ישראל גדלה עם העליה, הרי תהליך התמוגגותם של „הכוחות

לשדד מערכות ולקרוע כמה גזרידין של ההיסטוריה“.

יחידות הויתנו היא שקבעה גם את עצמאות דרכנו. „באנו הנה בנושאי התחיה הלאומית“, אבל באנו כיחידים, כיחידים חדורים הרגשת יעוד ושליחות. אבל את השליחות התחלנו מעצמנו. מנהיינו מהפכנים מועטים שהתחילו את המהפכה מעצמם, מגשפם. משענתם היחידה היו הם וחייהם. נאמנותם לעצמם, שמירתם על עצמאותם הרוחנית מתוך ראיית-אמת של יחידות היותם, והיחידים זכו לרבות, זכו לדור שקמו בו ליהדות, „כוחות אקטיביים, חדורים בנגעושים ובמסירות נפש לארץ-ישראל לקשור בה את חייהם“ (תרפ"ו). שההיסטוריה שלנו עוד לא ראתה כמר הם, הדור יצא לדרך כדי לשלב את עצמו עם כל „השלישלת ההיסטורית“, „לדלות מאוצרות הרוח של האומה“ ולחדש את החוט המאחד את המחשבה הציבורית והנהגתה עם „חיי התרבות העצמיים של האומה“. תנועת-העבודה שלא סתה מעצמאות דרכה המותנית ביחידות הויתנו הלאומית נכנסת בזאת לתוך-תוכם של הייה ההיסטוריים של האומה.

ז

מהפכה של בנין ואחדות של יצירה. ה. המהפכה התחילה ב„רצון החיים המהפכני“ של היחיד, והיא סללה לה דרך משלה. זוהי „מהפכה של בנין“, שבתוקף תהליך היצירה שלה היא בונה לא רק את הארץ, אלא את האדם, החברה, את האומה ואת המדינה. הדבר הוא פשוט, כמעט אלמנטרי; כבר הגדירו ברנר: „עם שחיו מפולה עושה את מהפכתו על ידי בנייה“ — ומשום כך היתה נקודת המוצא של הציונות הסוציאליסטית „היות התוצרת הלאומית“; כי הציונות היא ש„גרמה לסוציאליזם שלנו שיהא מן הרגע הראשון יצרני“, שהרי „קיבלנו על עצמנו להיות נושאי המהפכה העברית, הממשית, בניגוד למדריניות האורירית והפספטנית“ — וה„ממשות“ הזאת נתגלתה לנו ביחיד המגשים, המזנה את עצמו ואת חיו עם המהפכה. „כל תנועתנו אינה קיימת אלא בכוח הצטרפות פרטים לידי כלל יוצר“ ומכאן סימנה המובהק והנאמן של המהפכה שלנו — כוח הבנין האצור בה. הוא המכריע. „הציונות לא התבססה מעולם על כוח הקליטה שבעין של הארץ, אלא על כוח הקליטה הגנוז שבה והטעון גילויו על ידי העם“, ומשום כך „הקונסטרוקטיביזם המהפכני הוא טבוע באפיה של תנועתנו“, והוא שבחר את הדרך היחידה

לא קטן. עוד בשנת תר"פ הדגיש, כי כוחו של „ישוב צעיר וקטן זה“ הוא במה שיש לו חוט-שדרה משלו. שהרי „תכונות מיוחדות, לאומיות-אנושיות, מגיעות בישוב זה לידי התרככות והתגבשות ומתרוממות להיות בקרבו לכוח פועל, לרצון מניע“. ועוד: „בישוב דל זה מתפתחת הרגשה דקה למדי לכל גילויי השפלה ושעבוד, מתגלה אומקירות, חוסר סבלנות, דחי-קתהקץ — בקיצור תכונות נפש רבולוציוניות“. ומאז לא הדל ב. כ. מלעמוד על משמר „חוט-השדרה“ של הישוב. „אין המדיניות הבריטית נכבשת על ידי מה שלוחשים על אזנה דברי אהבה ערב ובוקר“. לא רק אין בזה מן המועיל. סכנה גדולה צפויה לנו לעצמנו מכל השיטה הזאת. אנו עלולים להפסיד על ידה את הישות הממשית“ היחידה שלנו: נכונותנו הנפשית, עוז רוחנו. אנו עלולים להפסיד את כל המערכה על ידי „חוסר אמונה וחוסר רצון ואהבת הנחות והשלוח“. בודאי, „עלינו להיות כוח“, אבל אין כוח גדל „מתוך תנאים טובים ומפנקים“. וב. כ. כמעט נכון „לברך על הרעה“ ולציין בסיפוק את העובדה, „שהשלטון הבריטי לא הרבה לפנק“ אותנו. אפשר וצדקה היא שעשה עמנו שר האומה, שהעמיד אותנו בעוד מועד על הסכנות הגדולות הצפויות לנו, שעלינו „להתי-כונן לקראתן“ לבל „נפגוש אותן כשאנו בלתי מוכנים“. ומבחינה זו אין ספק בלבנו, ש„הפורע-נות בארץ היתה לנו לבית-ספר אכזרי, אך גם מועיל“. דוקא בשנות הפורענות „גדל כוחנו הרבה“. מכל מקום, הוא „גדול רב יתר מאשר חושבת הרשות המקומית, מאשר חושבים רבים מבינינו“. אף על פי שכוחנו ואפשרויות ההגנה שלנו עוד רחוקים מכל התאמה לעוצם הסכנות האורבות לנו. עיניו פקוחות ומבטו בהיר וצלול. „העניינים בעולם הולכים ומחמירים ואין לנו על מי לסמוך שיעמוד לנו בצר“. בעית ההגנה מחמירה, והיקפה גדל: „אנחנו כבר ניצבים בפני שאלה של הגנת הארץ מן היבשה, מן הים ומן האויר“. שנים רבות הוא „רואה את הסיוט של אוירונים מעיראק“ פושטים על הארץ, והישוב פתוח ופרוץ לכל אויב; והוא רואה „סכנת בלוקדה והרעבה“ אשר „אין אנו דואגים לה“. ואולם אף בימים אלה אין הוא פוסק מהדגיש כי בסופו של דבר עיקר כוחנו הוא בנו, בעוז רוחנו ובכוננותנו הנפשית לעמוד בשער על נפשנו, אל דמי ואל פחד. „גם כשחרב חדה מונפה על צוארנו — לא נרכיז את ראשינו לא

הנמצאים בארץ עם אלה הבאים מחדש“ הוא תהליך של „התחדשות והתאזרות יומיום“. רק בדרך זו נוכל „לקיים את התנועה ולשמור על שלימותה ועל כוח יצירתה“. כי כל „איחוד דורש תנועה, התעוררות, תסיסה פנימית בתוך הציבור“ המכוונת לבנין, למפעל, לתקומת העם. כי זה „סודה של כל תנועת שחרור גדולה וגואלת“, שהיא מוליכה מן ההתפוררות אל ההתלכדות, מן הפרט הנפרד אל הפרט החי כחלק מן האור-גניזם החברתי. שומה עלינו משום כך „למצוא דרכים אל כל שבט יהודי באשר הוא ולהבקיע חומות באשר הן“. ומי שבא לפורר, לפלג, הרי הוא עם כל ה„מליצה המהפכנית“ שלו במתנה מתנגדיה של המהפכה שלנו, ומוסיף מכשולים ומחסומים חדשים בדרך „יציאת מצרים ותקומת ישראל“. בדרך בנינה של החברה החדשה הצריכה להיכנות על אשיות חדשות. הוא מערער את יסודות הבנין, ונוסף גם הוא על שונאינו...
ת

ספקנות של פחד ואמונה של אומץ-לב. דומני, שמכל דבריו של ב. כ., דברים שבהסברה ושבתוראת-דרך, השנונים והעמוקים ביותר הם אלה שהונחו ביסוד המאבק שלנו. החל מראשית שלטון המנדט, הדורים הם בהדגשת הניגוד בין „חכמת החיים“ של „אשרי אדם מפחד תמיד“ ובין „הכרח של נחשוניות“, „חכמת החשבון“ של הפיכחים והמתונים המתכ-ננים תכניות של ויתורים ופייסנות, ונכונים „לתת את עצמנו לשלל“, אינה בעצם אלא אחד הלבושים של ה„פחד“ שגם הוא, כמו הרצון, רשאי לשם הכבוד של „אבי הרעיונות“. אין עצה ותבונה לאותם „החכמים והנכונים“, אחוזי הפחד, בבית ישראל, אשר אף בשנות האימה של המלחמה השנייה לא למדו כלום ולא שכחו כלום: אין להם תבונה ולא יושר, לא עוז לב ולא נאמנות כדי לדרוש בכל תוקף משפט לעמם. נכונים הם תמיד לזותר, ל„התפייס“ על חשבון עמם. חוששים הם תמיד להפסיד את „ידידותם“ של ה„ידידים“ שלנו, אם יתבעו צדק לעמם ויהיו „טרדנים“ בעמידתם על זכותם ומשפטם. זה גם „לא נאה“, גם לא כדאי, סוף כל סוף, מה אנו, מה כוחנו? ב„פחד“ זה ראה ב. כ. אחת הסכנות הפנימיות הרציניות ביותר, כי ראשית כל תבוסה: „אי-אמון לעצמנו, אי-החשבה של מה שאנו עושים ויכולים לעשות בעצמנו“. בודאי, חלשים אנו וכוחנו דל, אבל אין לזלזל כלל וכלל ב„ישות הממשית“ שלנו. יש לה משקל ומשקל

חברה מלכדת ומגבשת. ועל כן: בראשית היה האדם. כאן מקור כוחה של התנועה. ראשית "ישותה הממשית", היחידה, היתה הנפש. אבל עניינה זה היה גם מקור עשרה. "בזה היה כוחה של תנועתנו ובה נבדלה, גם בנקודת-מוצאה וגם בגורל חייה, מכמה תנועות קרובות לה"; היא "ראתה את האדם כעיקר. האמינה באדם, החשיבה את אפיו, את כוחו היוצר, הוקירה את חירותו, את חופש מחשבתו, את חיפושיו ולבטיו..." "כל מה שיצרה תנועתנו לא יצרה אלא בכוחו של החבר, בכוח צרכיו הנפשיים, בכוח עצמאותו הרוחנית, בכוח הכרעתו". היחיד הוא מקור כוחם של הרבים. "כוחה של ההסתדרות הוא במידה שהיא חיה בהכרת חבריה, במידה שהיא מרכזת את האמון ואת האהבה ואת התקוות של חבריה", ומאידיך עילוי של היחיד בא מתוך הרגשת יעוד ושליחות, המביאה לשיתוף פעולה עם הרבים מתוך קירוב לבבות, מתוך "התעוררות עלאה המעלה את היחיד ואת הציבור", ומשום כך "כל כיבוש חיצוני הוא פרי הנצחון הפנימי שלנו בתוך עבודתנו".

ורבה וגדולה היתה אמונתו של ב. כ. באדם בישראל. "הרכוש האנושי שלנו גדול ועצום", ולא זו בלבד, ש"עוד לא אבד היחיד בישראל המוכן לתת נפשו על הגשמת הצינונות", אלא אנו עדים לכך, ש"אותם הדברים שנחשבים למעשי גבורה אינם עוד ענינם של אודים מוצלים מאש", אלא הולכים ונעשים לנחלת הרבים. בזאת גדולתה של תנועתנו: בעובד היהודי, ההולך "חלוץ בראש העם", השואף "לגלם בחייו את מיטב רוחו של העם"; ובעצמתו וכוחו של צירוף זה של "יחיד ורבים", "לגלות בקרבנו את כל האוצרות הגנוזים", כי זקוקים אנו ל"אוצרות של רצון, השכלה ומחשבה בתיחורין". החברה החדשה המתוקנת שנוצרה ומתהווה בארץ אינה "תכנית" סוציאליסטית, אלא תוצאה אורגנית של צירוף מופלא זה של "יחידים מגשימים" שהפכו לרבים ויצקו בדפוסים-חיים חברתיים את "רצון החיים המהפכני" שלהם ואת "הכרתי-החיים הנחשונים" של דורם. צירוף מופלא זה מייחד את תנועתנו לא רק כביטוי ל"אידיאה המרכזית של ההיסטוריה העברית החדשה", ומורים לתוכה את "המון בית ישראל"; הוא הוא שנוטע בנו אמונה ובטחון, כי "תנועתנו נוצרה לגדולות", כי "מבחינה זו תנועת הפועלים בארץ-ישראל אין דומה לה בעולם".

נכבוש את פנינו בקרקע". כי "מי שכורע תחת המכות הראשונות אין לו תקווה", ואסונו של העולם הוא לא בזה שהיטלר גבר, אלא בזה שהעולם נכנע בפניו. הסמל שלנו צריך להיות: "ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה"! בפסוק זה גלומה תמציתה של כל מלחמת-הקיום של ישראל במערכת-הדורות. פסוק זה צריך לשמש סמל לדור וגם תכנית לפעולה. יש כאן שיטה של התנגדות. "גם כשהעולם כולו מקבל את מרותו של המן אין אנחנו כורעים ומשתחוים לו".

המאבק יהיה קשה וממושך. עלינו לגייס לא רק את "כל הנסיון הצבאי והאירגוני שהחיל העברי רכש לו בשנות שירותו; עלינו להתכונן לא רק לשורה של מערכות, וללמוד לא "להביט אחורנית", אלא ברגע שהפסדנו מערכה — להפוך למערכה חדשה". עלינו ליצור משהו של אי-כניעה: "חיים של אי-כניעה, עליה של אי-כניעה, התגוננות של אי-כניעה", והביטוי הנאמן ביותר של שיטה "אי הכניעה" צריכה להיות העליה!

הוא בטוח בנצחוננו, מאמין ובטוח. רק בתנאי אחד: אם נעמוד באומץ לב בשער. כי "אי אפשר להכשיל עליית המונים אל אחיהם אשר לחוף ים ישכוננו. הנופלים יפלו והמחנה יעבור ויגיע!" — ו"מי שיוודע לעמוד על נפשו ולגייס את כל כוחותיו ואת כל קשיות ערפו ואת אמונתו בעצמו ובצדקתו ובעתידו — תקוה לו לעמוד במערכה, וגם לנצח". — "עלה נעלה וגם יכול נוכל!"

ט

עילוי של היחיד ותיקונם של הרבים. ה"ישות הממשית" הראשונה שלנו הוא היחיד, "האדם העובד מישראל המבקש את חירותו ואת חירות עמו", היוצק את "רצון החיים המהפכני" שלו לדפוסים-חיים איתנים, שבהם הוא מראה את כשרו הרב בהגשמה אישית יום יום ושעה שעה. להטיצירתו ועצמת אמונתו, אומץ-לבו וקשיות-ערפו — הם הנשק העיקרי שלנו. החברה החדשה שנוצרת והולכת בארץ מלמטה נוצרה. ביסודה היה היחיד. המציאות: מהפכה מתוך בנין, אשר מהפכניה-יבוגיה חיים בתנאים שווים, אשר תשוקה אחת הביאה אותם הלום, לשון אחת בפיהם, ואויר אחד, אויר הארץ ואויר העבודה, אופף אותם, אשר אותן הדאגות ואותן הבעיות מטרידות אותם, אנשים כאלה לא יכלו לא להתלכד, לא להצטרף לחברה חדשה.

הון ואדם בישראל

יחיאל הלפרן

אף הוסיפה על אוצרות התרבות האנושית. אולם הבורגנות היהודית קצרה ידה אף בימים ההם מהקים כלכלה יהודית ותרבות יהודית ראויה לשמה, ולו גם ברוח הקפיטליזם והרכוש הפרטי. נטולת קרקע, התחילה לרדת קודם שהספיקה לעלות. על העם היהודי הוטל אותה שעה משא הגשמת הציונות, משימה ללא דוגמה הדורשת תנופה היסטורית עצומה והקרבה עליונה למען הכלל. והנה מתבלט בהקדם הניגוד בין חוסר הכוננות הלאומית וחוסר-היכולת של ההון הפרטי מזה ובין העם מזה. תנועת הפועלים העברית בארץ הרגישה מראשיתה, כי אין לה על מי לסמוך וכי עליה לקבל את מלוא כובד האחריות לגורל העם.

הרגשת אחריות זו גרמה שהפועל העברי חתר מן הרגע הראשון להקים משק פועלי עצמי. אולם דווקא הפעולה המשקית העצמאית העמיקה בו את הרגשת הסכנה האורבת ללא הרף לכל מפעלנו בארץ. הפועל העברי נאחז בכל מאוהו בניצני המשק הלאומי, תמך בו בכל כוחו ונשא בעול מצוותיו, והרגשת האחריות הצמיחה בלבו את החרדה לכל עמדה ולכל מפעל יהודי שקם ונתוסף. ההערכה הסקפטית והפכחית סייעה לפועל לראות נכונה, מה מוגבל כאן כוח עמידתו של ההון הפרטי, ביחוד בצעדיו הראשונים, ומה מעטה אף כאן יכולתו למלא את התפקיד הלאומי ביזמתו ובכוחותיו בלבד. בד בבד עם מלחמתה לתנאים שיאפשרו לפועל העברי להיראחו ולהתמיד גם במשק הפרטי, עשתה התנועה כמיטב יכולתה לסייע ולדרבן את בעל ההון, אף גילתה רצון ליתורים ולקרבת, שעה שלקיומו של מפעל יהודי כלשהו ארבה סכנה, אם מחמת קשיים הטבעיים כראשונותו ואם מחמת קשיי ההתחרות במשק הערבי הזול.

הדרך שבחר בה הפועל העברי בארץ נושאת בחובה דבר והיפוכו. בעלות פרטית על הון ועל מפעל אינה ענין משקי גרידא. זהו משטר חיים, הבנוי על ניצול ועוול מתמיד הקובע גורל אדם ומעצב את נשמתו. ויש בו במשטר הזה לא רק כדי להשחית, מבחינה מוסרית, את מעמד המעבידים והמקפחים בלבד; השפעתו

מדינת ישראל הוקמה למען יוגשט קיבוץ הגלויות במהרה. בעול המשימה הזאת אנחנו רותמים את כל הכוחות ולה אנו משעבדים את כל שאר האינטרסים. כיצד ננהג בהון הפרטי ומגמותיו?

בעית היחס של הפועל העברי להון הפרטי היהודי הועלתה בתנועתנו מראשיתה. היו שאמר: בעולם כולו שולט הקפיטליזם, הוא בונה ומפתח את המשק והוא האחראי לגורלו. כך צריך להיות וכך יהיה גם אצלנו. הפועל היהודי בארץ ינהג כפועל, יילחם מלחמתו המעמדית, וידאג, קודם כל, לשכר עבודה גבוה וליום עבודה קצר.

השקפה זו לא היתה המצאה יהודית או ארץ-ישראלית. אלא היתה נחלת רוב רובם של ארגוני הפועלים בעולם. ה"טרייד-יוניונים" הבריטיים לא גילו במשך תקופה ארוכה ענין רב בבעיותיה הפוליטיות, הכלכליות, החברתיות והתרבותיות של האומה כולה, אלא ריכזו את כל כוחם ומחשבתם בהיאבקות בין הפועל והמעביד על תנאי העבודה. לאחר תקופה קצרה של התענינות בשאלות אידיאולוגיות הלכו בדרך זו גם ה"גאוארקשאפטן" הגרמניים. באחד כמאי, במאמרים ובנאומים הרבו אמנם להביא מדברי מארכס, אנגלס ואחרים, אולם למעשה רווחה ההרגשה, כי העולם הוא יציב למדי, על אף המשטר הקפיטליסטי, כי יש בטחון בעצם קיומם והתפתחותם של העמים, ולא נשאר לפועל אלא להשיג תנאי עבודה טובים ככל האפשר מידי המעבידים. האיגודים המקצועיים של פועלי אמריקה זו ראייתם את הדברים עד היום, כופרים הם אפילו בצורך הקמתה של מפלגה פוליטית המיוחדת לפועלים.

תנועת הפועלים העברית בארץ, כרוב מנינה ובנינה, לא שגתה בדמיונות אופטימיים כאלה. זה גורלו וזה יתרונו של המקופח. התהליכים השליליים בחברה פוגעים בו ראשונה, ויש שהוא מקדים ומיטיב לראות את האמת המרה שמתחת לברק החיצוני, באירופה ובאמריקה של סוף המאה התשע עשרה והתחלת המאה העשרים עוד הלכה הבורגנות מחיל אל חיל

לים, כיצד נסללו כבישים, כיצד הפכה אדמת בור לאדמה גושאת פרי, אין אדם חייב ללמוד תורת מארכס כדי לדעת, כי האדם העובד הוא היוצר והבונה והמוסיף נכסים, מצד אחר מיטל על הפועל כל השנים עיקר הדאגה והאחריות לגורל הנכסים האלה ולגורל הכלל כולו, בעלותם המשקית הבלתי מוגבלת של יחידים בעלי הון על הארץ ונכסיה היא, בנסיבות אלו, דבר קשה מנשוא, היא מדכאת והורסת יכולתו הנפשית של אדם להוסיף ולשאת בעול האחריות הכבדה, המשק הפועלי העצמי שחרר את הפועל במדה רבה כן הדכאון וההרס הזה, חלק גדול מן האדמה והמפעלים הם בידי הפועלים והדבר מקנה להם הרגשת בעלות, גם לעובדים במפעלים אלה במישרים, ובעקיפין לציבור העובדים כולו, לתנועת הפועלים עצמות מפתח בכלכלה ובידה להשפיע השפעה על המשק הפרטי ועל המשק הלאומי כאחד, עובדה זו מגבירה ומעמיקה את הרגשת הבעלות, הכרתו והרגשתו של האדם העברי העובד, שהוא בעל הארץ הזאת, היא אחד הנכסים היקרים ביותר של האומה, בלעדיה לא היה נשמר לה נכס האחריות הגדולה של הפועל לגורל מפעלנו.

המשק הפועלי העצמאי שמר וטיפח את להט היצירה שהביא עמו החלוץ, רבים מן הפועלים נכנסו, בבואם לארץ, לישובי הפועלים, כאן היתה התקשרותם הראשונה לעבודה, התר קשרות ללא תלות במעביד וברצונו, בישובו העצמי ניתן לו לפועל להפעיל לא רק את שרירי ידיו ורגליו, אלא גם את מוחו ואת דמיונו היוצר, בו הוא רוקם תכניות, מחדש חידושים ותיקונים, מקיף במחשבתו את המפעל כולו וחי את בעיות צמיחתו ושגשוגו, כאן מתמלאים צרכיו של האדם העובד, ללא בהלת מרוצה אחרי שכר ורווחים, וללא ריכוז כל מחשבתו בעניני צריכה בלבד, כאן ניתן לו לטעם טעם של יצירה ממש והדבר נחרת עמוק אף בלב מי שעזב לאחר זמן־מה את הישוב השיתופי.

גם המשק הפועלי העצמי בעיר ובמוֹשָׁב ש בה הגן על עובדיו מפני לדול חדות היצירה, הוא נתן להם אפשרות מרובה יותר להביע דעה בעניני המפעל שבו הם עובדים, פתח לפניהם אפשרויות גדולות יותר של עליה בעבודה ובהנהלתה, שחרר אותם מהרגשת שעבוד וניצול הגוזלת מן האדם את טעם העבודה, הישובים והמפעלים הפועליים, עצם מציאותם

רעה, מבחינה רוחנית, גם על העובד והמקופח, משטר הניצול מרוקן את הפועל מתרוות יצירה, מדלדל את ענינו ביצירה, והופכו לאדם מבוהל הצפוי תמיד לסכנת מהסור, שעיקר מרצו נתון ממילא לצרכיו היום־יומיים הפרטיים, הפועל העברי קיבל על עצמו ליצור ולבנות, ולכלכל כל מעשה שלו מתוך ראייה ואחריות היסטורית לגורל האומה כולה, לעומת זאת, המשק הפרטי המורשתת על האינטרס האנוכי של המעביד, ועל אדישותו לעובד ולגורלו, יש בו כדי לרמוס את סגולותיו החלוציות של האדם ולערער את יכולתו להיות מגשים יעוד היסטורי ולאומי, לניגוד הזה אי אפשר היה להמציא „פתרון“, מלבד זאת, ההון היהודי, מפוזר כולו בנכר ויש לקבצו ולהשרישו בארץ, והפועל העברי ראה עצמו אחראי גם למשימה הזאת, הסתירה שבדבר אינה ניתנת להיסול לפי שעה: מן ההכרח להיאבק אתה ולהתגבר כל פעם מחדש על הסכנה הנעוצה בה, זהו מאבק אולי ללא דוגמה, על הפועל להגן על סגולותיו החלוציות ועמדותיו הקונסטרוקטיביות מפני עולם קפיטליסטי המסִתֵר עליון יום ויום ושעה שעה, ומפני עולם קפיטליסטי יהודי שהפועל חייב לשמור גם על שלומו, הפועל העברי דואג לקיומו של המשק הפרטי היהודי מזה ולאופיו היהודי, לעבודה עברית בתוכו, מזה, ומשלם בעד „עקשנותו“ בעמל מיגע יותר, בחיים קשים יותר, לעתים במחסור מכאיב, בדיכוי של רגשי קנאה, בהתגברות על פיתוי חיים נוחים יותר, באורח חיים „בלתי מעשי“ בתוך עולם שכולו „מעשיות“, התנועה הקימה כלים שייסיעו לפועל לעמוד במבחנים הקשים, המשק הפועלי אף הוא אינו ענין משקי בלבד, ודאי שהוא קיים, ומקיים, תפקיד כלכלי עצום, בלעדיו לא היינו חודרים לענפי היסוד, וממילא לא היינו מגיעים לכלכלה יהודית עצמאית אפילו בארץ הזאת, נוסף על זאת צמחו בישובים ובמפעלים הפועליים יחסים חדשים בין אדם לאדם, אורח־חיים ותרבות חיים אחרים, מנוגדים למשטר ולמוסר השוררים בעולם האופף, בין שני העולמות האלה, העולם הקפיטליסטי והעולם הסוציאליסטי, שהתפתחו בארץ, לא עמדו מעולם בריקדות, אולם ניטשה, ונטושה, ביניהם היאבקות בלתי פוסקת על נשמת האדם בתוכנו, הישובים והמפעלים הפועליים היו למבצרי־עוז במערכה הזאת.

כמעט הכל נוצר כאן בימי דור אחד, אנשים ראו במו עיניהם, כיצד נבנו הבתים והמפעל

הרגשת הבעלות של הפועל, להט היצירה, השויון בתוך המעמד, יש בהם, לכאורה, בקנינים אלה משום שמירה והגנה על אפיו החלוצי והמהפכני של ציבור הפועלים בארץ, אך ברבות השנים נסתמנו תהליכים החותרים תחתיהם ביתר שאת.

העליה החלוצית התחילה גדלה בקצב אטי יותר מן העליה בכללותה. גם הרכבה נשתנה. העליה החלוצית לא עמדה עוד, ברוב מנינה, על יוצאי העיירות במזרח-אירופה אלא על יוצאי ערים גדולות באירופה המערבית. אלה כבר הזרגלו לסגנון החיים של העולם הבורגני, על ברקו ונוחותו. המעבר לאורח-החיים החלוצי של הכפרים השיתופיים נעשה לרבים קשה יותר. מצד אחר רבו אנשי העבודה שלא הוכשרו כל הכשרה חלוצית בארץ מוצאם, מהם שעלו בגיל לא־צעיר והלכו מיד לעיר.

נשתנה גם הרכבה של עלית בעלי ההון. הציוני האמיד, שעלה לארץ לא רק מחמת המצוק אלא גם מטעמים שבהכרח, היה לשעבר רוב־בנין בתוך העליה הבלתי־פועלית ונתן מעין חותם חלוצי גם על המעמד הבורגני בארץ. הרדיפות באירופה הביאו לארץ הון יהודי מארצות אירופה התיכונה, ארצות רכושניות מובהקות, שה"מוסר" הקפיטליסטי הורשש בהן ממילא בנפשו של בעל ההון היהודי. בתיך הזרם המוגבר פתח והלך, באופן יחסי, משקלו של ההון המועבר לארץ גם מטעמים לאומיים. הוא בטל בשיים. נוסף על כך גדלו, ומוסיפים לגדול, ממדי המפעלים המוקמים בארץ, והסדרים בתוכם מתרוקנים משארית חותמם האי־שיראי־דיבידואלי. הם נתונים למרות השיטות המקובלות בעולם כולו.

ככל שהישוב גדל, נעשה אפיו של הסקטור הקפיטליסטי מובהק יותר. המפעלים הפועליים העצמיים קיימים וגדלים. ואף משקלם המשקי עולה. בתחומים מסויימים הם משמשים גורם המניע גם את ההון הפרטי לקיום תפקידים לאומיים, גם כשאינם מתישבים עם השיקול העסקי גרידא. כאן לא פסקה, ולעתים אף גברה השפעתו החיובית של המשק הפועלי על החיים הכלכליים של הישוב כולו. אולם מבחינה חברתית, ולפעמים גם מבחינת המוסר העסקי ה"טהור", נתון משק הפועל ללחץ גובר והולך של שיטות, מנהגים ומושגים קפיטליסטיים החודרים לכל תא ולכל פינה. הלחץ הוא כפול:

וגידולם האציל מרוח היצירה שבהם על ציבור הפועלים כולו ושמר גם על העובדים במפעל הפרטי מפני ירידה לדרגת צרכנים חסרי חדות יצירה. ומבלעדי חדות זו, כלום אפשר היה לפועלים יהודיים, שכניסתם לעבודה והתמדתם בה כרוכות בלאו הכי במאמץ רב, כלום אפשר היה להם ליוזם וליצור את כל אשר יזמו ויצרו בארץ הזאת?

ועוד קנין יקר היא הכמיהה העמוקה לצדק ושיוויון. משטר קפיטליסטי פירושו לא רק אי־שויון משווע בין מעביד לעובד. הוא מעצב את מוסר החברה כולה ומרעיל כמעט כל אדם בחברה, גם את הפועל. במשטר קפיטליסטי הופך ההיתר החוקי של ניצול ואי־שויון — להיתר מוסרי המפתה גם את הנרדף והמקופח ליהנות ממנו. פועל, המנוצל על ידי מעיבה, מנצל אף הוא את השוליא. העובד הנושם יום יום את אויר החברה האומרת הן להבדל חברתי וכלכלי בינו ובין בעל־ההון, סופו שאומר הן אף הוא להבדל התהומי שבין אדם עובד לבין מחוסר עבודה. ישובינו ומפעלינו השיתופיים, לא בלבד שבמסגרתם חי חלק ניכר מפועלי ארץ ישראל כתנאים של שויון; קיומם של הישובים והמפעלים האלה, ריבויים והתפתחותם, שימשו גורם תוסס ומתסיס את ציבור הפועלים כולו, שלא להשלים לעוול ולקיפוח בתוכו, לבקש דרכים להעלאת המעמד כולו, שלב אחרי שלב, לדרגת שויון גבוהה יותר. מכאן עקרון השויון הקיים בציבור העובדים בין פועל לשליחו, בין עובדי ההסתדרות בינם לבין עצמם, מכאן המפעלים המסונפים שהוקמו על ידי הפועל העברי לעזרה ולאחריות הדדית, מכאן החתירה לשויון בין הותיק והחדש בתוכנו.

מבלעדי מפעלינו הפועליים השיתופיים, האם יכולים היינו להקים סכר בפני גל האדישות לגורל החלש המציף עתה גם את מעמד הפועלים בעולם על תנועותיו ומפלגותיו? לולא סכר זה — מה היה גורל העולה החדש חסר־הכל בתוכנו? כיצד היה נקלט? האם היה נקלט?

לא היה בידי הפועל העברי לחסל את אי־השויון בכללותו, את ההבדלים הסוציאליים בישוב. אולם משקנו השיתופי סייע לשמור על מבסימום השויון בתוך המעמד גופו והשויון הזה נתן לנו את האפשרות לקיים את האחדות ושותפות־הגורל בין הפועל הותיק והעולה החדש שבלעדיהן אין הגשמה לציונות.

בתנועת הפועלים. הוא הגביה את המחיצה בין הגושים הקיבוציים תחת להנמיכה. הוא הכניס פירוד-לבבות לתוך הגוש הקיבוצי הגדול ביותר. הוא קיבוצ המאוחד.

בשנתיים האחרונות עלו רבבות יהודים והם הלכו ברובם ישר למחנות הצבא ולמשלטים. לא היתה מעולם קליטה עגומה להפכה ציונית עמוקה כל כך בלב אנשים רבים כל כך ובזמן קצר כל כך. אולם לאחר המלחמה לא באה מיד הבניה הגדולה. רבים מאלה ששוחררו מן הצבא וגם מן האלפים והרבבות הנוספים חודש חודש מוסיפים לחיות חיי בטלה. לעתים כשהם מבודדים מחברה ארץ-ישראלית. מבעיות הישוב וכו'. יוצאי המחנות — אין תנועת הפועלים מסוגלת לרוב לקלוט אותם במסגרותיה הקיימות. היא לא הכינה כלים ומסגרות שיתאימו לאנשי העליות האחרונות. מאידך גיסא רואה העולה החדש את הקואופרטיבים הקיימים המבוססים והמכניסים יפה. הוא לא שמע דבר על עברם. ועל לבטי מיסדיהם; הוא יודע רק זאת, כי המפעלים סגורים בדרך כלל ואינם פותחים את שעריהם אלא לפני בעלי אמצעים. גושי ההתר ישובות השיתופית כורעים תחתיהם מחוסר אנשים, אולם הריב הפנימי מנע מהם לחפש בעוד זמן דרכים חדשות לקליטת עולים מקרב העליות הנוכחיות. השונות כל כך מן העליות הקודמות. השיגי הרב בין היהודים הבאים מאירופה שלאחר היטלר ומהתפוצות באסיה ובאפריקה ובין הישוב העובד בארץ. — לא גישרוהו שום תנועה חלוצית מאורגנת ושום זרם חלוצי בתוך העליה ההמונית. מצבו הקשה של האדם החדש בארץ מעיק עליו עתה יותר מאשר בזמנים קודמים, לפי שהעולה לרוב אינו איש צעיר והוא נמצא בתוך ישוב בעל רמת חיים גבוהה למדי. והדבר מוליד מרירות וזרות הדדית. הרגשת הבעלות והאחריות החלוצית, להט היצירה והבניה, השיוון הסוציאלי, קנינים אלה צמחו בתנועת הפועלים העברית משום היותם הכרחיים למילוי המטרה העליונה. — קיבוץ הגלויות וקליטתן. ככל שהתנועה, על מפעליה ומסגרותיה, ממעטת לגלות יכולת בשטח זה, ככל שהיא ממעטת לקלוט, מתמעטת בעיני רבים גם השיבותם של הקנינים החלוציים הללו. בהתישבות העובדת מורגשת לפעמים נימה של עיפות מהחלוציות, מן האחריות הגדולה והקשה, מן השיוון הבלתי מסויג, הטריידיוניוניום הצר

קיים מגע עסקי יום-יומי עם מפעלים פרטיים רבים, בתי זרושת ובתי מסחר, בנקים ומשרדים בעלי אופי רכושני, ואף במפעלים הפועליים גופם הולך ורב מספר העובדים שעדיין לא הספיקו לקנות השקפה ודרך חלוצית בעבודה. בקביעת היחסים החברתיים ותנאי העבודה במפעלים של ההסתדרות משמשים לרוב בערבוביה עקרונות הצדק והשוויון של תנועת הפועלים מזה והלחץ הטריידיוניוניסטי של האגודה המקצועית מזה, ויש שהעובד וההנהלה כאחד מעדיפים להגיע לנוהג המקובל „בעולם כולו“. גם כאן מתחיל לעלות בעיקר העובד החוזק והתקיף, והולך ורב ההבדל בין מעמדי למעמדם של האחרים, וכן רבו פורצי גדר השוויון הכלכלי המחייב לפי עקרון הדרגה המשפחתית את העובדים במסודות והסתדרות ובהנהלות מפעליה.

הדבר משתקף באופין של שכונות העובדים שליד העיר והמושבה. השכונה המורכבת בעיקר מאנשי עבודה מסודרים, השוני בינה לבין שכונות העוני הולך ורב. ההבדלים הסוציאליים בתוך ציבור הפועלים מעמיקים והבקיעים בתוך המעמד הולכים ורבים. על קרקע הדיפרנציאציה הזאת לא קשה עוד לקבוצות אינטרסנטיות ואידיאולוגיות שונות, לאו דוקא מקרב הפועלים, למצוא משענת ציבורית גם בקרב מעמד הפועל-לים. ארגוני פועלים מתבדלים מתרבים; ארגונים דתיים על פליגיהם, רביזיוניסטים, ציונים כלליים, ארגוני עדות מזרח וכו'. האחדות בהסתדרות עצמה נעשית רופפת יותר, השומר הצעיר הופך מפלגה פוליטית, היחסים במפלגת פועלי ארץ ישראל מתחדדים ומסתיימים בפילוג.

הישובים השיתופיים נתונים אף הם ללחץ הגובר של המציאות הרכושנית והלך-רוחה המתפשט בישוב. גם כאן הלחץ כפול ומשולש. יותר שהקבוצים והקבוצות הופכים גורם משקי הנושא את עצמו, ותלוי פחות בתקציבים והלוואות של המוסדות האומיים, יותר הם משתלבים לתוך החיים הכלכליים, שהם בעלי אופי רכושני של כלל הישוב, המפעלים המשקיים של תנועת הפועלים בעיר ובמושבה, ארגוני הפועלים ושכירי גות העובדים, המסתגלים לעתים במדה לא מעטה לעולם הסובב אותם, — כל אלה משמשים עתה משענת פחות איתנה במאבק נגד הלכי רוח א־סוציאליים הנושבים מן העיר וחודרים, לאחר השינויים בהרכב העליה החלוצית, אף לישובים השיתופיים. ועל כל אלה נוסף ובא הפירוד

סלאביה, למשל, סבורה, כי לשם הבטחה עצמאית תה הכלכלית והלאומית עליה להחיש בכל מחיר את תיעוש הארץ, בעוד שלפי חשבונה הכולל של ברית המועצות על יוגוסלאוויה להאט את התהליך הזה ולהיות סמוכה, לפי שעה, על שולחנו התעשייתי הכולל של הגוש המזרחי. מדינת ישראל אינה נתונה בתחומו של הגוש המזרחי ושאלת השתלבותנו המשקית לתוכו אינה עומדת על סדר-יומנו. אין בקשרינו הכלכליים עם סוס"ר ועם ארצות הדימוקרטיה העממית — ויהיו הקשרים האלה מסועפים ביותר — כדי לספק את הצורך הרב שלנו בהשקעות מבוזזות. אנחנו גובלים באזור ההשפעה האנגלו-סכסית, וההון שיבוא אלינו מבוזז יבוא בעיקר מארצות הברית, ממדינת קפיטליסטית מובהקת. ההון הזה משתדל להשפיע מרוחו על דרכי ההתפתחות המשקית של המדינות שבהן הוא פועל ולעצור תהליכי האלמה. כך מנהגו אף בארצות עשירות ומפותחות יותר, ודאי שישתדל לנהוג כך גם בארצנו. לחץ זה כשלעצמו עלול להיות כבד למדי. אולם נוסף על זאת קיימים גם קשיים הנובעים ממצבנו המיוחד, והם העיקרי.

קימום הארץ אינו מטרה לעצמה. הוא אמצעי לקיבוץ הגלויות, ולשם קיבוץ מיליוני יהודים פזורים דרושה גם עזרת ההון שהוקם בעמל דורות של יהודים ויוזמתם. חלק מההון היהודי הועבר בשעתו לרשות המדינה בברית המועצות. הוא הפך שם יחד עם שאר האוצרות למנוף ומכשיר לשם תקומתם ועלייתם של עמי סוס"ר. הוא אינו משרת את צרכי התקומה של האומה היהודית. ההון היהודי בשאר חלקי אירופה אבד ברובו המכריע עם מיליוני היהודים שנהרגו בידי הנאצים. הוא שירת את רוצחינו. עומדת לפנינו הבעיה, כיצד להניע את בעלי ההון היהודי בתפוצות, זה שעדיין לא הוחרם ולא הולאם ולא נחרב, שישקיעוהו בישראל וישתמשו בו בהתאם לצרכים הלאומיים היהודיים.

ריבונותנו פגומה מאד גם לאחר שהגענו לעצמאות. אין היא מתפשטת אלא על חלק קטן מן היהודים ועל חלק קטן מאוד מהונם. יהודי התפוצות עשויים להשקיע את הונם בישראל ולשרת את צרכינו הלאומיים רק מרצונם החפשי, והם לא יהיו נוטים לעשות זאת אם נחליט על חיסול הבעלות הפרטית במדינתנו. אילו הלאמנו את משק ארצנו במלואו, היה הוא עצמו משרת את המשימה של קיבוץ גלויות בייעילות רבה

מוצא לו עתה בצבור הפועלים בסיס רחב יותר מאשר בכל הזמנים ופוגע אף במפלגות החלוציות המובהקות. היו אפילו מקרים של נסיון הסתגרות מקצועית מפני העולה החדש.

לפעמים נשמעת כעין תרעומת שהמדינה נוטלת כביכול לידיה את כל התפקידים החלוציים הציוניים ומרוקנת על ידי כך את תנועת הפועלים מתפקידיה. אולם התרעומת מלווה לעתים גם צידוק-הדין על מסירת-תפקידים זו ונטיה להסתפק במילוי התפקידים הנוגעים לפה על „במישרים“.

לפני שלושים שנה ומעלה היתה ברית המועצות המדינה היחידה שביטלה את ההון הפרטי בתוך גבולותיה. לאחר מלחמת העולם השנייה מנסות ללכת בדרך מעין זו כמה מדינות במזרח אירופה ובדרומה, וכן בריטניה ומדינות אחרות. קיימים בתחום זה הבדלים מבהינת הקצב, השיטה וכו', אולם ניכרת בדורנו מגמה משותפת בנוגע לתון, למכשירי הייצור ואוצרות הטבע, והיא להעבירם לידי האומה. מגמה זו אינה רק פרי העובדה שמפלגות סוציאליסטיות או קומוניסטיות עלו לשלטון. יכולתו של המשטר הקפיטליסטי להתגבר על הבעיות החברתיות של תקופתנו פוחתת והולכת. ככל שאומה עומדת בפני משימה חיונית וקשה יותר, בולט ומעיק יותר חוסר-האונים של ההון הפרטי ושל היוזמה הפרטית, והעמים מעלים לשלטון מפלגות קומוניסטיות או סוציאליסטיות מתוך האמונה כי אלה תחתורנה לחיסול הבעלות הפרטית על ההון ולהעברתו לרשות הכלל. משימתנו — קיבוץ גלויות של עם מפוזר היא מהקשות, המסובכות והנועזות שבתולדות האנושות. ביטול הבעלות הפרטית על ההון והאיצרות והעמדתם לרשות האומה — היא, בלי ספק, צורך חיוני ביותר. באיזו מדה נוכל ללכת בדרך הזאת?

ארצנו שוממה ברובה, וההון שנצטבר בה — הפרטי, הפועלי והלאומי גם יחד — דל וקטן. הוא לעומת צרכי הבניה והקימום שלפנינו. אנחנו זקוקים להון רב מבוזז. מדינות הנמצאות בתחום השפעתה של ברית המועצות מנסות להיזקק לעושרה של זו ולהסתפק בעזרה הזאת. זיקה זו אינה מטילה כל הגבלה על המגמה לביטול הבעלות הפרטית על הון. להיפך, ברית המועצות נוטה לזרז את התהליך הזה, ודאי, שגם כאן אין הדרך ישרה וחלקה. ממשלת יוגו-

לפגוע בהם. אנשי המדע הבורגניים תיארו את המצב הזה כ„משחק חפשי של הכוחות בחברה“ והרבו בשבחו: הוא מקדם, ככיכול, את העולם לקראת שלבים גבוהים יותר של התפתחות, תרבות, מוסר ואושר. אמנם האנושות הולכת ומשעבדת את הטבע לצרכיה, והיא השתלטה על איתנים שנראה היה כי אין להשתלט עליהם. אבל איש המכבד את עצמו לא העלה על דעתו שאפשר לא להכנע ל„חוקי הברזל“ של המשטר הקפיטליסטי.

אכן ברבות הימים הביא „המשחק החפשי“ לידי משברים ואסונות שמעטים היו כדוגמתם. ועל המדינה בימינו הוטל להרבות בהתערבות. העמים נותנים לה יפוי־כוח נרחב ובלבד שתפעל נגד השתוללותם המסוכנת של „חוקי הברזל“ הקפיטליסטיים. לפי חוקי התועלתיות כדאי לדלדל נפשות ילדים, להעבידם מן הגיל הרך ביותר, והעוני יש בו כדי להכריח אב ואם שיסכימו לכך, כפי שראינו בסין, למשל. באה המדינה ואוסרת על עבודת ילדים וקובעת חובה לימוד עד גיל גבוה באופן יחסי. לפי „חוקת הברזל“ של החופש הקפיטליסטי ניתנת לו למעביד הזכות הבלתי מוגבלת להוריד בכל עת את שכרו של העובד עד קצה הגבול, להשליך החוצה אלפי פועלים כשהדבר נראה נוח לו, לחתור ולהרוס ארגונים פועליים אמיצים. באה המדינה ומגבילה את החופש האנרכי הזה ונותנת כבלים על ידי הקפיטליזם המשתולל. כוחו ההרסני של הקפיטליזם הגיע לממדים שאין העמים יכולים לעמוד נגדו במסגרת ה„משחק החפשי של הכוחות“, והרי הם נעזרים בעצמתה ובסמכויותיה של המדינה.

במידה שעמים עומדים לפני תפקידים קשים יותר, הריהם משתמשים בריבונותם כדי להשתחרר מן המשטר הקפיטליסטי. משימה קבירה נצטבר בתוך האומה יועמד לרשותה ללא סייגי בעלות פרטית ואינטרסים פרטיים. אולם אין עמנו ריבוני מחוץ לגבולות הארץ הזאת; וההון היהודי מן התפוצות יזרום למדינת ישראל ויתקבץ כאן כהון פרטי בעיקרו. עצמתו המשקית תגבר וגם השפעתו על עיצוב נפש האדם בתוכנו תגדל. אנחנו מתקרבים לקצה הגבול של יכולת עמידתנו על נכסינו החלוציים נוכח העצמה הזאת. אנחנו עלולים להיכשל.

המדינה כשלעצמה אינה ערובה מספקת שמשימתנו תבוצע. ואף לא העובדה שבראשה

לאין ערוך מבשעה שהוא נמצא בחלקו הגדול בידי בעלים פרטיים. אולם שכר הדבר היה יוצא בהפסד גדול משום שהיה חוסס דרך בפני ההון היהודי מן התפוצות. העולה פי כמה על ההון שנצבר בארץ.

מדינת ישראל ודאי שתפקח על ההון ותשי תדל לכווננו לענפים ולדרכי פעולה המתאימים לצרכינו הלאומיים. אולם הצורך בהון מבחוץ ישיל עלינו כבלים והגבלות גם בתחום זה. חלק ניכר מן ההון אשר יבוא מבחוץ יהיה הון זר, לא־יהודי. בתוך ההון הפרטי היהודי שיזרום לארץ יגדל חלקן של חברות רכושניות מובהקות. ההון היהודי והזר כאחד יבוא במידה מרובה, מארצות־הברית והוא ישתדל להעביר אלינו גם את השיטות המקובלות שם. והשיטות האלה כוללות גם את היוניוניזם האמריקני, שנתרוקן מאידיאל חברותי. לפני הון פרטי שעצמתו המשקית גדולה ואופיו הקפיטליסטי קיצוני ותקיף כל כך לא עמדה עדיין תנועתנו. התעמוד בפניו?

„המפלגה הקומוניסטית הישראלית“ הממשיכה במסורת האנטי־ציונית של הפרקציה מנסה להיכנות מערעור היסודות החלוציים בתנועת הפועלים. היא מתארת את הציונות, את מדינת ישראל ואת ממשלתה כמשרתי ההון וקוראת את הפועל להתיחס אליהן כלגורם זר ועוין. ב„מפלגת הפועלים המאוחדת“ היו יסודות שהתנגדו למאבק לשם הקמת המדינה והם מתיחסים בספקנות ליכולתה של המדינה עד היום הזה. הם מתארים את המשטר שלנו כמשטר בורגני־קלדיקלי, ונותנים מהלכים לדעה כי המדינה לא תוכל למלא את התפקידים הציוניים. כוונותיהן, אופין, מוצאן ועברן של שתי המפלגות הנזכרות שונים גם מנוגדים. הצד השווה בהן, ששתיהן קוראות להסתייגות ולהתנגדות לממשלת ישראל. ויש בדבר משום הכשר להסתייגות מהחובות הציוניות שהמדינה מטילה אותם על הפועל. הטריידיוניוניזם הצר העושה היל בלאו הכי מצוייד מכאן ואילך גם באידיאולוגיה „מהפכנית“, „חלוצית“, „התישבותית“ וכדומה.

היו ימים והמדינה נמנעה מהתערב בעניניהם הכלכליים והחברתיים של העמים. היתה כאן תחרות בלתי־מופרעת של יחידים וקבוצות וזו הצמיחה „חוקי ברזל“ כלכליים שאיש לא העז

לחידוש אחדותו ושלמותו של צבור הפועלים, אולם, בנסיבות החדשות, לא יושגו הדברים האלה אם תסתפק התנועה בדרכים ובאמצעים שנסתייעה בהם עד כה. הם לא יושגו אלא אם תטיל המדינה על כפות המאזניים את מלוא משקלה וסמכויותיה כמחוקק, כמתנך הדור, כמכ" וון כלכלי, כמפקד צבאי וכיו"ב. לא יכולנו לעבור מן המאבק למלחמה, מן ה"הגנה" להקמת צבא, מעלית אלפים לעליה של מאות אלפים — בלי להשתמש לכך שימוש מלא ביכולתה ובעצ- מתה של המדינה. ספק אם תנועת הפועלים תוכל לעלות ולהגיע לתפקידיה התלוציים החדשים ולהתאים להם את מכשיריה ומסגרותיה בלי שתצטייד אף היא ציוד נוסף, ציוד של חוקים וכלים מכלתיים. העם העמיד בראש המדינה את תנועת הפועלים מתוך אמונה, שלא תירתע ותשתמש בה ללא סיג להגשמת הציור נות, וחלוציותו של מעמד העובדים היא תנאי לביצוע המשימה. אסור לה לתנועתנו להירתע מפני שימוש בכוח המדינה וסמכויותיה להגנה ולשמירה על הנכס היקר הזה. לכך הועלתה לשלטון.

עומד מעמד הפועלים. הכל תלוי באפיו ובטיבו של המעמד אשר הגיע לשלטון. צבור הפועלים אכול אינטרסנטיות צרת אופק לא יוכל להדריך את מדינתנו להגשמת המתפכה ההיסטורית הגדולה.

במידה שאנו עושים — וחובה היא לעשות — למשיכת ההון ולהגנה עליו, בה במידה עלינו להגביר את מאמצינו כדי להתגונן מפניו ולש- מור על אפים הסוציאליסטי והחלוצי של תנועת הפועלים ומפעליה. הדבר לא ייעשה אלא אם תתיצב המדינה אף היא כצד מעונין בגורל ההיאבקות בין היסודות הרכושניים והסוציא- ליסטיים בחיינו החברתיים. מהפכתנו לא תוגשם אלא על ידי מעמד הפועלים העברי, על ידי מאות אלפי הבונים והלוחמים. למען יוכל למי שימה, דרוש שהמחנה הזה יחיה בהרגשת בעלותו על הארץ. אז תגבר אחריותו הלאומית. מן הצורך שחדוות היצירה תהיה שוב לנחלת הרבים ואתה יעלה הרצון לעבודה ופירון העבור דה. דרוש שיופחתו וייעלמו ההבדלים הכלכליים הקשים בתוך המעמד ותרומם שוב קרנו של הלהט לצדק ולשויון סוציאלי. אז תצמחנה אפשרויות

אחדות העבודה, ראתה מיזמה הראשון את יצירת ההון הלאומי כמכשיר עיקרי בהגשמת הציונות. ההתיישבות העובדת, הקרנות הלאומיות, המשקים הקיבוציים, לא היו לנו מעין נאות מדבר חברתיים, מקלטים לסיפוק מוסרי ליחידים וגולה, אלא מכשירים ותאים של המשק היהודי העממי בארץ.

תרפ"ט

משבר בגורל היהודים בגוש הסובייטי

הרצל ברגר

בתרבות יהודית ובהוי יהודי — יהודי ליטא ולאטויה, בסאראביה, בוקובינה ומולדובה, רוסיה הקארפטית וכמה אזורים בטרנסילוואניה וסלר ואקיה. יהדות הונגריה, צ'אכיה ושאר חלקי רומניה איבדו והיכבד את סימן ההיכר הלאומי הראשון — שפה יהודית — והתקדמו בדרך הטמיעה, נגד ההתבוללות פעלו בהונגריה וברור מניה האנטישמיות; בצ'אכיה וברומניה — התנועה הציונית. לעומת זה התקדם מאד תהליך הדנאציונליזציה וההתבוללות בגוש הגדול השני. יהדות ברית המועצות, שמנה שלושה מיליון או קרוב לשלושה מיליון נפש.

התמורה ההיסטורית הגדולה שבאה עם מהפכת אוקטובר זעזעה וניערה את יהדות רוסיה, אוקראינה ורוסיה הלבנה עד היסוד. מלחמת האזרחים והפרעות פגעו קשה בריכוז הגדול ביותר של יהדות המרחב הרוסי — ביהדות אוקראינה — וביחוד במקור החיות הלאומית: בעיירה ובעיר הבינונית. התמורות הכלכליות, החברתיות והמדיניות הגדולות הרסו את שארית המסגרות של הוי יהודי ושל חיים יהודיים אבטרי נומיים. השנים שבין שתי מלחמות העולם היו לגבי יהדות ברית המועצות שנות נדידה גדולה מן העיירות והערים הבינוניות לערים הגדולות, אך גידול התושבים היהודים בערים הגדולות של אוקראינה ורוסיה הלבנה לא הדביק את גידול הערים עצמן. בהארקוב ובקייב, באודיסה ובדניאפרופאטרובסק, במינסק ובהומאן ובניי טאבסק גדל מספר היהודים, אך אחוזם לא גדל, ואף ירד. יחד עם הנדידה אל הערים הגדולות בתחום המושב היהודי המסורתי בא זרם נדידה גדול מתחום זה למרחבי רוסיה והרפובליקות הלאומיות הלא-סלאויות, ואף הוא פנה בעיקרו אל הערים הגדולות. אולם הריכוז החדש שבפני זור לא היו אתו הגורמים המלכדים מבחינה לאומית שפעלו בתהליכי נדידה דומים בתקופות אחרות ובארצות אחרות. תהליך הפרודוקטיבי ציה הגדול לא שינה את המבנה המקצועי והסוציאלי של הישוב היהודי מעיקרו, ורובו המכריע של הישוב היהודי פנה לתפקידי עזר במשק הלאומי של ברית המועצות — פקידות, חלוקת סחורות, מקצועות הפשיים, תפקידי עזר,

המשטר בארצות הדימוקרטיה העממית הולך ומוסיף יציבות, הולך ומתקרב לצורת המשטר שבברית המועצות. עדיין קיימת אחיזת-עינים של כמה „מפלגות מלוות“, עדיין משתמשים, בכמה תחומים, בטרמינולוגיה מימים עברו, תוך שינוי בולט במשמעות המונחים המקובלים מאז. אך, למעשה, ההבדלים המבדילים את המשטר המדיני בארצות אלו מברית המועצות הולכים ומתבטלים בקצב מהיר יותר מן ההבדלים במשטר החברתי והכלכלי. וגם מבחינת משטר זה תהליך ההשוואה לברית המועצות מהיר למדי.

המשטר בארצות הדימוקרטיה העממית לובש יציבות גם בתחום הלאומי. המגמה ברורה: הקמת מדינות לאומיות טהורות. צ'אכוסלובקיה, פולין ורומניה היו לפני מלחמת העולם השניה מדינות מרובות-לאומים, המדינות מרובות-הלאומיים אומים ביותר שבאירופה, ניתוק האזורים האוקראיניים והבאלורוסיים וגירוש הגרמנים, עשה את פולין למדינה של אומה אחת. גירוש הגרמנים, חילופי האוכלוסיה בין סלואקיה והונגריה וסיפוח רוסיה הקארפטית לאוקראינה, עשו את צ'אכיה וסלואקיה לתאמי מדינות חד-לאומיות. סיפוח חלק גדול מטרנסילוואניה להונגריה, וסיר פוח בסאראביה וחלק מבוקובינה לברית המועצות, צמצמו מאד את מספר בני המיעוטים הלאומיים ברומניה. המשטר מתפתח במהירות לקראת אחידות — מבחינה פוליטית וחברתית, כלכלית ולאומית. ההתפתחות הזאת קובעת גם את מצבם של שרידי הישובים היהודים בארצות אלו.

ב

לפני מלחמת העולם השניה ישבה בשטחים של גוש ברית המועצות והדימוקרטיה העממית מתחית העם היהודי בעולם — קרוב לשמונה מיליונים ומחצית, ישוב יהודי זה לא היה אחד מבחינת אפיו הלאומי. הגוש הגדול ביותר — יהדות פולין, שמנתה למעלה משלושה מיליון נפש — היתה מושרשת בתרבות יהודית ובהוי יהודי, וזיווג האיכות הלאומית והכמות המספרית עשאוה לחוטה-השרדה של האומה בעולם כולו. לגוש גדול זה בצטרפו חטיבות קטנות יותר מבחינה מספרית, שהיו מושרשות אף הן

אף סיועו הרב של השלטון. התרבות היהודית בברית המועצות, שבסיסה ההיסטורית הועמד, למעשה, על המאה העשרים בלבד, ובסיסה הגי-אוגרפי הוצר על ידי ניתוק הקשר עם הישובים היהודים בחוץ-לארץ. נקרעה חיש מהר מעל המוני הישוב היהודי והיתה ענין לחוג מצומצם של סופרים, אמנים, עסקנים וחובבים בלבד. רשת בתי הספר באידיש התנוונה כליל וחדלה להתקיים למעשה. העתונות נשארה כמעט בלי קוראים. הזעזוע הגדול של מלחמת העולם השניה מצא את הישוב היהודי בן שלושת המיליונים בברית המועצות כשהוא שקוע כולו בתהליך הגדול של דינאציונליזציה והאיים הקטנים של פעולה תרבותית יהודית אין רישומם בחיי ניכר יותר מרישומן של הקהילות הדתיות ואי-הישובים היהודים המתבוללים שבצרפת ואי-טליה. כל זה התרחש תוך עשרים שנה.

ג

הזעזוע הגדול של שנות 1939—1944 מצא את יהדות ברית המועצות בשלב מתקדם מאד בתוך תהליך הדינאציונליזציה. התקופה הראשונה לפני פלישת צבאות היטלר לברית המועצות, גרמה לזעזוע פסיכולוגי אשר האט, ואפשר אף עיכב את התהליך הזה. העלאת הערכים הלא-מזויים והדמויות ההיסטוריות של כל עמי ברית המועצות בשנים האחרונות שלפני פרוץ מלחמת העולם השניה, אף היא בלבד היה בה כדי לאלץ יהודים רבים בברית המועצות לתהות על מצבם ועל דרכם. יכול יהודי רוסי להצמד לדמויותיהם של פושקין ובאלינסקי, ריליאב וצ'ארנישבסקי, הארצאן וטולסטוי, ובכניסתו לתחום התרבות הסוואטית לשתף עצמו במורשת התקופה הגדולה של התרבות הרוסית שיצרה את האוירה הרוחנית אשר בה קמה התנועה המהפכנית ברוסיה. אך משהעלו לפניו כדמויות חינוכיות נערצות את דמיטרי דונסקוי ואת איואן האיום, ולפני היהודי האוקראיני את דאָלאַניאק ובוגדאן חמאליניצקי — מן ההכרח היה שיתהה וישאל את עצמו, האמנם במחיצתו שלו הוא שרוי ממילא ביקש לעצמו דמויות היסטוריות הקרויות בות יותר אליו — והעלאת דמויות היסטוריות אינה אלא קפיצה אהרנית לשם מציאת מסלול נוח להתקדמות בדרך עצמאית. באוחה שעה הגיעו גם הידיעות על גורל היהודים בגרמניה — ארץ של תרבות גבוהה, ומעשה יהודית שהתקדמה מאד, ארץ בעלת מסורת של חוק וזכויות

שהם חשובים למשק הלאומי של הארץ הנכבית ואף ליחיד המשמש בהם, אך משעבדים בהכרח את הכרתו של היחיד הזה לאוירה הלאומית של החברה הרוסית, האוקראינית, הבאָלורוסית אשר בה הוא פועל. השיוון האזרחי הגמור והצטרפותה העצומה של הארץ הגדולה לכוחות מאומנים, שקל לאמנם, פתחו אפשרויות רבות מאד לפני היהודי והכשירו אותו להשתלבות תרבותית ורוחנית גמורה לתוך החברה שבה פעל לאחר שמלחמת האזרחים והמהפכה התחברתית פוררו לגמרי את החברה היהודית. מלחמתו העקשנית של המשטר בכל גילויי האנטישמיות לא שירשה את איבת ישראל — ואיבה זו נתגלתה בכל מוראה בימי מלחמת העולם השניה. אך היא עוררה את האשליה, כי גורמי הדחיה והבידוד הלאומי אינם קיימים ואינם פעילים בחברה הסוואטית. היא עוררה את האשליה כי בחברה הסוואטית אפשרית לא רק טמיעה של מעטים בצד דינאציונליזציה של המוני העם, אלא טמיעת ההמונים, והמוני היהודים הלכו בדרך הדינאציונליזציה בחשבם, כי אין זה אלא שלב ראשון לטמיעה, בעוד שלאמתו של דבר עלול היה שלב זה להשאר ערירי, באין אחריו שלבי טמיעה חיוביים; הם זיהו בהכרתם את הדינאציונליזציה עם הטמיעה. המוני יהודים חשבו בתמימותם כי בהסתלקם משפת אידיש, מהרגלי ההוי היהודי, מן ההכרח הלאומית היהודית או מן המסורת הדתית, הם נעשים רוסים, אוקראינים, באָלורוסים, טורקמנים או, לפחות, נושאים חיים של „אומה סוואטית“ ערטילאית.

בעת ובעונה אחת עם התגברות עצומה של גורמי הדינאציונליזציה שותקו למעשה הגורמים שבהכרח וברצון מאורגן שהיה בהם כדי לשמור על הערכים הלאומיים. כל הארגונים היהודים בברית המועצות פורקו זה-אחרי-זה, גם בתקופות כאשר היתה קיימת הסקציה היהודית של המפלגה הקומוניסטית בברית המועצות לא היה זה ארגון של המונים, אלא משרד של המפלגה לטיפול בענינים היהודיים. לא היתה כל מסגרת לארגון לאומי והמשטר שלל מראש כל נסיון להקים מסגרת כזאת. חיי התרבות היהודית היו מנותקים כליל מן המסורת הלאומית ומן הישור בים היהודים שמחוץ לתחומה של ברית המועצות. נסיונות ההתישבות היהודית בקרים, באוק' רינה ובבירור'ביג'אן, שאילו הצליחו היו עשויים ליצור רקע חדש לצמיחת תרבות יהודית לארץ מית, לא יצאו מגדר מפעלים סמליים בלבד, על

האוקראיני, הבאלארוסי, הטאטארי והרוסי, על אף תינוך סוואטי שפעל כימי דור שלם, היתה גורם פסיכולוגי מעכב נוסף לההליך הדנאציוני ליוציה. רגשות לאומיים יהודים עלו בכל שכ-בות הישוב היהודי בברית המועצות. משניתן לכך היתר מאת השלטון, נזכר אפילו אליה ארנבורג, כי שם אמו היתה חנה — והלא הפטר ריוטיות הרוסית-הסוואטית של אליה ארנבורג לא היתה אפילו פאטריוטיותו הרוסית הרא-שונה, כידוע לזוכרי-נשכחות. השלטון התיר לאומיות יהודית — אם כי, כמובן, רק לאומיות יהודית-סוואטית, לאומיות מוסמכת — והוסיף לעודד פעילות תרבותית באידיש. אך לא זו בלבד. הוא התיר גם קשרים עם יהודי חוץ-לארץ, כתופעה מקבילה לקשרים עם המדינות הקפיטליסטיות בעלות-הברית במערב, כמובן, נקבעה לקשרים אלה מסגרת מצומצמת מאד. אך זאת הפעם הראשונה, לאחר למעלה מעשרים וחמש שנה, הוארכה שלשלת התרבות היהודית אחורנית והגיעה עד יהודה הלוי ודוד הראובני וברכוכבא והחשמונאים; הורחבה האומה היהודית ונתפשטה על כל תפוצותיה שבכל ארצות תבל; מאות אלפי הפליטים היהודים מאוקראינה המערבית, רוסיה הלבנה המערבית, הארצות הבאלטיות, בסאראביה ובקובינה החלו משמשים נושא חי לפעילות תרבותית יהודית, ואולם התנאים האוביאקטיביים של הפיזור על פני ברית המועצות כולה, הבלי הקליטה של הפלי-טים, הצורך להסתגל במהירות האפשרית לחברה הזרה שלתוכה נקלעו ולהידמות לה בכל, והעיר-קר — גזירת האחידות והיעדר כל ארגון חפשי וכל יזמה, שלא יצאה מאת השלטון, כל אלה התגברו הישמהר על ההתעוררות הזמנית גם התפתחות המשטר סייעה לקמילת התקוות בטרם העלו פרי-ביכורים, זמן קצר לאחר סיום המל-חמה הודקה הרצועה מחדש, "היד הרכה" שהיתה בבחינת הוראת-שעה, אמצעי לגייס את כל שכבות העם להגנת המולדת וצורך היחסים עם בנות-הברית שבמערב, היתה כלא היתה, והשל-טון הכביד את ידו יותר מאשר לפני המלחמה, שוב לא היה מקום ליוצא-ירופן.

ד

גזירת האחידות המוחלטת של החברה במש-טר הסוואטי — אחידות חברתית ומדינית, כלכ-לית ורוחנית — ירדה בכל תקפה על הישוב היהודי, על גזירה זו נתוספה השלילה הגמורה

האדם ובעלת תנועת פועלים אדירה, סוציאליס-טית וקומוניסטית — וכל זה היה בה כלא היה עם שינוי המשטר הפוליטי. ברור, איפוא, כי השרשים לרדיפת היהודים והשמדתם היו קיימים גם במשטר הדמוקראטי. היחכן שלא נמצאו רבים ביהודי רוסיה אשר הקישו ממאורעות גרמניה על יציבות מעמדם של היהודים בארצם? אחרי כן בא החוזה לאי-התקפה עם גרמניה הנאצית, על כל הכרוך בו, ובכלל זה השתקת העתונות הסוואטית את כל פשעי גרמניה הנא-צית כלפי היהודים בתחומיה ובפולין המערבית הכבושה. היה ברור כי צרכי שעה של הארץ הסוואטית כולה עדיפים מענייני-חיים של תוש-ביה היהודים. אך קשה היה להתעלם מן ההכרה כי ניגוד כזה יתכן — וקיומו הוא הוכחתו — וכל אימת שיתגלע יהיו צרכי ברית המועצות עדיפים מצרכי תושביה היהודים. כל אלה היו גורמים פסיכולוגיים חזקים מאד שפעלו נגד תהליך נוסף של דינאציונליזציה והכשירו בהמוני ישראל בברית המועצות את הרקע הנפשי לחי-פוש "דרך תשובה". גורמים אלה יכלו לעורר את הדור הקשיש ואתם חלקים מן הנוער ששפת אידיש וערכי התרבות היהודית עדיין לא גש-תכחו מהם להעלאת "גירסא דינקותא" מן הנשיה. אך רוב-רובו של הדור היהודי הצעיר כבר עמד לאחר תהליך ממושך ועמוק של הסתלקות מכל תוכן יהודי רוחני. והנה סיפוח אוקראינה המערבית ורוסיה הלבנה המערבית, ליטא ולאט-ויה, באסאראביה וחלק מבוקובינה לברית המוע-צות, הצטרפות קרוב לשני מיליונים יהודים המושרשים בהוי יהודי ובמסורת יהודית העמידה לפתע נושא רב-עצמה לתרבות היהודית, שאף הישוב היהודי הסוואטי ה"ותיק" היה מוכן במי-דה מסוימת לחזור אליה. ושוב חזר גלגל ההיס-טוריה: רשת מסועפת של בתי ספר באידיש, עתונות וספרות, תיאטראות ואמנות, חיים ציבר-ריים באידיש. יתכן שאילו לא מסע הישלר מורחה אשר השמיד חלק גדול מיהדות ברית המועצות, וקודם-כל את יהדות המחוזות המערביים שצורפו אליה בראשית מלחמת העולם השניה, הסהם חלקיה המושרשים ביותר בתרבות יהודית והוי יהודי — היינו זוכים לראות בפריחה חדשה של תרבות יהודית בברית המועצות.

אך יהדות זו הושמדה. יחד אתה הושמדו כל יהודי האזורים הכבושים של ברית המועצות אשר לא נמלטו מורחה. העובדה שבהשמדה זו השתתף השתתפות פעילה חלק ניכר מן הישוב

קיום לאומי אֶכְסֵטְרִיטוריאלי בתחום הסוואטי — ויהא זה קיום לאומי סמלי בלבד, כשם שהיה קיומה של תרבות אידיש בברית המועצות זה שנים רבות — מתגלה לעינינו במלוא החרifות קיומה של שאלת היהודים, שסימנה בתחום הסוואטי כסימנה בארצות הקפיטליזם המאוחר: חוסר אפשרות של קיום לאומי וחוסר אפשרות של התבוללות גמורה. גורלם של שנים מטובי המשוררים האוקראינים, שניהם יהודים, אשר נגזר עליהם כרת מן הספרות, מכליט את הכשלון הכפול הזה: האחד, ליאוניד פֶּאָרוֹמַאיִסקי, הורחק בעוון קוסי מופוליטיוזם. בכתב־האשמה עליו שפורסם ב„ליטרטורנאיא גאזֶטָה“ מסופר חטאו הגדול, באסיפת־היובל של אקדמית המדעים האוקראינית אמר פֶּאָרוֹמַאיִסקי בהרצאתו על יצירתה של לאֶסְיָא אוקראינקה, כי „הספרות האוקראינית הקלאסית מרחיבה את תחומיה ומעמיקה את ההומאניזם שלה, בהשלימה את הפרומתאיזם של שאַבְצ'אֶנְקוֹ, את שנאחו הזועמת לאיביים ואת אהבתו לעמם, על ידי הבנתו הרחבה יותר של פראנקו ועל ידי אנושיותה המאירה ותפירתה הכל־אנושית של לאֶסְיָא אוקראינקה. רק ביצירתה של לאֶסְיָא אוקראינקה, לראשונה בתולדות תרבותנו, אמר פֶּאָרוֹמַאיִסקי, גדל היסוד הלאומי והפך ליסוד כל־אנושי.“ ודברים אלה הוגדרו על ידי מזכיר אגודת הסופרים הסוואטיים של אוקראינה כ„קוסמופוליטיוזם מושלם.“ נקבע ש„פֶּאָרוֹמַאיִסקי פיתח תורות קוסמופוליטיות דקובות ושקע בבוץ ההומאניזם הבורגני.“ ונסתם עליו הגולל.

ואילו משורר יהודי־אוקראיני אחר, סבא גולוואניבסקי, סולק בשל חטא ה„לאומנות“ היהודית. אכן הוא כותב אוקראינית; אך גם בכתבו בשפה זו לא השתחרר מלאומנות יהודית. הוא כתב פואמה בשם „אברהם“, בה תיאר יהודי זקן המובל למות בידי קלגסים נאציים בחוצות קיוב ואיש אינו בא לעזרתו. אותו מזכיר של אגודת הסופרים באוקראינה מספר על כך ב„ליטרטורנאיא גאזֶטָה“: „בשיר זה טופל גולוואניבסקי דיבה איומה שלא נשמעה כמותה על העם הסוואטי. הוא משקר בעזות מצח, כאילו אנשים סוואטיים — רוסים ואוקראינים — הפכו פניהם באדישות מן היהודי הזקן אברהם שהובל בידי גרמנים על פני חוצות קיוב למיתה ביריה... הפואמה הוגדרה כ„שיר לאומני“ ודינו של גולוואניבסקי יצא: כרת.

של קשרי רוח עם חוץ־לארץ, שלילה שהיתה קיימת גם לפני מלחמת העולם ושגברה מאד לאחר פגישתו הבלתי־מוצלחת של הצבא האדום עם אירופה. גזירה זו ושלילה זו נתנו אותות קשים בחיי הישוב היהודי, ההעלאה המופרזת של הלאומיות כהריס נגד השפעות רוחניות מחוץ־לארץ העלתה בהכרח, עם כל העדפת הלאומיות הרוסית, את הלאומיות של כל העמים הטריטוריאליים בברית המועצות. אך הנה נמצא „עם אחד מפורז ומפורד בין העמים בכל מדינות“ הברית, שאי אפשר לשלבו במסגרת האחרת דות הלאומית של שום רפובליקה, ולמעשה אף לא של רפובליקת־הנפל הברית־ביג'אנית, כי היהודים הם מיעוט גם בתוכה, ומרוכזים בה לא יותר מאחוז אחד או שנים מיהודי ברית המועצות. אין להכניס אותם למסגרת כשהם מחוסרי לאומיות ממשית משלהם וללאומיות אחרת עדיין לא הגיעו; ואין להכניס אותם למסגרת כשהם מנסים לקיים את שרידי לאומיותם הנטולה כל קרקע מציאותית בברית המועצות עצמה והחר שודה על קשרים הדדיים עם חוץ־לארץ. שתי צורות ההויה של היהודים בברית המועצות — השמירה על תרבות לאומית מיוחדת והדנציונר ליוציה שאין עמה טמיעה — נתגלו כיוצא־דופן שאין להכניסם לתוך מסגרת האחידות המחלטת האופיינית לחברה הסוואטית המתקמת אחרי מלחמת העולם השנייה.

כל הנסיונות שנוסו לפרש את המסע נגד ה„קוסמופוליטיוזם“ בספרות, באמנות ובמחשבה כמסע אנטישמי, אין להם, כמובן, כל שחר, (אגב, אין כל ספק שאהוז היהודים בין מוקיעי הקוסמופוליטיוזם, המסתתרים מאחורי פסבדונימים רוסיים, אינו קטן מאחוז היהודים בין המוקיעים כקוסמופוליטים, שהפסבדונימים הרוסיים שלהם פוענחו קבל־עם). אך המסע הבלטי — וגם בא להבליט — כי מי שאינו מושרש בעם הרוסי, בקרקע שעליו הוא גדל, כמורשתו, אין לו מקום בין מייצגי התרבות הרוסית, יוצריה וממשיכיה. המסע הזה מאותה, כי תהליך הדינאמיונלוציה של ההמונים היהודים הגיע למבוי סתום, שאין בו כדי לפרוץ את החומות המבדילות ביניהם לבין העמים שהם יושבים בתוכם, שאין בו כדי לפתור את השאלה היהודית על ידי טמיעה גמורה. עכשיו שנצטרף לכך המסע נגד סופרי אידיש המלווה בחיסול מוסדות התרבות האחרונים (שרידי העתונות והוצאת הספרים היחידה) בשפה זו, ונחרך גם גורלו של הנסיון של

ציונליזציה. בראשיתו של המשטר הסוואטי נפתחו לפני היהודים לרווחה שערי הכניסה לחברה הרוסית, האוקראינית, הבאלורוסית, ולי חברה של שאר עמי ברית המועצות. והנה הגיעה תקופה אשר בה היהודים שעדיין לא נטמעו לגמרי — ויש להניח כי עם סוג זה נמנים רוב היהודים הסוואטיים — מורגשים כזרים ומיותרים בהי התרבות של העמים השונים, והלא חיי התרבות אינם אלא בבואה לחיים עצמם. הופיעו אותות ראשונים למשבר הדינאציונליזציה וציה היהודית בברית המועצות. בארצות הדמור קרטיה העממית עדיין רב הצורך בעבודתם של יהודים רבים — הרי זה אחד הנימוקים להתנגדות לעליית יהודים לארץ־ישראל, והנימוק הוא נימוק־אמת. משטרי הדמוקרטיה העממית עדיין לא יוצבו כליל. מה יהיה לאחר שיוצבה לאחר דור? מה יהיה כאשר יגדל דור לא־יהודי של אינטליגנציה ובעלי מקצוע אשר השלטון יוכל לסמוך עליו? מה יהיה לאחר שארצות הדמוקרטיה העממית יעברו את שלבי ההתפתחות שעברה ברית המועצות? האם לא יגיע תהליך הדינאציונליזציה למשבר גם שם? יש שלוש דרכים לפתרון שאלת היהודים: התבוללות, חיי מיעוט לאומי, ריכוז טריטוריאלי. בארצות הקפיטליסטיות הגיעו שני הפתרונות הראשונים עד משבר — ומשבר שניהם, במשטר של חופש ההתארגנות וחירות פוליטית, סלל את הדרך לפתרון השלישי, בברית המועצות התמורט הפתרון השני ואותות ברורים מבשרים את כשלונן של הפתרון הראשון, אך המשטר חוסם את הדרך אל הפתרון השלישי. כמה מארצות מזרח אירופה — בולגריה, יוגוסלאויה ובמידת מה גם צ'אכוסלובאקיה — איפשרו ומאפשרות את הפתרון בדרך השלישית, הסיכויים ששאר ארצות הדמוקרטיה העממית תלכנה בעקבותיהן ועומים, לפי שעה, מאד.

שאלת היהודים מופיעה בכל חוסר־המוצא שבה גם בתחום ההשפעה הסוואטי, ועדיין רחוקים אנו מאד מיציאה למרחב בדרך הפתרון הטריטוריאלי.

ה

עד כאן יצא השלטון בארצות הדמוקרטיה העממית רק נגד החיים היהודיים הלאומיים. במידה שהמדובר הוא בחיי התרבות היהודית, מלאכתו קלה מאד, בהונגריה אין כמעט זכר לתרבות יהודית — וגם שם דנה עכשיו הקהילה היהודית בבודאפשט, הנתונה בידי הקומוניסטים, בשינויים בלימודי הדת, ונקל לשער מה יהיו השינויים האלה, ברומניה, לאחר היסול העברית, בעית אידיש קלה מאד, כי תרבות זו היתה קלושה מאד וכמעט שאינה ניכרת בחיי היהודים באותם אזורים שגשגו כלולים בגבולות רומניה. ההחלטה על היצאת ספריהם של רוב סופרי אי־דיש בני חצי־לארץ מחנויות הספרים ועל העברה כל בתי הספר היהודים לרשות המדינה, וקביעת הכלל שלימוד אידיש יונהג רק לפי דרישה מפורשת של התלמידים — כל אלה מבשרים את כיוון המהלך. הארץ היחידה אשר בה השליטון מוסיף לתמוך בפעולת התרבות באידיש היא פולין, אך שם אידיש היא בבחינת שריד שימו ספורים. שום בר־דעת לא ישלה את עצמו להאמין כי ששים אלף יהודים אשר כחציים אינם יודעים עוד אידיש, וחציים מקיני מים „דבר אידיש באהלך ופולנית בצאתך“, יוכלו לחיות בין עשרים מיליון פולנים ולקיים תרבות אידיש לאורך ימים. לעומת זאת מעודד השלטון — ועוד יותר ממנו מעודדת המציאות — את תהליך הדינאציונליזציה הגוברת של המוני היהודים. היגיע תהליך זה לטמיעה גמורה או שגם לי צפוי משבר?

תהליך הדינאציונליזציה החל בראשיתו של המשטר הקפיטליסטי, משנפתחו לפני היהודים שערי הכניסה לחברה האירופית. תהליך זה התקדם מאד בארצות הקפיטליזם המפותח. אך חלק מן היהודים בלבד הגיע להתבוללות גמורה ללא דרך תשובה. עם התפתחותו של המשטר הקפיטליסטי הגיעה תקופה שבה הורגשו היהודים לא כמסייעים לתהליך הכללי של ההתפתחות הכלכלית, אלא כמתחרים ומיותרים — ואז בא המשבר הגדול של האמאנסיפציה והדינאציה

על זרם העובדים בחינוך

שלום לוין

זרם העובדים. ויש אומרים, שאין כוונתם לביטול זרם העובדים, אלא לאיחודו עם הזרם הכללי. אין יסוד להטיל ספק בכוונתם הטובה.

משהוקמה הממשלה הקבוצה בישראל נשמעה, דרך רמיזה ובשיחה שבעל־פה, דעה שהגיזנה רב, אלא שבתנאינו אנו אף היא עשויה להביא קודם כל לביטול זרם העובדים. בעלי דעה זו מניחים הנחה מרכזיסטית ממש, שאין חינוך „טהור“, בפני עצמה, והכוח השולט במדינה זכאי להטיל הותמו על החינוך. מכאן שממשלת ישראל זכאית ואף חייבת לבטל את הזרמים בחינוך ולהקים בית ספר ממשלתי אחיד, שעליו יוטל למלא את התפקידים החינוכיים הטובים בעיני הממשלה. פירוש הדבר כי הממשלה, שרוב חבריה אנשי תנועת הפועלים הם, חייבת לנטוע את יעודי זרם העובדים בבית הספר האחיד. לפי השקפה זו דרוש ביטול הזרמים לעצם החינוך הציוני־סוציאליסטי שהרי בית הספר הממשלתי החדש יהיה יורשו של זרם העובדים מבחינת האידיאלים החינוכיים. טענות בעלות־משקל הן ויש לבדוק היטב, בלי פניה לצדדים, ומתוך שאיפה להשגת מטרתנו הציונית־סוציאליסטית בחינוך.

ב.

הטענה הראשונה והמצויה ביותר נגד קיומו של זרם העובדים בחינוך היא הטענה נגד תלות החינוך במפלגה. הטוענים טענה זו למה הם מתכוונים? אם כוונתם לכך, שאין להטיל על ילדים פעולות מפלגתיות, שמטבע הדברים יש בהן משום פגיעה בכושר הלימוד, בשקט הנפשי ובתום הילדות — אמן נענה אחריהם. ברי שלא רצוי הדבר מכל הבחינות לשתף ילדים בתעמולה בחירות, באסיפות ובכל עבודה מפלגתית. אם כוונתם לכך, שאין עסקני מפלגה, ואפילו הטובים שבהם, רשאים להיות במחנכים — הרי גם בזאת יצדקו. המחנך מן הדין שתהיה לו אידיאה ברורה, אך מן הדין שלא יהיה נתון לעסקנות פוליטית. ולא רק משום ש„מעולם לא ניצחני אלא בעל מלאכה אחת“, אלא גם משום שהעסקנות המפלגתית, מטבע ברייתה, נזקקת לסכסכים ורחוקה מתומת־הנפש הדרושה לאדם

התקופה המהפכנית של יסוד מדינת ישראל מעבירה, בהכרח, תחת שבט הביקורת את המוסד כמות, שבימים הגילים אין עליהם עוררים. ומן הדין שתנועת הפועלים, על הכל, תבדוק מחדש את ארצות חיות ופעולתה ותקדש רק את אלה מהם המסייעים לחינוך המדינה ולביסוסה. להב־ראת העם ולתקנתו התברתית.

אחד התחומים החינויים והרגישים ביותר, הטעונים בדיקה יסודית, הוא בעית הזרמים בחינוך. למעשה, הערעור על קיום זרמים נפרדים בחינוך נתכוון בעיקר לזרם העובדים. גידולו של זרם זה, וגם החשש מפני גידולה, הוא שהחריף את הויכוח על בעית הזרמים, וזרם העובדים הוא שנתבע, בעיקר, להצדקת קיומו. המערערים על קיום זרם העובדים בחינוך הם אנשים שונים בעלי כוונות שונות. הצעקנים שבהם הם אויבים לתנועת הפועלים. התנגדותם לזרם העובדים בחינוך מנומקת אמנם באידיאולוגיה לאומית כללית, אך בפועל היו הללו ראשונים תמיד לפריקת־עול ולהס־תלקות ממשמעת המוסדות הנבחרים של האימה: אף הם היו בפורשים מכלל האומה ובמצדיקי הפרישה. אין ספק לשום אדם רואה נכוחה, כי סיבת התנגדותם של אלה לזרם העובדים היא לא על היותו גורם לפירוד האומה כביכול, אלא על שהוא עשוי להקנות לחניכיו אידיאלים חברתיים מתקדמים ולהכשירם לעמידה איתנה על משמר האידיאלים האלה. עם מתנגדים מסוג זה אין להתוכח: חסר בסיס משותף לזיכות.

אך יש להודות, כי בין שוללי זרם העובדים בחינוך יש בעלי כוונה טובה הדוגלים בחינוך כללי בתום לב. סבורים הם שיתכן ויתכן חינוך לאידיאלים לאומיים ואנושיים מבלי לקרוא בשם לכוהות הנאבקים במציאות הלאומית או האנושית על הגשמת האידיאלים האלה. בין אלה יימנו גם מורים בבתי הספר הכלליים, שהם חברי הסתדרות העובדים. טענתם היא, שאין לאמתו של דבר, הבדל ממשי קיים בין תכנית הלימודים בזרם העובדים לבין זו שבזרם הכללי. המורים חברי ההסתדרות אשר בזרם הכללי משרים עליו ממילא רוח חלוצית, ומטעם זה אפשר, לדעתם, לוותר על הקיום הנפרד של

השפעה על נפש הילד, אותו בית־הספר בארץ ישראל, שלא דיבר דברים ברורים בפרשיות יסוד בחיינו, כגון כיבוש העבודה או הפרישה המדינית והצבאית, או עצם הניצול החברתי, העושק והספסרות, לא מילא את שליחותו החינוכית, ועם זאת לא מנע את הניכיון מנקיטת עמדה בשאלות אלו — בהשפעת הרחוב, במידה שלא חיסן אותם, הסגרים לכל ההשפעות, ולהשפעה מוזיקה ומחבלת בכללן.

ברוסיה, שם אידיאה אחת ויחידה שלטת בבית וברחוב, ועין השלטון פקוחה על כל תחומי החיים, לא מסרו את חינוכו של הדור הצעיר לגורמים שמחוץ לבית הספר, אלא תובעים מבית הספר שהוא יאציל מרוחו על המוני העם, והיסודות שאינם פרולטרניים ביחוד. במדינתנו העומדת בראשית דרכה, ויעודיה כבירים ועציר מים, והבית והרחוב אינם כפויים כלל ללכת בדרך ההגשמה, קל וחומר שאנו מצויים על קיום בית־הספר שיביא את חזון העם העברי העובד בארצו אל הילד בדברים שאין בהם שטטוש וגמגום. סוף־סוף, התעודה המוטלת על הדור הצעיר אינה אידיאליזם לשם גוי או לשם הפגנה פוליטית, אנו זקוקים לחלוצים שיעמדו כמבחן־חיים ממושך וחמור, שיעמדו בפני פיתוי קרייריזם ורדיפת מתרנות, אם לא נתחיל בחינוך לאידיאה החלוצית מן הילדות, התום והאמונה; אם לא נטע בילד, בעודו באבו, את זרע השאיפה לתיקון העם ולבנין חייו על בסיס מוצק ומעולה; אם לא נעורר בילדים את כוחות הנפש הרדומים למען יהיו בהתבגרם, מגשימי החזון, יש לחשוש כי לא יעצרו כוח לעמוד במיבחן הפיתויים מכאן והמשברים מכאן.

במסקנה הברורה הרואה, איפוא, את תעודת בית־הספר ב„עיצוב אישיות יהודית עצמאית חלוצית, חדורה חזון ציוני־סוציאליסטי, המוכנה ומוכשרה להגשים בגוף ובנפש את יעודיה של תנועת העבודה העברית במדינת ישראל“ (מיסוד די תכנית בית החינוך), אין משום הלזת במפלגה ואף לא בהסתדרות במובן הצר, אך יש בה סיוע לתנועת הפועלים ולהסתדרות בהגשמת המטרה הגדולה והמשותפת, אם בית־הספר הכללי יראה גם הוא את שליחותו במגמה זו — נתאחד עמו, אך כל עוד אין החזון הציוני־סוציאליסטי תעודתו של בית־הספר הכללי — נקיים את בית החינוך לילדי העובדים, נרחיבו ונשפרו ונכשירו למילוי יעודו בשלימות.

מחנך, לעומת זאת, אם באה שלילת מפלגתיותו של החינוך לפסול את החינוך לקראת מטרה, אשר להשגתה גם התארגנו אנשים במפלגות, הרי שלילה זו נפסדת היא, נטולת־מש ומשלה, למעשה, דעה זו שוללת מבית־הספר כל תפקיד חינוכי.

אמנם תעודת בית־הספר היא, קודם כל, הוראה, כלומר, הקניית ידיעות לתלמיד, במידה שתתן לו דריסת־רגל במדעים, אכן אמיתות המדע הן מעל לניגודי המעמדות והמפלגות; אבל השימוש באמיתות אלה כבר הוא נתקל בפילוג שבחברה, ובית־הספר אינו יכול — אפילו ירצה — להתעלם מההיאבקות החברתיות, שאין מקום בעולם פגוי ממנה, מבלי להפקיר את הילד להסברה הפוליטית של הרחוב.

כל תלמיד קולט את הדי הניגודים החברתיים והפוליטיים שברחוב ובבית, אחד המרבה ואחד הממעט. בית ספר שאינו מאיר לעיני הילד את המתרחש בסביבתו, מועל בשליחותו ומניח את הילד ללא הכשרה לחיים, יתר על כן, הסתלקות בית הספר מהתערבותו בענינים שהם מתחום הפוליטיקה, וזה מתוך נייטרליות, כביכול, כלפי האידיאליזם שכוחות המציאות נאבקים עליהם, עשויה לדלדל את חיי הילד, להחליש את רצונו ותושייתו החברתיים או להפקירו לכיתות צרה וקנאית, המפרנסת אותו בתעמולה זולה ושטחית, סופה להרוס את נפשו. בית ספר „נייטרלי“ מעין זה עשוי להביא את תלמידיו לידי תלות מפלגתית במובן השלילי ביותר, כי על ידי הצטמצמות במסגרת לימוד „טהור“ אין בית הספר מציל את הילדים מפוליטיזאציה מוקדמת ומפרזת, אלא מפקירם לכל רוח מצויה.

לא בית־הספר ומוריו ולא סביבתו אינם מסוגלים לשבת בשלוות נייטרליות לאורך ימים. בבית־הספר צפון כוח רב כל כך, שאין מציאות חברתית בעולם, שתותר עליו, כל גורם פעיל ומשפיע בחברה רואה בו אמצעי חשוב להשגת מטרותיו. מבחינה זאת יש, כנודע, דמיון רב בין תפקיד בית הספר ובין הארגון הפוליטי, ששניהם כלים למטרות שמעבר להם, אם טעמו ויסודו של החינוך במטרתו, הרי כוחו עמו רק במידה שהמטרה מתפרשת בבהירות, אם גם לא בולגאריות, דיבורים סתמיים על אידיאליזם לאומיים ואנושיים, שאינם מיתר־גמים ללשון המציאות המוחשית, אין להם כל

ושיתפו עצמם במידה מלאה במפעלי ההכשרה וההתיישבות העובדת ובשירותי המגן, אכן בית החינוך אינו מסתפק בהישגיו, ונקל לשער את כוחו בשעה שיהיה מצויד כהלכה. רק אז יהיה מקום לדון דיון מלא בכוחו ובייחודו, וקיום התעודה המוגדרת שורם העובדים נטל על עצמי תובע אמצעים גדולים וסיועם של גורמים בעלי השפעה במדינה.

לעומת זאת, ככל שדרך ההוראה וההסברה בבית-הספר הכללי מזדהה עם דרך ההוראה וההסברה בבית-החינוך, הרי הדבר בא בזכותם של המורים חברי ההסתדרות בלבד, והם רק חלק ממורי בתי הספר הכלליים. המורים האחרים יהיו, במקרה הטוב ביותר, "נייטראליים". יתר על כן, המורים חברי ההסתדרות, המחנכים לאור חזונו הציוני-סוציאליסטי, הם ברובם מן הוותיקים שנתחנכו על כרכי תנועת העבודה בימי העליה השנייה והשלישית. המצב עשוי להשתנות במידה שנכנסים להוראה צעירים שאין להם שרשים בתנועת העבודה והם עצמם זקוקים לחינוך אידיאלי. השלטונות המדריכים את בית-הספר הכללי ספק אם יגלו נטייה לדאוג להכשרה ציונית-סוציאליסטית של המורים, שעת שביית-הספר הוא "כללי". והרי המחנך לא יוכל להשיג את מטרתו, אם אין זו משותפת לו ולחבריי המורים. כיום יתכן שמורה אחד ידריך את תלמידיו שנה אחת ברוח הציונית הסוציאליסטית. ואילו המורה הבא אחריו ידריךכם במגמה אחרת בשנה הבאה. אין צריך לומר כי דבר זה לא יתכן בבית-החינוך, גם כשהוא לקוי בצידו ובכליו. רוח אחרת שזררת בו והיא צורת כנפיה גם את המורה המתחיל. את חובתו החינוכית עושה בית החינוך, על כל ליקוייו, גם כיום — ועושה אותה ללא ויתור.

ד.

אין ספק כי נציגי התנועת הפועלים, שהם רוב בממשלה, זכאים ואף חייבים להשפיע על החינוך במדינה, ויש הגיון רב בדברי האומרים, כי הממשלה צריכה לקיים בכספי המדינה בית-ספר אחד המחנך לחלוציות ולחיי עם עברי עובד ובן-חורין. ברוב העמים המדינה היא שמטביעה את הותמה על החינוך, לא רק הקיסרית האבסבורגית מריה תרזה הבחינה, שביית-הספר הוא "פוליטיקון", כלי שלטון בידי השליט. גם הפדגוג רב-ההשפעה הרברט הודה בזכותו של השליט לצוות על בית-הספר: "הממשלה

ג.

כאן המקום לברר את טענת חברינו בהסתדרות האומרים: תעודה זו של בית-הספר מזרם העובדים הלכה היא, אין מדין כן. אין בית החינוך מקיים, בפועל, את יעודו ואין הוא שונה בהרבה מבית-הספר הנקרא כללי. בערים ובמושבות לא יזכר כמעט אפיו המיוחד של בית-החינוך. לעתים קרובות לא תמצא בבית-החינוך לא עבודה גופנית ולא הכשרה חקלאית. לא חברת ילדים ואף לא שיטות הוראה מתקדמות. ההבדל הקיים הוא סמלי ומילולי בלבד. רק אחד במאי ולימוד תולדות תנועת העבודה בכיתות העליונות הם סימני-ההיכר היחידים של בית-החינוך. בשאר הענינים והמקצועות — כך טוענים חברינו המורים בבית-הספר הכללי — מחנך גם בית-הספר הכללי לאור חזון העבודה והתיקון החברתי. גם הוא מדגיש בלימוד התנ"ך את שנאת גביאינו לעושה, לבטלה ולניצול, להפקרות ולרדיפת מותרות, ואת מלחמתם הנעוזה לתיקון חיי החברה ולהשרטת הצדק. בלימוד ההיסטוריה אף הוא חושף את הגורמים החברתיים והכלכליים שבהתפתחות החברה האנושית, אף הוא מטפח את האהדה לתנועות השחרור ולמלחמתן, חלוצי העבודה וההתיישבות בארץ אף הם למופת לו, ודגניה ועין חרוד ונהלל ומשמר העמק אף הם בעיניו תאי החברה המתוקנת.

אכן יש להודות על האמת: בתי החינוך אינם מוכשרים עדיין למילוי יעודם בשלימות. קיום בית חינוך ראוי לשמו (כולל משק חקלאי, מעבדות לטבע, בתי מלאכה, ספריות, בנינים מתאימים ושטחי פעולה לחברת הילדים) מותנה באמצעים כספיים, בכוחות רוחניים-מוסריים ובמכשירי לימוד מתאימים. כל אלה לא היו לבוני בתי החינוך במידה הדרושה. הגורמים השליטים בערים ובמושבות הצרו את צעדי זרם העובדים ככל אשר יכלו. על יחסה של ממשלת המנדט אין להרבות דברים, ואף ההסתדרות עצמה לא נתנה את כל אשר יכלה לתת לביצורו של זרם העובדים בחינוך. לא אחת נמצאו המורים בבית-החינוך בודדים במערכה, ואם גדל, בכל זאת, הזרם והתפשט, הרי לא היה סיפק בידו להעמיק בשטח שתפס, ולהבליט את מלוא ייחודו וערכו, ואולם פרי עבודתו של בית-החינוך יענה בו ויעיד כמאה עדים. חניכיו של בית-החינוך הוכיחו את חסינותם בפני חידקי הפרישה והלאומנות המילולית.

היושב בה. בלעדי שכבה יסוד של עובדי־אדמה, סיללי דרכים ומפריחי שממה לא נחזיק מעמד, וכל נצחונותינו הצבאיים והמדיניים לא יועילו לנו. גם גיוס חובה לא יפתור את הבעיה פתרון יסודי ולאורך־ימים. הבראת העם מבחינה חברתית וכלכלית, ושילובו במעגל החלוציות, הם, קודם כל, מתפקידו של חינוך הילדים והנור. ער, אין כאן תפקיד שהזמן גרמו; עבר הזמן — בטלה החובה. לפנינו תהליך היסטורי ממושך, וזרם העובדים בחינוך חייב לתת מלוא חלקו למתן כיוון לתהליך זה. עכשיו שזכינו לעלית המונים ולא־תחלה של קיבוץ־גלויות, הגיעה גם שעתה של ההבראה הסוציאליט אשר לה התר כוונה תנועת הפועלים מראשיתה, ועליה דיברו חווי הציונות הסוציאליסטית. נגעי הגלויות עלולים להתגלות עכשיו בארצנו ביתר שאת מלשעבר. ישובי העובדים אינם זוכים לגידול בקצב הדרוש. בכוחו של החינוך לסייע בתיקון הרעות הגדולות האלה. בלא לגזור על זרמים אחרים, ואגב טיפוח הערכים החלוציים בכל בתי־הספר למיניהם, חובה על המדינה לא רק לשים קץ לקיפוח חינוך העובדים, אלא לעודדו ולהמריצו בכל כוחה. טובת המדינה — והכנת הנשוא החלוצי לתפקידים הכבירים העומדים לפניו — דורשת זאת.

מצווה — בתי־הספר מצייתו. ואם ראוי למדינתנו להיות כמתוקנות שבמדינות ושלא לעשות את בתי־הספר כלי למטרות שלטוניות או לרכישת קולות מצביעים, אין היא בת־חורין להסתלק מהשפעה על רוח בתי־הספר. זכות השפעה זו ניתנה לה על ידי אזרחי המדינה, ואמנם מבחינה עקרונית מופשטת היה אולי מקום לבוא ולתבוע מן הממשלה את הזכרה בבית־החינוך כבית־הספר של המדינה בה"א הידועה. אך בתנאים הקיימים לא תוכל הממשלה להיענות לתביעה זו אף אין אנו רשאים להעלותה. סיבת הדבר נעוצה לא רק בעובדה שממשלתנו ממשלת קואליציה היא, אלא בעובדה שמדינתנו כולה נמצאת בתהליך עיצוב וגיבוש, ויסודות שונים, ואף מנוגדים בהשקפות־חיהם ועולמם, עדיין מתרוצצים בה. ממשלתנו מצווה להימנע מהח"רפת היחסים בפנים המדינה, כדי שלא לפגוע בתפקידי הבנין והליכוד הנדרשים. ביטול הזרמים בחינוך והקמת בית־ספר אחיד ברוח תנועת העבודה היה מעורר ריב גדול בישראל, אשר היה מחבל בכושר פעולתה של המדינה בתחומים חיוניים שונים.

אך אין פירוש הדבר, שהממשלה, המייצגת את רצונה של מרבית העם, והאחראית להגשמת החזון הישראלי והסוציאליסטי, רשאית לוותר על החינוך ככלי לבנין המדינה ולהבראת העם

... כי העובדה שהעם אינו נענה לאלתר — אחרי עשרים—שלושים שנה של חינוך מלא פנימית — אינה אמת־המידה, וכל השאלה של הציונות היא עתה רק אם יהיה לציונים עצמם — למחנת החלוצים בעם — כוח לעמוד בפני הנסיין האכזרי ביותר שבפניו עומדת תנועת השחרור...
... אם יהיה לקומץ האנשים העומדים על משמר הציונות הכוח הזה, אוי תעבור גם השעה הזאת, והיום, או מחר, או מחרתיים, נצחוננו בוא יבוא. מפני שאתו — עם החלוץ, לא עם ההמונים הרחוקים ולא עם העובדים את המערכה — רצון האומה וגורלה.

על התערבות והומאניזם

מהגיגי הימים האלה

ח. בן-אשר

איזהו השלום בו חפצנו?

חפצנו בשלום פותר בעיות, ומצמצם נקודות תבערה במגע עם שכנינו, שלום שמאזרח אותנו במזרח הקרוב, ולא בשלום שמבודד, וסוגר עלינו את הצי אי ערב; בשלום של פיתוח האיזור כולו, על יסוד שיתופנו בתכנון הפיתוח וקידומו; בשלום אשר לא יגרור אותנו למעגל האסטרטגי של אחד הגושים המתמודדים על הגמוניה בעולם. שלום כזה, אשר יכבד את מהפכת העצמאות הישראלית, הוא ישלים את מסע-השחרור של צבא ישראל וישבץ את המדינה כעובדתיסוד במזרח הקרוב.

שלום כזה, אין צריך לומר, לא יהיה שלום בכל תנאי מצדנו, ולא יוסד על כניעה ללא תנאי מצד הערבים. אין הדבר בקו המדיניות העקרונית שלנו לאורך ימים, ואין הוא הולם את המציאות הצבאית והמדינית שלנו, של הערבים ושל יחסי המעצמות באיזור ובעולם. עצמאותנו תיכון על שיתוף עם כל מעצמה בתכנית של פיתוח ואי-שיתוף עם שום מעצמה בברית צבאית או מתן בסיסים, אין אנו גורסים את החרמת הפיתוח הקולוניאטורי במזרח הקרוב, אין עצמאות נקנית בנידוי מקורות כוח ופיתוח.

יכולים אנו להמשיך את חיינו ואת עבודתנו גם בלי הוזהר-שלום, הוכחנו זאת גם בימי המלחמה, אם יש לנו צורך בחווי-שלום, הרי זה, קודם כל, מתוך רצון להבהיר את היחסים עם עמי ערב, לאזן את כוחנו כמנוף לעלית העם, ולהגיע לידי תכנון משותף בפתרון בעיות המזרח הקרוב, שיתחננו עם עמי ערב, מתוך הנחה כי השותף לשיחה חכם כמנונו, צריכה להיות גלויה ופשוטה, מעין כך: — עמי ערב, המקבלים אהם את דין העובדה הקיימת והמתפתחת ששמה מדינת ישראל, או מנסים אתם להשתמט ממנה, או לעקור אותה מחדש? במלחמה לא תוכלו לנו, לא היום, ולא מחר, ולא בעתיד הקרוב, אכן בשעת סכנה הננו עם בעל יכולת צבאית, טכנית, כספית, טייסים, יורדי-ים, ותחנינים, מהנדסים, יהודים, בשעת סכנה אין אנו בודקים אם האוירון והטייס יבוא מן הגוש המערבי או המזרחי, גם על קשיי הציוד נתגבר כאשר התגברנו, להתמודדות בקרב וזקוקים אתם לשנים רבות של פיתוח ועלית תרבות החיים, הטייס שלכם — שלח מעצמה זרה, והרי עזרה זו פירושה שעבוד, הן יש לכם נסיון-מה בעזרה והדרכה זרה בפלישה, אולם, זאת עליכם לדעת, כל חידוש מלחמה בנו

יהייב גם איתנו למסקנות חדשות. מכ"ט בנובמבר ואילך זו המושג „מדינה בת קיום“ כמה מעלות, נסיון קרב חדש משמעותו עומק חדש, טופוגרפיה חדשה לבטחונה של המדינה, מלחמה באיזור זה פירושה אולי תבערה עולמית, אשר תחריב את עמי ערב יותר משהחריבה המלחמה את אירופה. בידיכם הבחירה בין נסיון נואש של מלחמת-נצקם ובין ביסוס השלום על יסודות פיתוח, אם פניכם לשלום ולבנין, הרי יש לנו, ולשנים רבות, שפה משותפת, שפת סבלות הבנין ונפתולי עצמאות עם המעצמות הגדולות, אם בלשון הפיתוח נדבר, נעסוק פחות בהודינות ותכנון קרבי וכלי זין סודיים. עצמאות האיזור ועליה, אינן בניגוד לעצמאות ישראל, אלא בהרמוניה גוברת עמה.

*

עד כאן קיים חיץ ל„שיחה“ מעין זו בינינו: הדיפלומאטיה הבריטית, כוחות עוינים בארצות הברית, וכיוצא באלו, התערבותם של הכוחות הללו נושאת את דגל ההומניזם. דואגת היא להחזרת פליטים — „עד לחשבון“ של שלום — לפיצויי גבולות לפולשים, ואגב לאנדרלמוסיה בארץ. זוהי התערבות לא צנועה ולא עדינה, המעצמה הגדולה וההגמונית באו"ם, אינה מביאה בחשבון את רגישותו של העם היושב בציון לתקדים מעין זה, העם הזה עזרו נושם את אייר המהפכה של העצמאות, ביסורים גדולים הוקם צבא מהפכני, בעל סגולת נפש קרבית, הוא עשה מהפכה אגררית גדולה, בשחררו חלק ניכר מאדמת ישראל לנהלת העם, דור חלוצי זה, הנושא את האחריות לביצור כיבושי המהפכה, הוא דור לא שאנן, רגיש לכל תקדים מחנך-עם מכונית יחסי תלות במעצמה עולמית, העם הזה אינו רגיש פחות להתערבות משהיתה אמריקה בימי המהפכה שלה, הוא לא יאמר הן לתקדים של התערבות-חוץ בענינים הנוגעים לחייו ועתידו, אפילו היא באה מצד מעצמה ידידה, יחסיב מעין אלו מעלים פגם בנפשה של אומה, גם לא חתמנו עם ארצות הברית חוזה דוגמת חוזה עבר-הירדן עם בריטניה.

*

אכן מעמד כ"ט בנובמבר הכשיר את אויר העולם למהפכה היהודית, עוד לא מיצה העולם את עומק משמעותה של ההכרעה ההיא על כל מסקנותיה, זהו חידוש גדול ועמוק כתפיסת המשפט הבין-לאומי,

דורו של אטום, המדיניות האטומית, תובעים תורת־מידות חדשה במדיניות החוץ של כל אומה, כקטנה כגדולה, על אומה נושאת יצר הגמוניה מוטלת אחריות יהודה וכבדה במינה, זאת תורת האחריות הקיבוצית־הנבואית של המדינאי בדורנו, זאת תורת ההתערבות ואי־ההתערבות, זאת חובת המרד של עם ברשע הגלוי, הבלתי־אמצעי, וזה הסמיו בצירופו ותוצאותיו, הכל לפי הכלל הקדמון: נביא שכלא נבואתו הייב מיתה, עם שכלא את התערבותו ועמד על הדם מתחייב בנפשו, עם שהיה בידו למנוע שואה ולא מנע — שיחף לאחריות הוא ויבוא על ענשו בהשתלשלות הדין העולמי, והצופה כי יראה את התרב באה ולא תקע בשופר והעם לא נהר ותבוא חרב ותקח מהם נפש, הוא בעונו נלקח ודמו מיד הצופה אדרוש" (יהוקאל ל"ג), ללא אחריות קיבוצית במדיניות העמים, נדון העולם להורבן.

אחריות זו לא הוכיחה אמריקה לפי שעה, מבשרנו חוינו זאת, בשעתו די היה בהודעה קצרה מן הבית הלבן: האמברגו לישראל בוטל, הפלישה היתה נעקרת, העקידה לא היתה באה לעולם, הערבים לא היו זויס, והטראגדיה של ברנאדוט לא היתה נגזרת עלינו, אולם ארצות־הברית המשיכו את מיטב המסורת „האירופית“ של אי־התערבות מימי הבש, ספרד, צ'כיה, הרג היהודים באירופה, וההתנכלות לתקות־עצמאותם בארץ־ישראל, מעצמה שלא התעריבה שעה שראתה אומה נאבקת לחיים ולמות, מניין לה העזו להכתיב חווי־שלום עם הפולשים מבקשי־נפש? זה הכלל: השליט על טכניקה לחורבן העולם נושא באחריות להצלת העולם, וזה סימנה של אחריות: יחס הצדק לגוי קטן כלגדול, דין אמת במגעי עמים, חובת ההבחנה בין תוקף לנתקף, אי־התערבות, ועמידה על הדם, אינה מקנה זכות להגדיר את השלום ולקבוע מועדו.

ידענו את נפש הגר, הפליט, הנידח, ועל כן — את אשר לא יעצנו לעצמנו אין אנו מיעצים לפליטים הערבים מישראל, כאן אנו ממשיכים מסורת של הומאניסט אחד קדמון, הלל הזקן, לא קיבלנו את עצת באוויין לשוב לארצות־המוצא, מאז העצת היעוצה התחיל המרד באימפריה, אמרנו: אין תקנה לחויית העקירה, והחורבן, ואין זה אידיאל להיות מיעוט — לא רק באירופה של היטלר, אלא אפילו בדמוקרטיה אנגלו־רסכסית או עממית או בארץ של מהפכה, היא העצה אשר נשיא לערבים, מתוך תמצית נסיון גורלנו: מה לכם לבנות את חייכם ואת חיי ילדיכם כמי עוט? אין זה אידיאל להיות מיעוט גם במדינת ישראל, מי שנעקר, לא ימצא את תיקונו

המהייב את כל השותפים להכרעה, בכ"ט בנובמבר הוחלט בתוקף סמכות עולמית, על הקמת מדינה לא־רגילה, מדינת הברירה והעליה, בהגיונה של החלטת־עולם זו מקופלת הזכות לכל יהודי בעולם לבחור בישראל — ולעלות לישראל, בהחלטה זו מקופלת סמילא, ערבותו המוסרית של העולם לבטחונה של המדינה, עזרתו של העולם לבנינה, רצה הגורל, שהחלטה זו תעמוד מראשיתה בנסיון, לא אני בחרנו בנסיון, הוא בחר בנו, זה היה נסיון על פי תהום החדלקן לדור החליצי, ולעם כולו, בדיעבד, המהפכה האכזרית היא שיצקה את סגולת הנפש הלוהמת, היא שישרה את קומת האומה וחיסנה את יצר העצמאות, היא שהרחיבה את גבולות הארץ, אך אין ליחס את הנסיון לאבותיו של א"ס, בחינת אשר יאהב יוכיח (יעמיד בנסיון), הנסיון הזה היה מסוכן מדי, ואין אנו מאחלים אותו לשום אומה ולשון, אך הוא תובע את גמולו הפנימי והשלם עד תום.

אין להשלוח את הלב, מה שהוא בשבילנו ענין של חיים וחונן, היא המעצמה הגדולה, יכולה להניח בצריך עיון, לפתרון הזמן ולהתמודדות חדשה, אין ההשבון של ישראל עם ארצות הברית חד והלק, כשם שאין לשכות את הסכם ארצות הברית עם ברית המועצות בכ"ט בנובמבר, כך אין למחוק את מוקש „הנאמנות“, זוכרים אנו את התראת מרשל, כאיש־צבא ומדינאי, על סף הכרות העצמאות: „אל תתרשמו מנצחונות ראשונים, אני אומר לכם זאת כחייל ותיק, בצר לכם, אל תקראו אלינו לעזרה“, זוכרים אנו את הכרת טרומן בישראל, רגעים מספר לאחר ההכרזה — מעשה גדול וזריקת היסון לעם היהודי ולכושר־מלחמתו, זוכרים אנו את שמירת האמברגו, וגם את חירותם של יהודי אמריקה לממן את מלחמתנו לפי יכלתם, וגם במלוח האמריקאי אין לזלזל — כגילוי של אשראי ואמון למדינה צעירה.

אך הנה עוברת, כחוט השני בעית אילת, בתוך המאבק הגלוי והסמוי, בינינו ובין ארצות הברית, הויכוח התחיל עוד לפני כ"ט בנובמבר, לפני תקומת המדינה, ולפני היות צבא הגנה לישראל, המתיוות התחילה בימי ג'ונסון, עברה לתמיכת מארשל בתכנית ברנאדוט ועכשיו נתגלגלה בנסיון התערבות, ויתורי־גבולות — היכן אם לא כאן, בערבה, בנקודה הנבראלגית של רציפות הליגה הערבית כבחינה טריטוריאלית ושל בעית בידודנו או התר־אזרחותנו בקרב עמי ערב? ולמי — אם לא לאימפריה הבריטית והכרוך בה? שלשה גלגולי משבר ביחסים עם מדיניות ארצות הברית, ותמיד באותה נקודה, בה, בנקודה זו, מבחן למדיניות החוץ שלנו.

במסגרתה כתידה ערבית עצמאית — ומדינת ישראל לא תסתכן בהיות פרודור „סירכה“ טריטוריאליה זו, מה יהיה עליה? הנניח אותה כקריש־פיצה ועמדה קדמית לחידוש המלחמה? מרכז של מרי ערבי של גידחים נגד ישראל?

למצרים אין זכות על רצועה זו ואין לה צורך בה. טבעי הדבר שרצועה זו תצורף לישראל על בעית הפליטים שבה, ותיפתר הבעיה כחלק בלתי נפרד של פיתוח הנגב, — כמוכן, אם הפליטים לא יבחרו מרצונם בהתישבות מחדש בארצות ערב, ואולי ישמש הנסיון הזה מופת להתישבותם של הפליטים בארצות ערב. כאן קיים הגיון עובדתי למאמץ משותף של היהודים, הערבים והארבים. כאן קיים הכרה בנסיון רציני, אם רצון הפליטים הללו להשאר בישראל כמיעוט.

בהסתערות העולם הנוצרי על זכותו לירושלים גובר הכוב הקדוש. כשפסק ברנדוט: ירושלים — לעבר־הירדן, נחתם דינה של העיר לישראל. המתווכ ויתר בשם הנצרות על ירושלים בין־לאומית. הנצרות הסתלקה מהחלטת או"ם וקיימה את ההסתלקות בהסגרת העיר המקודשת למצור ותורבן. מי שהפקיר את ירושלים פקעה זכותו המוסרית על מתן דמות לעיר המשוחררת, ואילו היה העולם הנוצרי בן־חורין ממעצורים פנימיים, היה מוסר את הפיקוח על המקומות הקדושים לנאמן אחד: לנו. בנצרת הוכחנו, גם באוירת־קרב, את כושר השלטון והאחריות למקום ששמו מקדש לעמים, ואולם אם קיימים מעצורים בנצרות, יפקח האו"ם בעצמו, דבר אחד יהיה ברור: על אדמת ירושלים ששוחררה על ידינו לא ידרוך צבא זר. לא נתן את ירושלים כדור־משחק ביהסי מעצמות.

המערכה על אילת העמיקה את האמון למדיניות החוץ שלנו. ה„נסיגה“ המפורסמת מאבר־עגילה לאילת לא הכשילה את האמון. זהו מופת של חתימה נאמנה, עקשנית ונבונה. מלאת אימץ וזהירות, לנקידה המכרעת בעתיד הארץ. לאור ההתערבות של כוחות־חוץ בחיינו אנו חוזרים למעמד נפשי של דריכות מדינית והתאורות צבאית בחיי האומה. ההתדיינות היא על מדינה בת קיום ותנופה קולוניטורית. שאינה נדונה לגבולות איר־ציונליים מדי, שאינה מבודדת ואינה נתונה בצבת של התערבות המיר; על מדינה שאינה תלויה בתעלת סואץ. המלחמה היא על בכתי־ענה הכחולה של המדינה — על אילת, על הערבה, מלחמה בסיפוח אילת לעזה לפי תכניתה של מעצמה זרה, תכנית שתעצב את דמות המזרח הקרוב ומקומנו בו. המלחמה היא על מוצא לאקינוס, לעולם היהודי, למנרה המתנער והבונה את עולמו. לעתידות ישראל כגוי גדול.

על ידי התערות כמיעוט. אין אנו מלאכי־שרת של הוי הומאניסטי טהור. לצערנו עוד לא הוכחנו זאת. נודה, קיים משקע חמור במגע עם המיעוט בתוך המלחמה. ידיעת החורבן המחלט, אשר היה צפוי לנו, אילו נוצחנו, טבעם האכזרי של דור הכליה, ושל המהפכה, הברו יחד למתיחות־נואשים, עד כדי טישטוש הגבול בין מלחמת נקם ושחרור, לא זכינו איפוא לטהרת האדם במהפכה כאשר לא זכתה לה שום מהפכה אחרת. זוהי עובדה מתקממת, הרודפת זכרוננו ומצפוננו של כל עם, צועקת מן האדמה. אף היא מאשרת את הכלל: אין זה אידיאל להיות מיעוט בשום אומה ולשון. אילו נהגנו לפנים משורת הדין וההורגו את הפליטים מארצות ערב — ספק גדול הוא, אם היה זה הפתרון ההומאני. כשם שהסוציאליזם מרד בדמוקרטיה הפורמאלית, כך מרדה הציונות בהומאניזם הפורמאלי ביחסי עמים, אין פיצוי ואין עתיד למיעוט שנעקר אלא במולדת עצמאית בין אהיו בני־עמם. מי שטעם את טעם החייה הקטסטרופלית של גלות ועקירה אין לו דרך אחרת זולת ההידבקות בגופה של האומה שארת הבשר והגורל. מה משונה הדבר שדוקא „מפלגת הפועלים המאוחדת“, שיש בה הרבה תלוצים, והסירי האנגליה הסוציולוגית והסתייגות מכל אבק שיתוף עם אימי פריאליזם, הולכת שבי אחרי רומנטיקה הומאניסטית כובת, אכן יש בתוכנו רומאנטיות בתחום מדיניות החוץ. זאת הפעם השלישית נפגשת המפלגה הזאת בגוסחותיה המדיניות עם מעצמות „האמנה האטלנטי“ טית: מדינה דול־אומית, נאמנות בין־לאומית, התזרת הפליטים שוהרית־שלום.

ההומאניזם של החזרת הפליטים אינו אלא הסואה אידיאלוגית למלחמת עצבים נגדנו, ברי, שמדינת ערב לא תזותרנה על הפליטים, ובעיקר על מימון יישובם מחדש על ידי הון בין־לאומי. הלהץ להחזרת הפליטים לא בא אלא כאמצעי סחיטה ל„פיצוי“ גבולות. מה, איפוא, היסוד להתערבותה של אמריקה בכל אתי העניין? הגדול מדי חלק ארצנו המשוחררת למדינת הבחירה והעליה? החסרי ישימון ומדבריות הם עמי ערב כי יווסף גם מדבר זה על שטחן? הויכוח על אילת הוכרע בשעתו בבהירות שאין למעלה ממנה. בשעת מעשה לא נמנענו גם ממצבי מתיחות מסוכנים עם בריטניה. אך לא נסוגנו מאבו עגילה לאילת כדי להיסוג מאילת לבאר־שבע.

קיימות בעיות שלום, שאנו מצויים על אור־דורות לפתרונם הטבעי והצודק. אך אין אנו פטורים מלומר את האמת שעה אחת קודם. רצועת החוף עזה־רפיה, על בעית הפליטים שבה, אינה בת קיום ממלכתי עצמאי. אין הרצועה פותרת את בעית הפליטים

בין לאומים

מצבה הכלכלי והחברתי של צרפת בשעה זו

אלברט גאזייה

בארה"ב, גם בשנים כתיקונן קונה צרפת בחוץ-לארץ שליש מתוצרת הפחם הכללית שלה. מלבד אלומיניום וברזל היא נזקקת ליבוא של חמרי גלם יסודיים בתעשייה, כגון: נפט, קארביד, צינקה, מתכות ארבויליות, צמר, כותנה וכו'. ציודה התעשייתי של צרפת הוא בלה מיושן. כבר בשנת 1938 היו מכונות הייצור של תעשיית המכונות בשימוש 25 שנים, בממוצע, והמכונות לעיבוד צמר יותר מעשר שנים. האחדות לרבות למצב זה מוטלת, במידה מרובה, על הקאפיטליזם הליבראלי, המונופול שגשג בגינו של מאלטוסיאניזם כלכלי, והחיפוש אחר רווחים מניה וביה הביא את הטראסטים לידי הזנחת הציוד וחידושו.

המלחמה והכיבוש הזר הוסיפו להחמרת המצב, מלחמת העולם הראשונה, אף שחברותיה תוקנו חיש-מהרה, הניחה אחריה חלל רציני בקרב האוכלוסיה: חמש מאות אלף הרוגים, רובם ככולם מן הצעירים והבריאים, ואילו מלחמת העולם השנייה החריבה את הארץ כליל. בתי החרושת הופצצו וציודם החדש נגנב על ידי הנאצים. ערים שלמות נמחה. קרוב לשני מיליון בתי מגורים ניווקו וכמהצית המיליון מזה חרבה. ב־1944 נהרסו 6,500 גשרי־דרכים, שארכם, ברצוף, מגיע ל־120 ק"מ, כמרחק שבין חיפה לירושלים. אותה שעה הוצאו מכלל שימוש: 4,900 ק"מ של מסילות ברזל, 2,600 גשרי מסילות ברזל ו־14,000 מכשירי איתות. באזורי הנמלים ניווקו שני שלישים מכלל המקומות הראויים להעלאת נוסעים, מחצית שטחם של הרציפים, 85 אחוז מהמנופים, 75 אחוז מן המוסכים והמספנות. הצי המסחרי הצרפתי ירד מ־3 מיליון טון לנפח של 900,000 טון, ואין אלו אלא דוגמאות בלבד. לפי אומדן מוסמך מגיע הנזק, שנגרם במלחמת העולם האחרונה, לארבע שנות הכנסה לאומית. מכאן אתה למד, שכדי לתקן את המעוות במשך ארבע שנים, יש

לאן מועדות פני צרפת? מה משמעותם של המשברים הממשלתיים המתרגשים ובאים? היכן בעוץ מקורן של אותן ההתנגשויות הסוערות בין הלק ממעמד הפועלים לבין ממשלה שבה מיוצגים הסוציאליסטים? האם הריפובליקה הצרפתית תפנה את מקומה לדיקטאטורה צבאית? שאלות אלה וכיוצא בהן שמעתי במסיבות ובקבלות הפנים הנאות שנערכו בישראל לכבוד המשלחת של המפלגה הסוציאליסטית הצרפתית.

אכן, אי אפשר להבין כהלכה את המדיניות הצרפתית, בלא להכיר את מצבה הכלכלי והחברתי של המדינה.

הכלכלה הצרפתית לקיחה זה שנים הרבה, במאה התשע־עשרה יכלה צרפת להיות מוחזקת כארץ הבחירה בשל אוצרותיה הטבעיים, ואילו כיום, לא זו בלבד שצרפת אינה מצוידה כל־צרכה, אלא חסרה חמרים חיוניים ביותר, אין בכוחה של החקלאות הצרפתית לזון את הארץ. מחצית הגרעון במאזנה הכלכלי של צרפת, בשנת 1938, נזקפה על חשבון היבוא של מצרכי מזון, וכל כך למה? מפני פריונה הבינוני של אדמת צרפת, מפני השימוש המועט באמצעים העשויים להפרות את הקרקע, מפני הציוד המיכאני הלקוי וגם מפני קיצוץ־יתר בחלקות המנוצלות, אמצעים מהפכניים נדרשים לתיקונו של המצב, אמצעים שאינם לפי רוחם השמרנית של אכרי צרפת, שהם גם בעלי עצמה פוליטית. הללו אינם מסגלים לעצמם את שיטות העבודה החדשות אלא באיטיות יתרה. בה בשעה שהחקר לאי האמריקני מכלכל כעשרים נפש, אין החקר לאי הצרפתי מסוגל, על אף עבודתו המפרכת, לכלכל יותר מחמש נפשות.

בתאום התעשייה יש לה לצרפת כמות אנרגיה מוגבלת. ב־1918 נהנה כל אזרח צרפתי, בממוצע, מכמות של אנרגיה השווה לשני טון פחם, לעומת ארבעה טון באנגליה וחמשה טון

צרכניות, קופות תגמולים, מושבות קיץ, שירות רפואי וכו'. הם נוטלים חלק בארגון העבודה במפעל ובפיקוח על מצבו הכספי. לעובדים יש כיום שני נציגים, בזכות דעה מיעצת, במנהלת החברות האגוזימיות. לסוף, הושתת הביטוח הסוציאלי על בסיס רחב, המאפשר הענקות לנפגעים במקרי תאונות עבודה, מחלות, לידות, מחלות ממושכות, נכות ומות של המפרנס, הקופות מתנהלות על ידי גופים, בהם יש ריב לנציגי המבוטחים.

בתחום הקימום והייצור הושגה התקדמות ניכרת, אך אין בה עדיין כדי להחזיר לצרפתים את רמת חייהם מזמני השלום. הקימום הציבורי במסילות ברזל, תעלות, גשרים, דרכים, נמלים ובתי הרושת — כמעט שהושלם. זאולם גשרים הרבה לא נבנו מחדש אלא בצורה ארעית. יום מוחזרים לשימוש הציבור שלישיה גשרים שתיוקנם הושלם לחלוטין, אלא שאין לשכות, כי 6,000 גשרים טעונים תיקון, בקצב זה של העבודה, תעבורה איפוא שש שנים עד שיושלמו התיקונים. מכל מקום, גם הסידורים הארעיים מאפשרים תעבורה ללא תקלות. שהי העיקר נעשה, לא כן הדבר בשדה הקימום הפרטי. עדיין לא הוחל, למעשה, בקימום הריסות הבתים והערים. משבר השיכון לבש ממדים רציניים ביותר. גדול הוא מספר המיטכנים המתגוררים זה החורף החמישי בתוך צריפי עץ. משפחות מצטופפות בחדרים קטנים וזוגות צעירים נאלצים לדחות את נשואיהם כאין שיכון. הייצור התעשייתי עלה, מאז ינואר 1948 על רמת הייצור משנת 1938 ב־12 עד 15 אחוז. הרי זה הישג הראוי להערכת, ביחוד אם נזכור שלאחר מלחמת העולם הראשונה עברו שש שנים עד אשר הושגה רמת הייצור משנת 1913, והנזק קים היו קטנים יותר מאלה שנגרמו בעטיה של מלחמת העולם השנייה. השוואת רמת הייצור באה לאחר עבודה מאומצת יותר מאשר בתקופה שקדמה למלחמה. הן מהמת הנסיגה בציווד הטכני והן מהמת התשתית הגופנית של הפועלים. עתה מספר שעות העבודה הוא מרובה יותר ואבטלה כמעט שאינה קיימת.

העובדה היסודית נשארת ללא שינוי. אם אמנם הושוותה רמת הייצור בשנת 1948 לזו משנת 1938, שוב לא הוזרה לצרפתים רמת חייהם משנת 1938. ראשית, משום שדיברנו עד כאן בייצור התעשייה בלבד. הייצור התקלאי, על אף הקציר המבורך, לא הגיע עדיין בהיקפו

לעבוד למען הקימום בלבד — בלא להתחמם, בלא להתלבש... ובלא לאכול.

ואין לשכוח שבמשך ארבע שנות הכיבוש היתה אוכלוסית צרפת מן האוכללות ביותר, ידוע כיצד נהגו הנאצים באנשי תנועת המרי, תושבי הערים והאזורים הבלתי־הקלאיים סבלו רעב תדיר. מין צנון הראוי למאכל בהמות בלבד היה לפרקים מאכלה העיקרי של האוכלוסיה העירונית. כל הסדר כלכלי, קיצוב וחלוקת מנות מסודרת, שנקבעו על ידי ממשלת וישי, נראו לתושבים כגזירה שבאה להקל על שוד וגזל, וממילא ראה כל צרפתי חובה קדושה לעצמו להערים על החוק ולהפירו. במשך כל ארבע שנות הכיבוש ציפו הצרפתים, מתוך סבל ויסורים, ליום השחרור, שיעניק להם עצמאות ושפע ובעיקר ישים קץ לכל ההגבלות.

כרם, מאחר שהמלחמה נמשכה עוד כשנה והארץ עמדה בחורבנה, נתנסו תושבי צרפת בסבל גם לאחר שנשחררו מעול הפולש. הם נדרשו למאמץ אדיר לשם הפעלתן ותידושן של התעשיות העיקריות, שעה שכוחותיהם נתדלדלו מחמת התנזרות ממושכת. הגנראל דירגול לא ידע לנצל את מעמדו, כדי לשכנע את הקהל הצרפתי בנחיצותן של ההגבלות החמורות. הוא לא השכיל לעורר בקרב ההמונים התלהבות, שבכוחה ניתן להתגבר על כל המכשולים. כך אירע הדבר, שבשטח הכלכלי, קיבל הגנראל מתוך צער את התיקונים הגדולים, שהאומה תבעה, במקום שיהיה יוזםם הנועז.

אמנם נעשו עבודות גדולות וחלו שינויים מרובים בפרקוזמן קצר, אך כל אלה נעשו באוירה של אירצון, דכדוך ואכזבה.

לפי נדרה של תנועת המרי הוצאו ענפי הכלכלה העיקריים מידי הבעלות הפרטית והמינהל הקפיטליסטי, הולאמו מכרות הפחם, תחנות הכוח, בתי החרושת של רינזו וגנום ורוף, הבנקים הגדולים וחברות הביטוח הגדולות. הם נמסרו לידי מינהלות, שבהן מיוצגים המדינה, העובדים הצרכנים. יש להניח שהחלק הרביעי מכלל העובדים מועסק כיום בסקטור הציבורי של הכלכלה.

שיפורים חשובים באו גם בתחוקה הסוציאלי לית, הושה שכתן של הנשים העובדות לשכר הגברים — תביעתה הנושנה של תנועת הפוע' לים, במפעלים השונים הוקמו ועדי עובדים, שאיפשרו לנציגי הפועלים להקים ולנהל מוס' דות סוציאליים כמו מעונות ילדים, קאנטינות,

קים והסכומים העוברים על מינימום מסוים. בדרך זו היה מקבל כל פרט בתקופת הקימום סכום חדשי קצוב, בהתאם לאפשרויות ההוצאה בשוק הליגאלי, ואילו היתרה היתה מוחזרת לו במידה שהייצור גדל ובתנאי שהוא מביא לחמו ביותר. היתה זו הדרך היהודי למניעת ההתיקרות, שבאה בעקבות ההתחרות בין הקופצים על מוצרים נדירים. אילו נתקבלה התכנית הסר-ציאליסטית, כי עתה נעצרה גם האינפלציה, אותה תכנית הוגשמה בהצלחה בבלגיה ובהולנד. אך בצרפת התנגדו לה כל המפלגות, פרט למפלגה הסוציאליסטית. הקומוניסטים, הדמקראטיים והנוצרים, הראדיקאלים והימין התלכדו סביב הגנרל דייגול, כדי ליצור חזית משותפת נגד הקפאת הפקדונות ושטרייהכסף, מתוך חשש שהסכמתם לתכנית עלולה להסיר חנם מלפני האכרים ולשלול מהם את הקולות הנכספים בבחירות. מאותם הטעמים התחילו מקילים קודם הזמן בחומרות הקיצוב, ומשחק המחירים החפשי התרחב והלך, המחירים עלו, האינפלציה החמירה, וכאשר יקרה בנסיבות אלו, לא הדביקה העלאת שכר העבודה את קצב עליית המחירים. תלושי המזונות בוטלו אמנם, אך מאחר שהמחד סור התמיד, נקבע ה"קיצוב" לפי סכום הכסף שבידי הצרכן. הפועלים היו קרבנותיו הראשונים של איתו "הסדר". דא עקא שההתמררות היא כללית, כיון גם בעלי היכולת אינם שלויים. אי-יציבות המטבע והתסיסה הסוציאלית, שהם בעצמם גרמו להם, מטרידים עתה את מנוחתם. שני גורמים פוליטיים גדולים מנסים לנצל את מורת-הרוח במדינה. הגנרל דייגול, שהצרפתים זוכרים את זכויותיו, מבקש לנצל את מעמדו למטרות פוליטיות. באין לו תכנית מדויקת משלו, מנסה הוא להטיל על המשטר הדימוקראטי והדפרלמנטארי את האחריות לכל הכשלונות. בעזרת סיימאות נבוכות מתימר הגנרל "לאחד" את כל מרייהנפש, כדי ליסד משטר של דיקטטורה. גדודי הסער שאירגן כבר גרמו למאורעות חמריים. מצד אחר, מנסה המפלגה הקומוניסטית לנצל את התמררות הפועלים, כדי לחבל בתכנית מרשל ולספח את צרפת לגוש הסוואטי. מפלגה זו אירגנה אשתקד וגם השנה שביתות גדולות במגמה לשתק את כוחה היוצר של הארץ. אפייני הדבר, שביתות אלה התנהלי כמעט רק במפעלים המולאמים בלבד. תפקידה של המפלגה הסוציאליסטית הוא קשה במיוחד. ציריה הם רק ששית מכלל הצי-

לקציר משנת 1938, והרי תקציבו היומי של האורח מורכב, בעיקרו, מהוצאות למצרכי מזון, שנית, ההישגים שהוזכרו הם בחינת סיכום כללי, אם נבוא לבחון אותם מקרוב, נזכר לדעת, שההתקדמות הרצינית ביותר חלה בהעשייה הכבדה, בענפי המפתח. אם נקבע, לדוגמה, מספר 100 לציון ההישגים משנת 1938, נמצא שבשנת 1948 המספרים עולים כדלקמן: 104 במכרות (לפני השביתות האחרונות), 140 בחשמל, 153 בגז, ו-130 במסילות הברזל. תוצאות אלה מציינות באור נכון את האשמות הריאקציונרים נגד המפעלים המולאמים. ההתקדמות בענפים אלה אינה מגיעה לסטאדיה של התצרוכת ותעשיית המוצרים המעובדים לא הגיעה כלל לאותה רמת ייצור.

האפשרויות לשימוש במצרכי מזון הן, בדרך כלל, פחותות מאלה שהיו קיימות לפני המלחמה. והרי לפנינו נועד ייצור של שנה אחת למלא את צרכיה של שנה אחת בלבד, ואילו כיום צריך הייצור של שנה אחת למלא את צרכיה של אותה שנה ושל חמש שנות הכיבוש, בלא להביא בחשבון את צרכי הקימום העצומים. יתר על כן, צריכה צרפת להוסיף מראש על ייצור המצרכים לתצרוכת הפנימית, כמות ההר לכת וגדלה של מוצרים המיועדים ליצוא. שכן אין היא יכולה לוותר על כמות ניכרת של יבוא ומאז המלחמה אין לצרפת זהב או מטבע זר ואף לא הון בחוץ-לארץ.

מצב זה צופן בחובו אי-צדק סוציאלי המור, כדי למנוע את הרעה, מן הדין לחזק את משטר הפיקוח הכלכלי, לקבוע מחירים, להנהיג קיצוב במצרכים נדירים ולהעניש בכל חומר הדין הערת משמעת. מרבית האוכלוסיה הצרפתית סברה וקיבלה, שעם גירוש הפולש, יש להתזר את המצב לקדמותו. לא מעטים הם אלה, שבסתר מהם ההבדל בין מכה לרפואה, והרי הם נותנים דופי בהסדרים הכלכליים, שבהם, כביכול, נעוצה סיבת המחסור. מועדי הבחירות המרובים (כל ששה חדשים) הניעו את הדימאגוגים להסוות את האמת ולהכריז על פתרונות קלים. המפלגה הסוציאליסטית היתה היחידה, שגילתה את המצב לאמתו ותמכה במדיניות הצנע ובעקרון השוויון בשעת מחסור. כתוצאה מכך — אבדו לת למפת לגה קולות בוחרים. רבת משמעות במיוחד היא עמדת המפלגות השונות כלפי בעיית המטבע. עם השחרור הציעה המפלגה הסוציאליסטית החלפת שטרי כסף, אגב הקפאת הפקדונות בבני-

נחרץ גורלה לחזור על הפתחים או למכור עצמה, כדי שלא לגווע ברעב.

התכנית הסוציאליסטית תובעת, איפוא, שיש להמשיך בתכניות ההלאמה, ולהיעזר בתכנית מארשל כדי לארגן את כלכלת המדינה ולהבטיח את הצלחתה של תכנית המודרניזציה והציוה, הידועה בשם „תכנית מונה“. היא לבדה תבטיח למדינה איתנות כלכלית, שהרי מלבד החזית כלפי שני הזרמים הטוטאליטריים, מלחמתם של הסוציאליסטים כיום היא גם באותו עוול סוציאלי הנקרא האמרת מחירים. הם דחו את פול ריינו, מפני שמדיניותו לא היתה מתאימה לתנאים שקבעו. צעד אחר צעד, אם גם לא במהירות הרצויה, מנחילים הסוציאליסטים את השקפת תיהם לשותפיהם בממשלה. לפיכך הצליחו השליטונות הצרפתיים לקבוע ביקורת על שוק הבשר, הספרים נאסרו ומחיר הבשר ירד בעשרים אחוז לערך.

אך, כאינטרנציונליסטים כנים, צופים הסור ציאליסטים גם אל מחוץ לגבולות מולדתם, גם ארצות אירופה האחרות מתנסות באותם הקשיים, שבהם מתנסה צרפת. הסוציאליסטים נלחמים, איפוא, למען יצירת פדרציה של מדינות אירופה, שתאפשר עזרה הדדית בקרב חבריה, חלוקה צדקת בתפקידים ובמאמצים המשותפים. פדרציה כזו תהיה מסוגלת לבוא בדברים עם המעצמות הגדולות על בסיס של שוויון גמור. זאת ועוד אחרת. לאירופה יש כל הנתונים הדרושים, כדי ליהפך לארץ בעלת משטר כלכלי המבטיח לבני־אדם גם את חירותם, לאמור — ארץ הסוציאליזם. כל הסוציאליסטים הצרפתיים מכירים, שאירופה המאוחדת צריכה לבוא ביחסי אחוה עם כל ארצות העולם, ללא יוצא מן הכלל. הפדרציה האירופית צריכה, לדעתם, לשמש תחנת־מעבר לפדרציה עולמית.

בתחום הלאומי כבתחום הבין־לאומי משמש הסוציאליזם הצרפתי סניגור נאמן למשטר חיים, שאשיותו ארגון העניינים וחירות האנשים.

רים בבית־הנבחרים. ואולם מאזן הכוחות גרם, שבלא סיועם של הסוציאליסטים לא יוכל שום אחד מן הצדדים להשיג רוב, ואם לא יוצר רוב יציב, תהא זו חולשתו הכללית של המשטר הרפובליקני ונצחונן השלם של אחת משתי צורות הדיקטטורה. במקרה זה נראה הדבר, כי ינצח די־גול, כדי לקדם את פני הרעה, אשר סים הסוציאליסטים להשתתף בממשלה, בלא שיוכלו להטביע עליה את מלוא תכניתם. הם נצטרפו לדימוקראטים־הנוצרים ועם הראדיקלים־דימוקראטים — כנים ללא ספק ומתנגדי המשטר הטוטאליטארי, אלא שאינם מבינים עדיין את הצורך לחזק את מרות המדינה בשטח הכלכלי במידה העשויה לשים קץ לעוול החברתי.

מחוץ למחנה הקומוניסטי אין חילוקי דעות בנוגע לתכנית מארשל. מסיבות שכבר הסברנו, אין צרפת יכולה להתקיים בלא יבוא חיוני, כגון שמנים, מזון לבהמות, פחם, דלק, קאוצ'וק, כתנה, נחושת, עופרת, אבץ וכו'. בהעדר כל אלה צפויים לצרפת חנק, ירידה ניכרת ברמת החיים ומיליונים של מחוסרי עבודה. עם זאת אין בכוחה של צרפת לשלם בעד הקניות האלה, לפי שאין לה לא זהב ולא מטבע זר והונה בחוץ־לארץ חוסל זה כבר. למרבה המבוכה, ארצות־הברית היא המדינה היחידה, שבכוחה לספק לצרפת סחורות מסוימות כגון תוספת פחם, דלק, כתנה, מזון לבהמות ומכונות, בעוד שהיצוא הצרפתי לארץ זו הוא עשירית מכלל הקניות, אף כשהן מוגבלות למינימום קפדני ביותר. מכאן נובע הצורך באשראי, בעזרת תכנית מארשל של תקבל צרפת במשך ארבע שנים את כל הסחורות הדרושות לה — כמובן, אם תיעצר האינפלציה ופרי העזרה ינוצל לקימום וציוה.

אזרחי ישראל יודעים יפה, שאפשר לקבל עזרה מן החוץ בלא להפקיר את איהתלות. יחד עם זה נכונה ההנחה, שאם צרפת לא תוכל, כעבור ארבע שנים, להתקיים ללא אותה עזרה,

מהפכה שקטה בבריטניה

מכס ק. אדלר

הכנסה פרטית מעבודה ומרכוש לאחר תשלום			
מסים			
1947	1946	1945	1938
113	113	113	100
83	96	92	100
97	89	92	100

חלקם של הפועלים השכירים בהכנסה הלאר מית עלה בהרבה משנת 1938, ומעמד הפועלים הצליח לשמור על עמדתו החדשה. חלקם של הרבית, הריחוק והשכירות ירד אחרי המלחמה, אך בשנתה בזמן האחרון, אם גם עודנו קטן ממה שהיה בשנת 1938. הסובלים העיקריים הם מקבלי המשכורת, מעמדה הבינים הנמוך, שחלקם בהכנסה הלאומית יורד במהירות ובקביעות.

חלוקת ההכנסה לאחר תשלום מסים ההכנסה			
מס 1947			
מס 1938			
37	35	שכר	
16	22	משכורת	
30	34	רבית, ריחוק, שכירות וכ"ו	
17	9	מסים לממשלה	
100	100	ס"ה	

התקדמותו של מעמד הפועלים ניכרת כאן שוב, ואם נזכור שהוא מקיף 80 עד 85 אחוז למאה מכלל האוכלוסיה, נקל להבין כי אפילו התקדמות קטנה לפי הערך מגדילה את כוח-קנייתו במאות מיליוני פונטים.

כשאנו משוים את ההצלחה הזאת עם חלקם היורד של מעמדות אחרים, אנו רשאים לדבר על מהפכה — מהפכה שאינה עזה ונוקבת פחות משום שדרכה אינה עקובה מדם. המצב בכלל נסתכם יפה בדבריו של איש-הכלכלה: „משנת 1938 ועד היום, בעוד שההכנסה הלאומית בכללה עמדה בעינה בדרך-כלל, עלתה רמת-החיים של משפחת-פועל ממוצעת בעשרה אחוזים בקירוב, וזו של „העשירית השקועה“ מלפני המלחמה עלתה הרבה יותר. רמת החיים של מקבלי המשכורת המוצע ירדה ב-20 אחוז לערך; וארבעת האחוזים, שהם המשפחות העשירות ביותר בארץ, ראו בקיצוץ רמת חייהם כדי שלישי“.

מהפכה שקטה התחוללה בבריטניה לפני שהיא שקטה לא עמדו עדיין רבים על משמעותה. מהפכה זו ניתנה להגדירה במלים מספר: עלייתו של מעמד הפועלים. אבל אין די בזה כדי לבאר את מלוא טביעתה בחיים החברתיים, התרבותיים והכלכליים של אותה ארץ. ההוכחה לדבר, שמהפכה זו אמנם התחוללה, מוצגת בטבלאות סטטיסטיות, שדוקא משום היותן מדברות בלשון המספרים, נעלמו מעיני המדע החברתי ועולם-העסקים כאחד.

העובדות מה הן? הכסף בידי אנשים שונים קונה דברים שונים, ולפיכך ערך הכסף משתנה גם לפי בעליו. יוקר המחיה לובש צורות שונות בשעה שאנו בודקים אותו לא לגבי האוכלוסיה כולה, אלא לגבי מעמדות שונים ביישוב הארץ.

יוקר המחיה של שכבות-חברה שונות			
1938			
יוני 1947			
מאי 1948			
174	161—2	100	מעמד הפועלים
179	166—7	100	מעמדה הבינים הנמוך
180	168	100	עובדי-משרד
182	169—70	100	כל מקבלי-משכורת
198—9	185—6	100	מעמדה הבינים הגבוה

מיספרים אלו מעלים שתי מסקנות ברורות. יוקר המחיה עלה למן שנת 1938 לגבי כל המעמדות ועדיין הוא עולה. אך הוא עלה פחות מכל לגבי מעמד הפועלים, וככל שאנו עולים בגרם המעלות החברתי, יוקר-המחיה גדול יותר. יש בבריטניה כמה שערי-מטבע לצרכנים: אחד למעמד הפועלים שכוח-קנייתו הוא הגדול ביותר, אחד למעמדה הבינים הנמוך שכספו שווה פחות, ואחד למעמדה הבינים הגבוה שעליו לשלם הרבה יותר בעד הסחורות והשירותים הדרושים לו משמשלמים יתר המעמדות בעד מצרכיהם.

יודעים אנו שכל הסחורות והשירותים המצויים לרשות השוק הפנימי נקראים ההכנסה הלאומית. אם מעמד אחד בכוחו לקבל יותר מן האוצר המשותף ממילא מקבלים האחרים פחות.

השקטה נתנה יותר כוח־קניה בידי חלק גדול מן הפועלים מאשר היה בידיהם בזמן מן הזמנים. זאת הפעם הראשונה שיש לרשותם כסף יותר ממה שנדרש להם לעצם הקיום. הואיל וחונכו למטה מן הראוי, הריהם משתמשים בעודף כספם בצורה העשויה לעורר התנגדותם של אנשים רבים וטובי־כוונה, אך בצורה המדלאלה את משאלות־לבם ומכוונת לטעמם: עוד מירוץ־כלבים, ושעשועי־התערבות, יותר שיכר, ויותר סיגריות.

הנה כי כן נראה הדבר כי המהפכה השקטה העמיקה את הפרץ בין מעמד הפועלים ובין מעמדות־הבינים לפחות מבחינה תרבותית. אך לא יהיה מן החכמה לעוט על מסקנה מעין זו. כי על כן מיסודותיה של אותה מהפכה עצמה הוא — חינוך משופר למעמד הפועלים; וכל שנעשה בשדה החינוך מאז המלחמה מעיד על התקדמות מהירה לפי הערך. יותר ויותר מבני מעמד הפועלים יוכו בכלים הרוחניים על מנת לגלות את המורשה הרוחנית של עמם ושל האנושיות. רבים מהם כבר מחליפים שיכר בספרים, ומרוץ־כלבים בקונצרטים. הנה כי כן מתערערות והולכות בלי הפוגה עמדות־המגן של מעמד הבינים בעדה התרבות. מקום שנראה כאילי הפרץ הורחב, הרי, לאמיתו של דבר, נכבשות העמדות בסערה על ידי עילית של מעמד הפועלים. עילית זו מועטה היא, כדרך כל עילית. אך היא כבר גדולה למדי להפוך את „הארינגיי ארינה“ הגדולה בלונדון מזירת־בופס לאולם קונצרטים. אף על פי כן, טעות היא להניח כי השעשועים הפחותים יתנו מקומם לפעולות־התרבות של הזמן. בעוד שחלקו העליון של מעמד הפועלים קונה לו הרגלים של מעמדי־הבינים להחשיב ערכים של תרבות, הרי המהפכה השקטה נותנת בידי המונים מתרבים והולכים בשדות הנמוכות של מעמד הפועלים את מותר הכסף להוציאו על כל דבר המבטיח להם בידור ושעשוע אחרי עבודת היום.

אין לך יחידים ומעמדות שיסתלקו מעמדתם תיהם החברתיות לרצונם. להיפך, עשה יעשו כל אשר בכוחם לחזק עמדותיהם ולעשותן אסקופה להתקדמות־יהר. מה שהשיגו בשדה הכלכלי יבקשו לבצר על ידי התקפת עצם יסודות החברה. מעמד הפועלים רוצה לחרגם את הישגיו הכלכליים ללישון השלטון הפוליטי.

שלטון זה היה עד כאן בידי מעמדות־הבינים. המהפכה השקטה שללה מהם את חלק

אלו הן העובדות של המהפכה השקטה. ואשר לסיבתה ותוצאותיה? יודעים אנו מנסיונם של שתי מלחמות עולם כי תוצאה אחת, לגבי המבצחים והמנוצחים כאחד, היא עלית עמדתו החברתית והכלכלית של הנמוך במעמדות שבחברה. בכמה ארצות התחוללו מהפכות גלוי־יות במידה כזו שאיש לא יוכל להעלים עין מהן. בבריטניה ובארצות אחרות התחוללו גם כן, אך לא גלויות כל כך משום העדר צלה של אלימות. היו מה שהיו האמצעים — התוצאה היתה אחת. בבריטניה היתה ממשלת הפועלים תוצאה ישירה מן המהפכה השקטה. ואין לך כמעט תקנה אחת מאלו שתיקנה ממשלתה של מפלגת העבודה, שאינה מחזקת את מעמד הפועלים בהשוואה למעמדות אחרים.

מהפכה, וביחוד מהפכה שקטה, אינה נעשית ביום אחד. התהליך של שינוי השלטון על ידי בחירות כלליות יכול להעשות בפתע, אך שנים תעבורנה עד שיוכל שלטון חדש לקיים את יעודו. עד שהמהפכה מתקדמת לקראת המטרה, משתנות העובדות שהונחו ביסודה. בראשית מיצעה המטרה נראית ברורה, אך בדרכה היא פרוצה לרוח ולסופה; החברה מתפתלת בכאב בים הוך כדי תמורתה.

הרי לפנינו, בתחום התרבותי, מאורעות שונים, שבלא זיקה הדדית ביניהם לבין עצמם, ובלא זיקה לסיבתם, אין להבינם כל־עיקר. האם לא ראתה בריטניה בעשור האחרון עליה עצומה בהערכתה של מוסיקה רצינית, ושל האמנות בכלל? והאין זו אמת, כי בעת ובעונה אחת נעשו גם השעשועים המפוקפקים, כגון מירוץ־כלבים והתערבות, לתעשיות הגדולות ביותר בארץ? רשאים אנו לבאר עובדות אלו ללא תלות הדדית ביניהן בחפצם של הרבה בני־אדם לבקש מפלט מהמציאות הקודרת של תקופת המלחמה והתקופה שלאחריה, וכן בצורך להתרעוררות וריגוש, פרי האוירה המשולהבת של ימינו. אך האם הסבר זה מניח את הדעת לגמרי? האין זאת כי מעמדי־הבינים המחונך, שאיבדו אתו חלק מהכנסתו שנסתיע בו לשמירת עמדתו, התחיל מכוון עצמו להתעסקויות שהן זולות מבחינה כספית ושירו משגת אותן? והאין הוא משתמש בהישג טעם זה שהשיג זה לא כבר על מנת לחזור ולתחום תחום בינו לבין מעמד הפועלים?

זה האחרון, לעומת זאת, נמצא עתה במצב שלא היה בו בכל ימי התפתחותו. המהפכה

של מעמדות אלו יצטרך להתארגן על יסודות חדשים. מאידך גיסא, כוח-הקניה המוגבר של מעמד הפועלים יגדיל את השוק במידה ניכרת. כללו של דבר, הפסד התכוצותן של תעשיות-המותרות יצא בשכר הרחבתן של תעשיות היי-צור ההמוני.

אך הכללה זו נכונה רק בחלקה. אין בכך מן המעשיות לדבר על אוכלוסי המדינה כצרכנים מבחינת שלושה מעמדות בלבד. בעוד שיש יתר תואם במנהגי צרכנים ברומה של החברה—אף על פי שהיחיד כאן עלול לבחור ולברור בקפדנות רבה קודם שיוציא את כספו—אין הדבר כך כלל בנוגע לרוב-רובם של האוכלוסים הקרויים מעמד הפועלים. מבחינה סוציולוגית מעמד זה מורכב מרבדים רבים: מן הפועל הבלתי-תמקצועי ומקבל-הפנסיה הנוקן ועד ה-אריסטוקרטיה של מעמד הפועלים. כל אחת מן הקבוצות הללו יש לה כוח-קניה שונה, והיא מוציאה את הכנסתה על סחורות ושירותים שונים. אך, בסיכומו של דבר, חשיבותן לתעשייה המספקת את צרכי השוק הפנימי אין להפריז בערכה.

העליה הכללית ברמתו הכלכלית של מעמד הפועלים הפכה את הרובד הנמוך שבו, הוא הגדול ברבדיו, לצרכן חשוב זאת הפעם הראשונה בהיסטוריה. „העשירית השקועה” הנוכרת שוב אינה קיימת; או, לשון אחרת, היא קיימת, אך אינה שקועה עוד. היא נעשתה קונה יעיל בשוק הפנימי, וצרכיה הם כצרכי אלה שהיו צרכנים משדרות העובדים לפני המהפכה השקטה. אף על פי שהיחידים שמהם מורכב שוק זה נשתנו, הרי השוק גופו נתרחב בהרבה. כי אין לשכוח שהעליה הכללית בהכנסת מעמד הפועלים לא נתקיימה במקרתו של כל יחיד ויחיד, והרבה אנשים שרויים, ממש כקודם, במצוקה אי-ברווחה יחסית, אנשים אלה מגדילים את השוק משדרות העובדים שתואר למעלה. מספרם אינו ניתן להיך קבע בדיוק. אך יהיה זה אומדן זהיר אם נשער כי לפנינו שליש מן האוכלוסייה הכוללת את „העשירית השקועה” מלשעבר.

החלק האחר מבין צרכני מעמד הפועלים אינו עשוי מעור אחד. המהפכה השקטה יצרה, בין השאר, קבוצות צרכנים שהיו קיימות קודם בכות, אך לא בפועל. הרובד העליון של מעמד הפועלים חתר תמיד לחיים של מעמד-ביניים; עכשיו שיש לו היכולת לעשות כן, אין ספק כי ירחיב בניכר את השוק הקיים של מעמד-הביניים הנמוך.

הארי מן השלטון הזה שאתה עשוי למצוא בדי-מוקראטיה: הרוב הפרלמנטארי. מכיון שניתן לו כל-יזין אדיר זה, נשתמש בו מעמד הפועלים מיד לטובת האינטרסים הכלכליים שלו; והתוצאה היתה זו שתוארה למעלה. אך דובריו, לפחות, יודעים ידוע היטב כי ההישגים הכלכליים החדשים יתנו בני-קיימא רק כשיתערו בחברה גופה. לפלא הדבר שממשלת הפועלים הבריטית לא גילתה מעולם את המניע החשוב ביותר למדיניות ההלאמה שלה. כל הנימוקים אשר ניתנו להסברת מציאות זו יש מקום לגלות בהם פנים לכאן ולכאן. פעולתן של המפלגות בפרלמנט ובעתונות מעידה שבעית השלטון לא היתה כלל בפיהם של בעלי-התריסים משני הצדדים אף על פי שהיתה, בלי ספק, בלבם. וכן יתכן שהממשלה והאופוזיציה כאחת אין ברצונן להיות גלויות-לב מדי בענין זה של ההלאמה כדי לא להרחיק מעליהן אותו חלק ממעמדות-הביניים הנמוכים שבתמיכתם תלויה הממשלה להמשך קיומה ושקבולותיהם מקוה האופוזיציה לנצח בבחירות הבאות. ואולם אנו אין אנו עוסקים כאן אלא בתוצאותיה של המהפכה השקטה ובמי-אמצים הנעשים לקיים את יתרונותיה הכלכליים בשביל מעמד הפועלים. ההלאמה אינה אלא הבייטוי החברתי של העובדות הכלכליות הללו, אך היא הביטוי החשוב ביותר, כי ההלאמה פירושה לא רק יתר שלטון למעמד האחד, אלא פחות שלטון למעמדות אחרים. וזו העתקת מרכז הכובד של השלטון היא במפורש או במובלע, כמוסה בחובה של מדיניות ההלאמה.

הבעלות על התעשייה, בשעה שהיא נמצאת בידי פרטיות, אינה רק אמצעי לעשות רווחים. הריזו גם מקור אדיר של כוח-שלטון ומי שיש בידו כוח-שלטון חברתי זה, יכול להעבירו אף לתחום הכלכלי. מעמד הפועלים, במאמצו לקיים בידו את כל היתרונות הכלכליים שהמהפכה השקטה נתנה לו, ואף להרבותם, מוכרח לקבל לידו את השליטה על התעשיות החשובות ביותר, אם אין ביכולתו להגיע לעמדה זו, צפויה לו סכנה ממשית מאד שלא רק יאבד מה שהרויח, אלא יותר מזה.

המהפכה השקטה הכניסה גורמים חדשים לגמרי לתוך השוק הפנימי, גורמים בעלי חשיבות גדולה ומוסיפה למסחר ולתעשייה. אם מעמדות-הביניים הגבוהים והנמוכים שוב אינם יכולים להוציא כסף כאשר יכלו להוציא בעבר, הרי אותו חלק מן התעשייה אשר סיפק את צרכיהם

רבים ממעמד־הבינים הגבוה נעשים מעמד־בינים נמוך, ככל שהם נפתלים על שמירת עמדתם. השוק למיצרכים של איכות גבוהה ילך ויקטן איפוא בהרבה. ככל אשר יקטן, תתיקרנה הסחר רות המיוצרות בשבילו; ומספר האנשים היכולים לקנותן יפחת. בכך יפתח מעגל־כשפים המגביל שוק זה עוד יותר.

האם המהפכה השקטה היא חזיון בן־קיימא? מי שיבוא להתנבא, יגלה פזיונות יתרה. יציבותה של השיטה החברתית והכלכלית החדשה אשר הועלתה על ידי המהפכה השקטה תלויה בהרבה גורמים. ההיסטוריה ידעה מקרים כאשר בעקבות מהפכה באה מהפכת־נגד אשר החזירה עטרה ליושנה. אך אין זה דבר שבהכרח. אם מעמד הפועלים יצליח לבצר את עמדותיו באמצעות הלאמתן של תעשיות־המפתח, ואם מתנה הפר עליהם המאורגן לא ישוסע על ידי ריב ופילוג, אין ספק כי המישטר החברתי החדש יהיה בן־קיימא. מאידך גיסא, אם מעמדות־הבינים, שסירבו עד כאן להתארגן ולהסתייע בשיטות של איגוד מקצועי ולחץ קיבוצי, יעמדו על תמונתם הכלכלית והחברתית, ויסיקו מסקנות פוליטיות מוזכרה זו, סכנה לארגונו של מעמד הפועלים שיחלש בה במידה שמעמד הבינים יגבר, אין ספק, כי מצב כזה יביא לידי האבקות שתוצאותיה מי ישרון.

נוסף על זאת באות עכשיו תביעות חדשות לגמרי כלפי התעשייה מחוגים שהיו קודם רק בעלי כוח־קניה מועט או שלא היה להם כל כוח־קניה. קבוצה חשובה מאד היא קבוצת המת־בגרים שבאין לה אחריות למשפחה מוציאה את כספה לפי דרכה היא. היא יודעת בדיוק מה היא רוצה, והתעשייה בעל־כרחה תעמוד על סיכוייו של שוק חדש זה. הוא הדין בשוק „התינוקות“, שעדיין הוא שדה בור במידה מרר־בה. הרבה אמהות שבילו הרבה מזמנן בסריגה ובהטלאה, יש בידן להוציא את כספן על צעירי הדור העולה. אף על פי שמספר התינוקות הנרי לדים ימעט, הנה השוק המספק צרכיהם ירחב בשיעורו, ועם זאת יגדל עוד יותר הביקוש לדברים שבאיכות.

השוק של מעמד הבינים הנמוך לא יקטן בשל צמצום כוח־קניה של קבוצה זו, שכן ראינו כי חלק מסוים ממעמד הפועלים יחזק את שור רותיה של קבוצה זו מבחינה צרכנית. עם זאת יש לשער כי האיכות תהיה טעונה הנמכה, והד כמות תהיה טעונה הגדלה עד כדי כך, שיקשה לפעמים להגדיר את התחום בין השווקים של מעמד הבינים הנמוך ושל מעמד הפועלים.

הקרבו האמתי של המהפכה השקטה מבחינה צרכנית הוא מעמד־הבינים הגבוה. לא זו בלבד שכוח־קניה של קבוצה זו קוצץ בהרבה, אך

אמנם באידיאלים מהפכניים אין להשיע את הרעב; אך הלא כרמאים היינו, בלתי ראויים לאמונם של המוניכ, לו אמרנו לישן את הרעבים, לשעשעם בתקוה קלה ביותר, כאילו יש אתנו תרופת־פלא בכיס נגד רעב־המונים, הן הכרוני והן הבא־כחתף, בתקופה זו של ההתפתחות הקפיר טליסטית... ביחוד לא היינו ראויים לסליחה על כך, אחרי שזה יובל שנים נאמר בלאנסקיר, בדברים ברורים ומפורשים, שהבורא והבריאה לא הותירו לקרבנות המשבר הקפיטליסטי אלא דבר אחד בלבד: לרעוב ולחכות „שנה, שנתים, שלוש שנים“ עד שהקפיטל יצטרך שוב ל„כלי־המוכני החיים“ שלו. באידיאלים מהפכניים אין להשיע את הרעב, אולם אפשר לתת לו אמונה בעתיד ואומץ־רוח ורגש כבוד עצמי, אפשר לעורר בו זרמי מרץ רוחני, אשר יתנו לו את הרגשת היתרון הפנימי ויתכנו אותו בפני יסורים גופניים קשים ביותר... בימי משבר הכותנה האנגלי דחו מאות אלפי הרעבים בגאון ובזו את עבודת־הכפיה בבתי־עבודה; הם דרשו לפתוח למענם בתי־ספר וספריות, כדי לנצל את הבטלה־מאונס להשכלתם. הם קבעו את תנאיהם והגשימו אותם בכוח ובאיזמים; אף לרגע אחד לא מחלו על כבודם המעמדי.

פ י ט ה

נחזה בשלוש מערכות

בנימין גלאי

ז' אנט: לא אתה. אני משערת...
 פייר: לא, אינני חושב שאני...
 ז' אנט: אלא אני? ...
 פייר: זה דווקא מתקבל מאד על הדעת.
 ז' אנט: צר לי מאוד!
 פייר: משחתף בצערך (צוחקים).
 ז' אנט: מנוול! במיטה זו לא ישנו הלילה.
 פייר: (באירוניה) גם הלילה לא?
 ז' אנט: אותי לא תרמה, קרנף שבמותך, יודעים!
 פייר: (מתנגב) אני אגיד לך את האמת: נמאסתי עליה. היא דורשת וועדת-פיוס.
 ז' אנט: (בנוצה) פייר!
 פייר: לא אמרתי כלום!
 ז' אנט: מתהלל כל הלילה ואחר-כך מתפלא שיש לו כיסים.
 פייר: (לוגם מן הקפה) איזה כיסים?
 ז' אנט: כיסי-שינה, טפש! מתחת לעינים.
 פייר: זה דבר אחר לגמרי. אתמול, אם רוצה את לדעת את האמת, היתה לנו הילולה הגונה...
 ז' אנט: אני מתארת לעצמי.
 פייר: היה שם גרמני אחד שדיבר צרפתית איומה... ברנש משונה! הייתי מצייר אותו בדמותו של אנטוניוס הקדוש...
 ז' אנט: וזיזי? גם זיזי היתה שם, במדה שלא היתה במקום אחר? ...
 פייר: כמובן, בכל מקום פעמיים. (לובש את חלוק הציירים. מתקין את לוח הצבעים) ז' אנט!
 ז' אנט: כן, פייר?
 פייר: עשי לי טובה קטנה. (ניגש אליה ונושק לה).
 ז' אנט: בקש מזיזי!
 ז' אנט: (עוצמת את עיניה) מוות!
 פייר: הציצי שם מה אומרים באנציקלופדיה על פיגמליון?

(פיאטה היא דמות דמיונית בשירה הדתית של הקתולים בימי הביניים. נתגלמה בה מרים הבוכה על ילדה ההרוג. בסוף המאה הי"ג נכנסה לאמנות הגרמנית ובראשית המאה הי"ד הפכה לסמל מוסרי לאירוסה כולה.)

היפה בדמויות הפיאטה היא, כידוע, זו של מיכל-אנג'לו, בסן פטר שברומא. אך יש גם אחרות. אחת מהן תלויה בכנסיית קלרה הקדושה במונפארנאס שבפאריס. זוהי פיאטה מודרנית, שצוירה בידי אמן הנמנה, כנראה, עם האסכולה של פיקאסו. אין איש יודע איך הגיעה למקום שהגיעה. אך פעם אחת... בנשף מסכות של „ברית האמויות“ בפאריס נתעורר ויכוח חריף בין פיארה, צייר מן האסכולה המודרניסטית, לבין רעיו, ז'אן וניק, המאמינים בעיקרי הציור הקלאסי. מפיסתו בקלע לנשף-מסכות זה ומחתים את פיארה, דרך שחוק, על התחייבות לשאת את אינגריד לאשה. אינגריד היא עלמה שצייר פיארה על-פי צלמה של אחת מידידותיו, זהו, בקיצור, תכנה של מערכה ראשונה. מכאן ואילך מערכה שניה.)

מערכה שניה

תמונה א'

אטלייה של צייר בקומה העליונה. דלת משמאל ומימין. הלוח סגור על תריסיו. על הכתלים תמונות מודרניסטיות. איסדר אמנותי. מסגרות, כדים, כלירחצה. מימין — מטה, ספרים, דמדומי-בוקר. פייר חוזר הביתה, מתודד, ניגש לראי ובודק את שיניו, נקישת בדלת.

פייר: (בהיתול) אסור!

ז' אנט: (נכנסת וטס בידה) בוקר טוב!

פייר: בוקר מצויין, ז' אנט!

ז' אנט: קפה.

פייר: הא! ארוחת-בוקר... ז' אנט! אתמול ראיתי את השטן בקלונר ובעצמו. היום אני רואה מלאך-אלהים!

ז' אנט: אתה רואה יותר מדי. אני משערת שעכשיו תספר לי שוב שהכפתורים נמאסו אצלך על הכתונת?

פייר: נכון מאד. מניין לך?

ז' אנט: ומישהו יהיה מוכרת, כמובן, לתפור אותם?

פייר: אני אגיד לך...

ז' אנט: נדמה לי שהיה פסל. רגע אחד!...
 (נגשת לכוננית ומוציאה את הכרד הדרוש) פי...
 פי... פי... פיאטיגורסק... פיליטיס... פשקוב...
 פי — זהו — פיגמליון... בן קיליקס, בן
 אגנור, מלך קפריסין. התפלל לאפרודיטי
 ובקש שתחיה לו את פסליהאשה שיצר,
 בקשתו נתמלאה. גאלאתיאה, יפהפית־השיש
 היחה לו לאשה וילדה לו...
 פייר: „סידרה“ אותו כהוגן.
 ז' אנט: (מניחה את הספר) פייר!
 פייר: (באותה נעימת־געגועים, כביכול) כן?
 ז' אנט: איך מסדרים אותך?
 פייר: (צוחק) אותי כבר סידרו על הצד היותר
 טוב. אתמול החמתי על הסכם אירוטי עם
 אינגריד.
 ז' אנט: פייר! אל תדבר אתי כך! אפילו לא
 בצחוק.
 פייר: (נגש אתה אל התמונה) הכירי את
 אינגריד, אשתי הראשונה. (בלגלוג) שאהבתיה
 אהבה עזה כמותי, והיא גם היא אהבתני אהבה
 בלי מצרים.
 ז' אנט: אמרתי לך שלא תדבר אלי ככה. איזו
 זוועה!
 פייר: הא? נכון שהיא חמודה? (מתחיל לצייר).
 ז' אנט: כן. כדג־מלוח מנוזל.
 פייר: (אינו שומע) חמודה, מה?
 ז' אנט: איומה! אינה דומה לשום אשה
 שבעולם.
 פייר: לא. היא דומה לכולן יחד. היא מזכירה
 לי את הירח המת.
 ז' אנט: בדיוק נמרץ! שום אשה אין לה עין
 אחת באמצע מצחה...
 פייר: זהו מה שאת חושבת. אני יודע
 אחרת. לאשה יש רק עין אחת. שבה היא
 מסתכלת רק על עצמה.
 ז' אנט: מטורף! איזה יופי יש בה?
 פייר: יופיה של האמת.
 ז' אנט: ישמרנו האל מאמת כזו ומכל דרשיה!
 מהי הרצועה שבידה?
 פייר: רצועת־כלבים! רצועתה הבלתי־נראית

של כל בריה המכונה „אשה“... עוד שתיים־
 שלש משיכות־מכחול — ואני גומר אותה.
 ז' אנט: אני הייתי גומרת אותך. מטורף! אמא
 צדקה... מטורף — וחסל!
 פייר: (מצטט) „ישנן נשים המעוררות בך
 תשוקה להכריען וליהנות מהן. אך האשה
 הזאת מעוררת את התאוה למות. לאט־לאט,
 לעיניה“...
 ז' אנט: לא פחות ולא יותר... פייר!! אתה
 שותת דם...
 פייר: דם? (מחייך במבוכה) כפי הנראה, מאת־
 מול.
 ז' אנט: חכה רגע. נדמה לי שיש שם יוד. (רצה
 למסח).
 פייר: (לעצמו) מוזר שלא נקרש עדיין. (לתמו־
 נה) ועכשיו, ילדתי הקטנה, הגיעה שעתך...
 נדמה לי שאין לנו מה להוסיף זה לזו... אולי
 רק (גוחן ומתקן) קו אחד או שנים מתחת
 לעין... זהו... (מתרחק) לא רע!... כבר ראיתי
 דברים גרועים יותר. עכשיו נוסיף כאן את
 חתימתנו הצנועה... זהו... פ. א. דמולייז (מסיים
 את החתימה בתנועה מצויצת. מתרחק ובוהן את
 התמונה. לפתע לובש רצינות. אחזו חרדה, עיניו
 יוצאות מחוריהן, שומט את המכחול. התמונה
 יוצאת מהוך המסגרת ועוברת את כל החדר,
 כשרצועת הכלבים ושרכת בידה, יוצאת.
 היא פועלת כ„מדיום“ של מישהו רחוק.)
 פייר: (לופת את ראשו) ז'א—נט!! (ז'אנט מוסיעה
 ובידה בקבוק יוד. פייר עומד פרוץ ומבולבל).
 ז' אנט: אל תצעק כל כך. באתי בלי שהיות.
 פייר: (מביט על דמו ועל הדלת הפתוחה) לא...
 נדמה לי... שאחרת...
 תמונה ב'
 לפנות ערב
 בחדרו של פייר, שנרדם על השולחן.
 מערכת כלי־התה, סקיצות. ז'אנט נכנסת על
 ראשי אצבעותיה, כדי לסלק את שיירי
 הארוחה.
 ז' אנט: פייר... אתה ישן?
 פייר: (מתעורר) מנסה...
 ז' אנט: אין לך מיטה?

חזיון זרעם!
 פייר: (בנזיפה) א'אה!!
 ז'אנט: סליחה... (חזרת ומביטה. מניעה ראשה בחוסר תקווה) הרוג אותי!
 פייר: פלבזאב, חצי-כלב, חצי זאב.
 ז'אנט: סליחה?
 פייר: פלבזאב, חצי-כלב, חצי זאב.
 ז'אנט: יש דבר שכזה?
 פייר: כן, פעם באלף שנה מתאהבת כלבה קנדית תועה בזאב זקן מאלסקה.
 ז'אנט: ואז?
 פייר: נולד עוד כלבזאב. (מתקן את התמונה על הכותל) עכשיו תארי לעצמך שהוא מגיח, לפתע-פתאום, מתוך המסגרת וחוזר ליערות האשוח שלו...
 ז'אנט: ישמרני האל!
 פייר: מה יזי בזופו? הזאבים יכרסמו את עורו מעליו, משום שהוא כלב יותר משהוא זאב, אבל הכלבים ישתמטו ממנו, משום שבכל זאת הוא זאב ולא כלב.
 ז'אנט: מסכן! נסתבך לגמרי...
 פייר: ככה זה.
 ז'אנט: מדוע... אינך יכול לצייר כלבים הגוינים? מופס קטן או...
 פייר: מופס קטן. (ניגש לשולחן ונוטל את בודלר) קראת פעם את בודלר (מדסדף) יש כאן קטע אחד... רגע... או... „הבנו לכלב המהודר, המהלך על ארבע, לדני, למופס ולכלב-השעשועים הביתיים...“ ואחר-כך... זהו... „אשי-רה נא לכלב העלוב, לכלב שאין לו בית, לכלב הנווד, לכלב המומוס, לכלב שההכרת מדרבן את חושיו כדרבן את השחקן ואת איש-הבוהמה...“
 ז'אנט: מצויין!..
 פייר: „אשירה נא לכלבים מוכייהגורל... לאלה שעניניהם מנצנצות אליך כאמרות: קחני נא אתך ומשתי מצוקותינו יצמה, אולי, אושר אחד...“
 ז'אנט: יפה מאד... אפילו נכון, לכשתרצה...
 פייר: (קורא) כלבים טובים... פילוסופים...

פייר: (בקוצר-רוח) אולי יש לך עוד שאלות?
 ז'אנט: לא, אני רואה שהפרעתי...
 פייר: (בציניות) קשה לרמות אותך!
 ז'אנט: סליחה... אני מסתלקת...
 פייר: ז'אנט!.. רגע אחד?
 ז'אנט: כן?
 פייר: אני מצטער מאד... דעתי נטרפת עלי...
 ז'אנט: (ברחמים) אני יודעת... השכונה... (מביר טה בעד החלון בשנאה) העשן הארור הזה... הוא משגע את כולנו... (מלטפת אותו) פייר!
 פייר: (כחווה) הא?
 ז'אנט: כה — יהיה — במאי? —
 פייר: (מהרהר במבוכה) במאי? רגע אחד... לא, אינני יודע!..
 ז'אנט: מישהי תהיה סוף-כל-סוף אשתו של מישהו!
 פייר: (מציץ בחטיפה על המסגרת) לכל הרוחות!
 ז'אנט: (בקול רם) אתה מנבל את פיך יותר מדלי!
 פייר: (בכעס) יותר מדי?... אולי תכיני לנו רשימה, מתי מותר ומתי אסור למישהו לחרף משהו בעולם?
 ז'אנט: אתה היסטרי לגמרי.
 פייר: ובכן — הרשינינא לומר לך... (נרגע) הו, אני הרוג!..
 ז'אנט: אני יודעת!.. (בחיוך) לאחר הנישור איס... נסע מכאן... לניצה... לדרום... היית פעם בניצה?... היפה בערי העולם!.. יש שם פרתיים כאלה שלא תארת לך אפילו בדמיונך... ושמש... וים... הוכל לצייר...
 פייר: (בכעס) ציירי את, לכל הרוחות...
 ז'אנט: (בתוכחה) מסיא!!
 פייר: (בחיוך) מאדמואזאל! הגידופים הם — מי אמר זאת — הסבון הקרבולי של הנשמה.
 ז'אנט: כמובן, לכן אתה אנטיספטי כליכך.
 פייר: לא, ברצינות, יש בזה משהו, חירוף הגון פועל עלינו... הייתי אומר... כחומצת-חיטוי... (מוליך אותה לתמונה אחת שעל הכותל) הביטי! מה זה?
 ז'אנט: כלב... כלומר, זאב... לא, כלב... הי!

תמונה ג'

פייר שוכב בחדרו. מגורה קטנה שופכת
אור על הספרים. צליפת שוט כודדה. פייר
מתישב במטה בהבעה של פלצות.

ה ת מ ו נ ה : קום! (פייר קם) זוו (פייר זז. פוסע
לעבר המסגרת, אחורנית) עמור! (פייר עומד)
אחורנית! (פייר נכנס למסגרת, דורך על הלוח
התחתון. המסגרת מזדקפת ועוטרת אותו כולו)
זהו!... מה דעתך עכשיו על המודרניזם שלך?
(צליפה) הא לך משהו בשכר השדדים (צליפה)
ובשכר הטלפים (צליפה) ובשכר העין האחת
המשתפכת כתוך עצמה (צליפה) מה דעתך
עכשיו, אדוני האסתיטיקן, על המודרניזם?
מה דעתך על האמנות שמתחת לסף ההכרה?
פ י י ר : איך?!

ה ת מ ו נ ה : כך! (צליפה) וגם כך (צליפה) סאר
דיסט אורור! איש הרוח!! לעזאזל אתה וכל
מכחולידך... אתה ואפקיד החדשים!... אתה
ומהפכותיך בעולם התרבות המתקדמת...

פ י י ר : תר—בות...

ה ת מ ו נ ה : כך, תרבות!... אך נניח לה, לפי-
שעה, ונטפל תחילה בכך, הא לך, מחמל נפשי,
עוד אחת. בהסד השטן!

פ י י ר : (צועק) ד'אנט!!

ה ת מ ו נ ה : (צוחקת) קרא לה! קרא גם לה...
קרא לכולן!... אדרבה! היה פעם אתה
לצחוק בפי כולם...

פ י י ר : מי... את?!

ה ת מ ו נ ה : תמונה... או אשה... על כל פנים —
דרקון גיאומטרי! על כל פנים בעלי-מום
כרוני! (צליפה) מוקעת ומנושכת מסמטה לסמ-
טה (צליפה) דמות-ביעותים שילדים מסתתרים
מפניה תחת התרזות... (צליפה) יצור זואו-
לוגי (צליפה) מי, לעזאזל, ביקש ממך ליצור
אותי כך... (צליפה).

פ י י ר : לא... תיארתי לי...

ה ת מ ו נ ה : לא תיארתי לך? הלא מישוהו מוכרח
סוף-סוף לתאר משהו לעצמו (נוטלת את
המגורה ומאירה בה את כל התמונות המודרניס-
טיות התלויות על הכתלים)... כל אותן התמונות...
כל הנשים האומללות נעוות-הפרצוף האלה...

(מביט על התמונה) כלבים מוכייהגורל...

ז' א נ ט : שמע-נא, מוכה-גורל שלי, אתה מפוזר
מאד (מלטפת אותו) בניצח תישוץ כל היום
בשמש... באויר הצח...

פ י י ר : (זרגז) אויר צח! אויר צח הורג אותי.
אני אוהב מחנק... כן, מחנק, זיעה, טבק...

ז' א נ ט : אתה מטורף, מטורף, אניאומרת לך!
מאלכוהול או מבודלר.

פ י י ר : (נגש למיטה ומשתרע עליה) בסדר גמור!
את יכולה ללכת.

ז' א נ ט : (בכעס) ליל-מנוחה! (הולכת. נעצרת על
יד השלחן, מרימה את ספרי בודלר) בודלר!
פואימות קטנות בפרוזה... מעניין מאד!

(מדפדפת) דורותיאה היפה... התיירוסוס... שכר
רות... (בלגלוג) הערה... ועוד אחת... עפרון
אדום... הופ! (מריחה) שומן-אווזים... משאות-
נפש — שני קוים... תאות-הציור — שני

קוים... (קוראת) תשוקתי בוערת בי לצייר את
זו שהופיעה לעיני לעתים רחוקות כל-כך

ומיהרה להמלט... (מרצינה) ישנן נשים המעור-
רות בכך תשוקה להכריען... הוי!... ישנן נשים
המעוררות בכך תשוקה להכריען וליהנות מהן,

אך האשה הזאת מעוררת את התאוה
למות לאט-לאט... לעיניה... פייר, אתה מטור-

ף... (ממטיחה) היתה דומה לשמש שחורה
אילו ניתן מאור שחור לשערה, אלא שהיא
מוכירה יותר את הירח... (לעצמה) את הירח...

המת... (קוראת) הקודר והמשכר, התלוי על
בלימה בחללו של ליל-סערה, הנהדף בידי
העננים החולפים... או, פייר!!... לא הירח

השאנן, הצנוע, המתגלה לאנשים טובים
בשנתם, אלא זה שנתלש מהרקיע, המתמרד
והמנוצח, זה שהמכשפות התיסליות כופות
עליו בקשי-לבן לרקוד על פני הדשא אחוז-

האימה... (לפייר) איזו השראת-שיכורים! פייר...
פייר!... (מניחה את הספר ונגשת למיטה, סבורה
שפייר ישן, מכבה את האור ויוצאת בלאט, עד
שהיא מגיעה לדלת).

פ י י ר : (בודון ובסארקאזם) סגרי את הדלת!...
(היא טופחת בה בכוח ויוצאת).

פייר: אני מבולבל לגמרי... אינני יודע בעצמי... ז'אנט! אסור לך להשאיר אותי עכשיו לבדי... אני אסביר לך פעם...

ז'אנט: (מלטפת את ראשו) מסכן שלי! משהו הפחיד אותך. כל עצמותיך רועדות...

פייר: רועדות? (כורע על ברכיו) ז'אנט, אמרי לי — עדיין את אוהבת אותי?

ז'אנט: לא!

פייר: ז'אנט!!

ז'אנט: מה זה עלה על דעתך? (נשברת ובוכה) טפשון שכמותך. הוא עוד שואל.

פייר: אם כן — נסע מכאן, יחד, נאמר לזקן — ונסע. לניצה... למען השמים — אל תשאלי שאלות!... נסע — וחסל!

ז'אנט: במאי אפשר יהיה...

פייר: לא. לא במאי. מחר. מחר.

ז'אנט: (בצחוק ובדמע) אבא יהרוג אותי...

— מ ס כ —

מערכה אחרונה

(בכניסה, הקראים מצפים לטקס. כיתות-כיתות)

ז'אן: הנסיך! (פייר נכנס. עצבני) סולו?

הרקדן: (משתומם) והנסיכה איה? היכן היא תפארתה ועטרתה של דנמרק?

פייר: תגיע אחר-כך. ברגע האחרון קבל ז'וליין הזקן התקפת עצבים.

ז'אן: וז'אנט? בכון שקנתה אתמול שני כרטיסי סים לבריסל? מתכוננת לערוק?

ניק: אומרים שראוי אותה ב"מרתף-שלשת-ההולנדים" עם מיליונר אחד ממיוזקה... מה עניינים? (צחוק).

ז'וי: שמענא! אתה נראה איום (לאהרים) מה היה לו?

ז'אן: תימהוני.

ניק: מזור ומיזמזור!

הרקדן: הלא מיד אמרת: הוי, אָסון!

הוי, קה ראשית אַהֶבְתֶּם נְעֻמָה.

נְאֻחֶרְיָתָה — אָבְדָן וְאָבְדָן.

נְאָז, בְּקוֹל רוֹעֵד מַעְצָר דְּמַע.

אֶמְרָתִי לָהּ: פְּרִנְצ'סְקָה, בְּכָבוֹד,

אֶת גִּוְרְלֶךְ הַמַּר גִּשְׁשִׁי רְחֻמָה...

שבורות הצלע ומחוצות העצם... (קוראת את שמות התמונות) "עירום", "אָטִיּוֹד", "שתי דמויות", "כלבואב", "ראש-אשה"... מודרר ניזם! את הפנים האלה הלא אי-אפשר היה להשחית כליכך אפילו לאחר ניתוח פלסטי... גואש... פאסטל... רישומי-פחם... אקווארלים... יצורים אומללים, אומללים... (חוזרת אל פייר).

פייר: אלה הן... בודלר...

התמונה: שקט!... איזה עולם מכוער בראתם כאן... איזה קפריסה ארוחה הכריחה אותך לתקוע קריקטורה שכמותי, כעצם בגרון העולם... (מאירה את פרצופה, המתגלה בכל כיעורה עין באמצע המצח).

פייר: רבונר-שלי-עולם! רבונר-שלי-עולם!

התמונה: חכו! אתם רק חכו לליל בארתולומיי אוס שלנו... לליל החרדות, שבו חרד מעל

הכתלים כל זועת המודרניזם ותתפור בעור לם... בפארקים... בבתי-הקפה... אתם רק חכו למארש האחרון של הפארטיזנים הפלסטיים...

של קרבנות האבסטרקטיזם... עוד ירוגן וירוצץ כאן, בליל היללה והירוק השיניים... ההמונים הנזעמים, כל ההמונים הנזעמים

האלה, על הקירות כאן, על כל הקירות, כל יצורי הבלהות שלכם, יגיהו או עליכם מאהורי כל דלת... ישתפכו בדרכים... יפצחו את גלגלות ילדיכם המנושכים וישליכו את

אמותיכם לתעלות... או נצחק אנוחנו... אנחנו, עכברי הכלבת המוסרית של המכחול המודרניסטי... אנחנו, מבשרי מרוצת-האמוק

העולמי של תת-התכרה... ואחרון-אחרון צוחק! פייר: (צועק) ז'אנט! ז'אנט: (התמונה פוסעת לאט-לאט, כמהופנטת, ויוצאת מתוך החדר, ז'אנט מופיעה בדלת השניה).

ז'אנט: מה קרה? מה אתה צועק כליכך?

פייר: (מפסיק, מהרהר, מגיע ראשו כמי שמתנער מחלום בלהות) לא כלום... לא יאמן, לא יאמן...

ז'אנט: משום כך העירות אותי? (רוצה ללכת).

פייר: ז'אנט! אל תלכי... אל תלכי עכשיו.

השארי כאן...

ז'אנט: נו — נו — נו...

פִּיִּיר: דִּי, דְּנִשָּׁה, דִּי!
 ז' אָן: (נזכר, מגיש לפייר צרור פרחים) למאור
 שרת! פרחי־תפוחי־אדמה... (פייר לוקחם)
 אינני יודע אם אתה ראוי לכך...
 פִּיִּיר: תודה רבה, תודה רבה...
 ז' אָן: (לניקי) אין אם מי לדבר, (לפייר, לוחץ
 את ידו) ברוך דיין אמת!...
 פִּיִּיר: תודה רבה, תודה רבה...
 ז' אָן: (מראה על ניקי) הוא מצטפף עליך!
 פִּיִּיר: (בפיזור נפש) מי?
 ז' אָן: הוא.
 פִּיִּיר: תודה רבה...
 נִיק: (לז'אן) הנח לו, גם שעתך תגיע.
 ז' אָן: שעתך?
 נִיק: א—אה! (מראה על פייר המבולבל) שעה
 שאין לה תמורה, ידידי, שעה ללא רחמים.
 ז' אָן: מוחל לך.
 נִיזי: (לפייר) ידעתי שהזקן יתעקש ברגע
 האחרון...
 ז' אָן: (לניקי) ואתה, פרצופון שלי, לא יכולת
 למצוא לך משהו אחר? (מראה על בגדיו).
 נִיק: לא, אני חוזר ישר מהשחיטה (מצביע על
 תיבת הצבעים שלו) אנשים כמוני אוכלים את
 לחמם, כידוע לך, בזיעת מכתלם (לפייר) מה
 נשמע אצלך עם אינגריד?
 פִּיִּיר: בשם אלוהים!...
 ז' אָן: גמרת אותה, או מה?
 פִּיִּיר: (נאנק) שמע, אחם הורגים אותי...
 ז' אָן: גבירותי ורבותי! נדמה לי שהנסיך
 הולך למות...
 נִיק: (באירוניה) דוביותו מפליאה אותי היום,
 ברשלנות כזו גדלים, בודאי, רק נצני־התרד
 (צחוק).
 נִיזי: אולי תניחו לו רגע?
 ז' אָן: נכון מאד, (קורץ בעיניו) גם בלאו הכי
 מוזמן לו ליל־ברתלומיאוס קטן (צחוק).
 נִיק: סמוך עליה.
 ז' אָן: סמוך עליה.
 נִיזי: משהו אחר! משהו אחר, רבותי!...
 ז' אָן: צנוע יותר, זאת אומרת? עניני־גיטין?
 נִיק: אתמול הייתי במוזיאון...
 ז' אָן: נעים מאד, ביחוד למזמוזיאון.
 נִיק: אני מדבר עכשיו (לפייר) ראיתי את
 אולימפיה — בפעם האלף, אולי, השבוע,
 וחשבתה...
 ז' אָן: נס מן השמים!...
 נִיק: (לז'אן) אני מדבר אתו, ברשותך, היכן
 הייתי?
 ז' אָן: חשבתה.
 נִיק: (לפייר) שמע, אני אומר לך: איזו חמדת־
 בשרים היתה אולימפיה זו מעוררת בפאריס,
 אלו נגשה רגע מבית־הנכאת של ז'ורדה־פום
 — לגני סולרי, כמות־שהיא, בכל מערומיה...
 פִּיִּיר: לא! לא!! זה יותר מדי... אני אשתגע
 כאן.
 המיליונר: (נכנס) ההולכים למות דורשים
 בשלומך, קיסר־אימפרטור!...
 פִּיִּיר: סוף־כל־סוף!
 (הכלה, האם והאב, הכומר והשושבינים
 נכנסים, פייר רץ אל ז'אנס).
 ז' אָן: (לרקודו) ראשו הפוך עליו לגמרי... אד־
 מת־הפקר!
 נִיק: אל תשכח שהחמה עומדת לשקוע עליה
 הערב, כעל הטייגה היאקוטית, לשלשה ירחים
 תמימים.
 ז' אָן: הוא משונה כל כך... השד יודע אותו!
 נִיק: פייריסימו העליו! נסיך השעשועים! צר
 לי עליו!...
 (טקס הנשואין מתחיל, השטן מסריע באמצע)
 מפיסטו: ואטו!
 הכומר: (בתמהון) סליחה?
 מפיסטו: ואטו! דמולין הוא אדם נשוי.
 הכומר: מהו סה?
 מפיסטו: פייר דמולין הוא אדם נשוי.
 הכומר: האדם הזה... כאן — נשוי?
 מפיסטו: מאד־מאד.
 הכומר: (לפייר) איש צעיר!...
 פִּיִּיר: השליכו אותו מכאן... העיפו אותו,
 אני אומר לכם, לכל הרותות!... (רץ אל מפיסטו,
 הלופט את ידו ומשבר אותה כמעט).

פִּיִּיר: דִּי, דְּנִשָּׁה, דִּי!
 ז' אָן: (נזכר, מגיש לפייר צרור פרחים) למאור
 שרת! פרחי־תפוחי־אדמה... (פייר לוקחם)
 אינני יודע אם אתה ראוי לכך...
 פִּיִּיר: תודה רבה, תודה רבה...
 ז' אָן: (לניקי) אין אם מי לדבר, (לפייר, לוחץ
 את ידו) ברוך דיין אמת!...
 פִּיִּיר: תודה רבה, תודה רבה...
 ז' אָן: (מראה על ניקי) הוא מצטפף עליך!
 פִּיִּיר: (בפיזור נפש) מי?
 ז' אָן: הוא.
 פִּיִּיר: תודה רבה...
 נִיק: (לז'אן) הנח לו, גם שעתך תגיע.
 ז' אָן: שעתך?
 נִיק: א—אה! (מראה על פייר המבולבל) שעה
 שאין לה תמורה, ידידי, שעה ללא רחמים.
 ז' אָן: מוחל לך.
 נִיזי: (לפייר) ידעתי שהזקן יתעקש ברגע
 האחרון...
 ז' אָן: (לניקי) ואתה, פרצופון שלי, לא יכולת
 למצוא לך משהו אחר? (מראה על בגדיו).
 נִיק: לא, אני חוזר ישר מהשחיטה (מצביע על
 תיבת הצבעים שלו) אנשים כמוני אוכלים את
 לחמם, כידוע לך, בזיעת מכתלם (לפייר) מה
 נשמע אצלך עם אינגריד?
 פִּיִּיר: בשם אלוהים!...
 ז' אָן: גמרת אותה, או מה?
 פִּיִּיר: (נאנק) שמע, אחם הורגים אותי...
 ז' אָן: גבירותי ורבותי! נדמה לי שהנסיך
 הולך למות...
 נִיק: (באירוניה) דוביותו מפליאה אותי היום,
 ברשלנות כזו גדלים, בודאי, רק נצני־התרד
 (צחוק).
 נִיזי: אולי תניחו לו רגע?
 ז' אָן: נכון מאד, (קורץ בעיניו) גם בלאו הכי
 מוזמן לו ליל־ברתלומיאוס קטן (צחוק).
 נִיק: סמוך עליה.
 ז' אָן: סמוך עליה.
 נִיזי: משהו אחר! משהו אחר, רבותי!...
 ז' אָן: צנוע יותר, זאת אומרת? עניני־גיטין?

ז' אנט: לא, אמא, אני נשארתי כאן.
האם: אבא הלך מזמן. את מכירה אותו כשהוא רותח.
ז' אנט: אני נשארתי כאן.
הכומר: גשה-לאתה, שוטה שבעולם. אל תחלל שם שמים.
מפיסטו: לא זו השאלה עכשיו.
הכומר: אל תחטיא את הרבים.
מפיסטו: (בקוצר-רוח) אני מציע לגשת לעצם העניין.
הכומר: (בקוצר-רוח) אתה כופה אותי... (מת-אפק) בפעם האחרונה: כלך לך!
מפיסטו: רק לאחר שנעיין בחיקה של אינגריד.
הכומר: קראו למשרה.
מפיסטו: (בלגלוג) זו של הרפובליקה, או זו של הקדוש-ברוך-הוא?
פייר: שד משחת! שד, אני אומר לך!
הכומר: דם!
מפיסטו: (לכומר) אפשר לפזר כאן, אם רצונך בכך, אפר מנפה על הרצפה, אז תוכל אולי, לראות גם את כרעי התרנגול המפור-טמים שלי.
הכומר: בשם כל הקדושים, (נגש לאגן וטובל את ידיו).
מפיסטו: מי-טבילה? (בלגלוג) שומו שמים...
הכומר: יצור טמא! בשם כל הקדושים אני אוסר עליך...
מפיסטו (בכעס) רגע אחד, אישי הכומר! איזו פארסה היא זו? את שדי הביצים והשמן היו מגרשים, אולי, פעם בבשר אדום וביין, אבל משהו השתנה, סוף-כל-סוף, גם בעולם הקא-תולי...
הכומר: בכור-שטן! גוזרני עליך לתזור לפת-חה של גיהנום, למדורך החשוך שמאחורי הפרגוד. (מזה עליו את המיס) אנטי-כריסטוס! אבי-אבות הטומאה!! גוזרני עליך להשאר בגיהנום עד רדת רוח-אלהים, ביום הדין הגדול והנורא, על עמק יהושפט.
מפיסטו: יחדל נא, יחדל-נא, למען ה...

פייר: ינח לי! ינח לי!
האב: שרלטן! (סוטר לפייר שתי סטירות על לחיו) בתורת התחלה! את השאר תשמע מעורך-דין (יוצא).
ניק: מסייה ז'ולין... רגע אחד... זאת היא, פשוט, איי-הבנה... ז'ולין... הו, תיש זקן! (יוצא אחריו לפייסו).
הכומר: (למפיסטו) אני מקווה שמעשיך מחור-רים לך כל צרכם, אדוני, מה הן ראיותיך?
מפיסטו: דמו יעיד עליו (פייר מרים את ידו השותתת דם ומנגב בה בועל את כתנתו).
ז' אנט: פייר!
הכומר: הוכחה בלתי-מספקת. היכן היא האשה, שהיא, לדברייך, אשתו...?
מפיסטו: כאן! (הכלה מתעלפת, השושבינים והאם נושאים אותה הצדה ומטפלים בה).
ז' אנט: מי היא?
הרקדן: השד יודע!
מפיסטו: אינגריד!
אינגריד: (כמהופנטת, ממלמלת משהו לא-ברור).
מפיסטו: (לפייר) נדמה לי שחתמנו על משהו פייר: (לכומר) כפויית-שד! אינך רואה שהיא כפויית שד...?
מפיסטו: יותר נכון סהרורית! מזכירה את הירת המת...
הכומר: (לז'אן) מי הוא?
מפיסטו: פילוסוף, אני שואל שאלות.
הכומר: והיא?
מפיסטו: שאלה אחת ששאלתי.
הכומר: אומלל! כלך לך מכאן. הרחק מבית-היראה!
מפיסטו: אינני רגיל לציית לפנקסניו של הקדוש-ברוך-הוא.
הכומר: סלה לו, אדון כל העולמות, לחוטא שאינו יודע מהו סח... (למפיסטו) בשם אבינר שבשמים...
מפיסטו: בשם... לוח-הכפל של המכשפות בהר-ברוק... אל תמכור לי כאן את ציוציי-הנזירים שלך... אשרו של אדם מוטל עכשיו על כף המאזנים...

מפיסטו: כל אדם, כל עוף־שבשמים, כל כלב
נשוך בשוק — ראוי לו, אלא שלא כל הראוי
לו — זוכה בו.

האם: (לאינגריד) גלגול!

אינגריד: גלגול? לך נאה לדבר! את,
שיש לך בית... שיש לך רעים משלך... שהיית
אם... שידעת מהי אהבה ומה הם רח-
מים... את, שנתת אושר לבני האדם.
ז'אנט: אושר? מהו אושר? מי מאושר כאן,
בעולם? פייר? אני?... אולי הוא? (מראה על
הצלב).

הכומר: ז'אנט!

ז'אנט: אולי אתה, אדוני, צייד־הנפשות?

מפיסטו: לא! אני — לא!

פייר: ז'אנט!

התמונה: ז'אנט — יפה! (כהווה) עינים
שחורות היו לה... אפלות... הוא היה סורק
את בשרי במסרקות־מכחול, והיא היתה
עומדת ומסתכלת... ומסתכלת... ומסתכלת...
ומסתכלת...

מפיסטו: אינגריד!

אינגריד: (לפייר) מדוע אני מכוערת כל-
כך?

פייר: אל תגידי...

התמונה: מכוערת — מכוערת — מכוערת —
פייר: ואלו ציירו אותי?... מכפנים... מ...
מפנים... הייתי מכוער כמותך... מכוער ממך...
אני... כל העולם הארור הזה...

התמונה: העולם הזה!... ראיתו היום... שדי
רזתי־ערמונים... תרזות... בתי־קפה... דוגיות
ביער של בולון...

מפיסטו: מה עוד, אינגריד?

אינגריד: תינוקות... בשמיכות־צמר אדום
מות... מושים קטנים וזמהות בלונדיות, חייכי
ניית, בגן־לוקסמבורג...

מפיסטו: מה עוד?

אינגריד: צלילי־מפוחית... שמעתי... צלילי־
מפוחית... שאנסוניהם...

מפיסטו: כן, אינגריד?

אינגריד: חשתי באור השמש הרך והמתוק

שמים! אדם אינטליגנטי, בשנות החמשים של
המאה העשרים! שום שטן לא גורש מעולם
בפסוקים לאטיניים ובתפלת־אוה־מריה... על
כל פנים לא בדור הדולרים והפניצילין...
לו יש הוראות משלו ולי — הוראות משלי.
(לפייר) חתימתך, או לא? (מראה את חתימתו
של פייר על התמונה) אפשר לברר זאת בקלות
(מוציא את פנקסו הממורט ומראה לכומר.
לפייר) נדמה לי שחתמנו על משהו?

פייר: זה יותר מדי... יותר מדי...

מפיסטו: אינגריד!

אינגריד: פייר!

פייר: (מתפרץ) אני חונק אותה! אני חונק
אותה!!

מפיסטו: (עוצר אותו במבט עיניו) לא כל כך
מהר!... אתה אמנם נתת לה את החיים, אך
אי־אתה יכול לתת לה גם את המות...

פייר: אהרוג אותה! אהרגנה...

מפיסטו: לא, ידידי!... אתה יכול רק לפצוע
אותה... להזחית את דמותה עוד יותר...
לכער אותה יותר... אבל להמית?... (מניע
ראשו בשלילה).

פייר: מה הם רוצים? מה הם רוצים?

ז'אן: הרגע, הרגע.

האם: סלקו אותה מכאן, היא מטורפת.

ז'אנט: אמא!

ז'אן: מדם ז'ולייין!

פייר: מה הם רוצים?

מפיסטו: אינגריד! מה את רוצה?

התמונה: (לפייר) כך.

ז'אנט: הוזהר!

התמונה: כך... חיוך אחד שלך...

הכומר: מי? איזה חיוך?

מפיסטו: היא אומרת: חיוך אחד של פייר.

התמונה: גם — אני — ראויה — לקצת —
אושר — בעולם...

הכומר: מה?

מפיסטו: גם היא ראויה לקצת אושר בעולם,
פר!

האם: וז'אנט: ז'אנט איננה ראויה לו?

מפיסטו: אשריך שיש לך למי לדאוג...
 אינגריד!
 אינגריד: היא דואגת לו... היא דואגת לו...
 מפיסטו: אינגריד!!
 פייר: אבל יש הלא משהו למעלה מזה...
 למעלה ממך ולמעלה ממני... משהו שקוראים
 לו: אמת!... את — האמת שלי...
 התמונה: אמת...
 פייר: כן, כל האמת — אבל רק האמת.
 האמת כמותי־שהיא.
 מפיסטו: אני מתרה בכך: אל — תגש —
 אל — לוח — הצבעים!... אמת? אמת מכוערת
 מאד. אכזרית מאד.
 פייר: (לכומר) אכזרית? כחיים עצמם. יש יוצר
 גדול ממני בעולם. מדוע הוא לא ברא את
 הכל יפה? מדוע בעולמו שלו יש מטורפים
 ובעלי־מום? מדוע עולמו הוא איננו מתגולל
 עליו בטענות וצווחות?
 הכומר: הס, בני! אל תחטא בשפתיך!
 אלוהים עשה את האדם ישר. את הכל ברא
 יפה בעתו.
 פייר: יפה?
 הכומר: טוב ויפה. בזכותו אתה חי ובזכותו
 אתה מת. מי שברא את השמים ואת הארץ —
 איננו חייב לך דבר.
 פייר: לא? שום דבר? ומה אני חייב לה?
 שום דבר אינני חייב לה. אולי רק שם,
 במסגרת... שם אני חייב לה הכל...
 שם גם נתתי לה הכל... שם, אדוני רב-
 החסד, לא כאן...
 מפיסטו: אינגריד!
 אינגריד: (לפייר) הוא אמר שהוא אוהב אותי
 אהבה עזה כמות... שגם אני אוהבת אותו
 אהבה בלי מצרים... הוא אמר שהוא אוהב
 אותי... אהבה עזה כמות... אני אוהבת אותו...
 בלי מצרים... פייר!... אהבתיך, פייר... אהבתיך
 אהבה בלי מצרים...
 ז'אנט: פייר!!
 מפיסטו: בדמעות. על ברכיה. רחם על
 כיעורה.

שהשתפך על פני...
 פייר: אורי־השמש!... ואת המטורפים
 ראי? ...
 התמונה: מטורפים?
 פייר: כן, מטורפים!! אלה שכל נרות־הנפש
 דעכו בהם?
 מפיסטו: היא עצמה מטורפת למחצה.
 פייר: ואת השחפנים ראי? ...
 התמונה: שחפנים?
 פייר: כן, שחפנים! אלה שרקקו את ריאתם
 האחרונה לכלבים — במטרו, בשוק, מתחת
 לגשרים!...
 מפיסטו: היא עצמה משוחפת למחצה.
 פייר: אולי, ראי, במקרה, את הסומים?
 התמונה: סומים?
 פייר: כן, סומים, סומים! אותם הייתי מצר-
 ייר כעכברים עיוורים, השוחים נגד הזרם,
 בנהר־סוחף, באפלה...
 מפיסטו: היא עצמה עוורת למחצה.
 ז'אן: ואת המורפוניסטים ראי? את חולי־
 העגבת, את ההומוסכסואליים, את הכייסים
 הקטנים... את הזונות...
 הכומר: ז'אן!
 פייר: ואת כורי־הפחם, את רקדניות הלילה
 במנומרט, את מוכרי הקדירות בירידים של
 סן־אנטואן... את הנכים, את מחוסרי העבודה...
 הכומר: הרף!
 פייר: ואת יתומי המלחמה האחרונה ראי?
 ראי? או לא ראי?
 מפיסטו: די! היא ראתה את עצמה:
 מכוערת מכל מוכרת־קדרות, אומללה מכל
 זונה שבעולם. (לפייר) אל תגש אל לוח
 הצבעים!...
 ז'אנט: זהו, הייתי בטוחה בכך. היא ראתה
 רק את עצמה.
 מפיסטו: ואת, גברתי?
 ז'אנט: אני? לי יש — פייר, ויש לי — אני
 דואגת לו...
 התמונה: פייר!... היא דואגת לו... היא דו-
 אגת לו...

ז'אן: יש בה משהו... סהרורי...

ניק: צר לי עליה...

פייר: ז'אנט!

מפיסטו: מאוחר מדי!... (לז'אנט) הוא הולך ונחלש מאיבוד דמים. (לכומר) אם לא יקיים את הבטחתו — ימות כאן, לעיניה (מראה על אינגריד).

ז'אנט: פייר! (לופתת אותו וכורעת על ברכיה) התפלל לאלוהים. כרע והתפלל לאלוהים...

הכומר: התפלל בני! שערי תשובה לא ננעלו.

פייר: הניחו לי!

מפיסטו: (בלגלוג) יש גשים המעוררות בך תאוה להכניען וליהנות מהן, אך האשה הזאת מעוררת בך תאוה למות, לאטילאט, לעיניה...

ז'אנט: חזור בך, פייר! כרע על ברכיך, התפלל!

פייר: לא! לעולם לא! לכל השדים והרוחות! לעולם לא! (לז'אן ולניקי) לכו הביתה! סגרו את ספרי השירה, סגרו את ספרי הפארטיי טורה. (משחולל) הפכו את הפסנתרים לארגוני סבון... אין עוד בדים לציור (מראה על תמונת הצלוב) אין מכחולים... (נוטל את המכחול).

התמונה: צועקת (הצעקה שבמערכה הראשונה).

מפיסטו: הזהר! (פייר מרים את המכחול).

ז'אנט: אל תשליך אותו! אל תשליך אותו!

הכומר: יהי שם אדוני מבורך!

פייר: סוף-כלי-סוף! (מנשק את המכחול) אדון החיים והמות... יוצר אור ובורא חושך... מלך מלכי היצירה... (צועד אחרי התמונה המרתיעה אחרנית) עולמות מכוערים בראתי לך?

אמתיים יותר מדי?

ז'אן: הוא יהרוג אותה. (ניקי עוצר בו).

פייר: לא כל כך קשה להחזירם לתוהו-ובוהו, בעוד חצי דקה אני מוחק את פרצופך המכוער מן העולם...

הכומר: הרף! לאט-לך...

פייר: (ממשיך) מי שאינו יכול לשאת על מצחו את תרהאמת — אינו ראוי לאלמוות... מפיסטו: (נכנס ומפריד ביניהם) תן לה, לפחות, את השיכחה... את מנוחת-הנפש... אדוני!

פייר: תנוח בשלום! (לתמונה) אינני יכול לתת לך — לא אושר ולא יופי. אני נתן לך את הנדיבה במתנות הרוח: את הצער, בו הכיעור, בן היסורים, אבי-אבות הרחמים

(מכניס אותה למסגרת הצלוב), כרעי לך כאן ובכי לך... (היא כורעת) לא על עצמך בלבד, אלא על כולנו (מרים את האשה במכחול) את צער-היחיד שלך, צערך על עצמך, על כיעורך, על יסוריך, אני הופך לך לצער-עולם... הפכי אותו את — לרחמים...

מפיסטו: (חובש את כובעו).

הכומר: לאן, מאסטר-פילוסופוס?

מפיסטו: הגיעה שעתו של הנודד הזקן לחזור לנדודיו. הוא משאיר לכם את פיאטה... הנה היא מחייבת כאן ברחמים גדולים ובעינים מלאות-ידמע, אנשים טובים! היא יודעת שהשד אינו נורא כלי-כך. אם היסורים, הטהור

רה והצנועה, האמנות, יהי שמך מבורך מעתה ועד עולם.

הכומר: אמן. (אור על פיטה. פרופיל סהור וניקי).

על יוסף צבי רמון

דב סדן

כחוליה חדשה של שלשלת חדשה, או כחולית מיפנה בשלשלת שירת הדורות האחרונים, הוא מרגישם כתופעה מאוחרת, המתבלטת אם לא בתכנה של שירת־ההשכלה, הרי במנטאליות שלה, ואפילו בכליה וסממניה. לא, משורר, "כתרים" אינו אב ופטרון לנסינות אלה — הוא חוליה בשירת הדורות האחרונים, הוא המשך לה, שירתו היא בה המשך גנטי על פי מוצאה וגידולה, המשך דיאלקטי על פי מהותה וטיבה. ולא פחותה מטעותם של חוגי החרדים, ביחוד הרשמיים, היא טעותם של טובי המבקרים, נתנו דעתם ולבם על השירה הזאת. כי הנה במבואי "כתרים" נתנו שני דורות יקר למשורר — יעקב רבינוביץ במאמרו המקוטע שמרטט בו וידויו של ידיד; אברהם קריב במסתו המחוטבת שפועם בה המנונו של חסיד. שונים הדברים, גם בגישה גם בהערכה, אך צד שווה בהם — הידיד, המדבר בלשון של זהירות, אומר עליו, על בעל "כתרים", כי הוא "אולי אדם בן דורות עתיק, שנתגלגל לעולמנו ואולי נשמה ממין בלתי מצוי"; החסיד, המדבר בלשון של ודאות, אומר עליו על בעל "כתרים", כי הוא "כוכב־הלך בן מערכת־שמים אחרת". לאמור, גם הידיד גם החסיד אינם רואים את המשורר משולב בשלשלת ספרותנו ושירתה בדורות האחרונים, נצמח מתוך קרקע־התפתחותה ולתוכה, אלא כמין גלגול רחוק, שהוא בעיקר מהותו מעבר לה וממילא כמחוצה לה, ואפילו רישומו פועל בתוכה, ואפשר ואין לך כטעות הזאת הצריכה תיקון — יוסף צבי רמון, על עיקרו וביטויו, הוא עצם מעצמה ובשר מבשרה של שירתנו בדור אחרון, דרגה מוטבעת במהלכה ושלב אורגאני בסולמה.

ג

אם נתבונן בסולמה של שירתנו בדורות האחרונים נראה, כי אם שירת ההשכלה וספיחיה באו והראו בו אך את שלב־הביניים, שלבי המציאות הגלויה, האקטואלית לעינינו, הרוותמת את השירה לתפקידי־שירות, הרי השירה הביא־ליקית ולאחריה ראתה והראתה בו את שלבי מעלה ושלבי־מטה, ודאי, גם היא לא נפטרה, לא יכלה להפטר, משלבי־הביניים ולהניחם קנין

כבר ניתנו כמה וכמה הגדרות וניסויי־הגדרות לשירתו על יחודה וזרכה, אך דין הוא שנעלה בראש ההגדרות האלו את שתי ההערכות, השונות מן הקצה אל הקצה, שלשני גאוני דור אחרון, השונים גם הם מן הקצה אל הקצה, ההערכה האחת, והיא של ח. נ. ביאליק, ניתנה בעל־פה על דרך מהתלה שנונה; ההערכה האחרת והיא של הרב קוק, ניתנה בכתב על דרך אגרת חביבה, הראשון, שהעריך את השירה הזאת מבחינת בנינה, ראה אותה כמין פריטה בלולה ומסוכסכת אשר אך ידהמקרה מעלה מתוכה צליל כתיקונו. האחרון שהעריך את השירה הזאת מבחינת נושאה, ראה אותה כפתיחת מסלול־הקודש בשירת־ישראל המתחדשת שנתנה, מסיבות מסוימות, את כוחה המכריע לדרך־החולין, לאמור, מכאן הערכה שעיקרה הסתייגות; מכאן הערכה שעיקרה התפעלות.

אם נבדוק בשתי ההערכות הקיצוניות האלו, נהא חייבים לומר דבר, העלול להישמע כפרדוקס: המשורר הגדול הסתייג מחמת טעות אחת, כשם שהרב הגדול התפעל ביותר מחמת טעות אחרת. ביאליק, שחש את השירה הזאת רחוקה ממנו עצמו, נעלם ממנו, כי היא ההמשך המחוייב והחי על שירתו, המשך הננעץ בפירצה הגדולה אשר הוא עצמו פרץ ב"מגילת האש", היא היא הפירצה שבה נעוצה ראשיתה של כל השירה המודרנית שלנו. הרב קוק שחש את השירה הזאת קרובה אליו עצמו, נעלם ממנו, כי היא איננה קפיצה מעל השירה העברית החדשה, אלא זרימה, גיחה מתוכה. והטעויות הגדולות הולידו טעויות אחרות, ורובן תערובת של שתיהן — הסתייגות והתפעלות בקנה אחד.

ב

כי הנה יפה הכבוד, שקצת חוגי חרדים עושים לו לבעל "כתרים", ויש להם על מה שיסמכו — המשורר הוא ירא ושלם, שומר מצוות כל ימיו ודברו דבר אמונה, אבל היחוס שהם טורחים לתלות בו אינו מדקדק ביותר. שכן טעות לראות את שירתו כבניקראב לאותם יצירי השירה ונסיוני השירה המתפרסמים באכסניות של החוגים האלה, כי הבדק בנסינות האלה יותר משהוא מרגישם

הלא על הזהב הזה ישא דברו לאמור:

לא יִתְפַּשׂ הַחֲזוֹן לַחֲזוֹן כֹּל יוֹם
בְּעָמַל יִדְלָנוּ כְּתָהוּם יָמִים רַבִּים,
פִּתַח רְקִיעַ־תְּהַכֵּלֶת וְאַבְנֵי־הַשָּׁרָף
הַקְּסָתָר.

שָׁקֶל זָקָבוּ סָשְׁעָה לְשָׁעָה,

שָׁפְרוּ לְאַשֶׁר רָאוּ לוֹ;

יָצְאָתִי אֲנִי כֹל לִקְרָאתוֹ,

אֶפְרָתִי לוֹ: תְּנֶהוּ לִי,

כִּי עָנַמְתִּי לוֹ יָמִים רַבִּים.

וְשָׁקֶל הַזָּהָב עַל יָדַי.

ד

ראינו: זה־החזון הוא לו כמת־מעלה
וכמת־מטה כאחת, ועליכן יראה סתרו תחת
רקיע־התכלת ותחת אבני־השדה כאחת, ואף
שירתו היא כמתחיות בין מעלה ומטה ומיוגם.
ואין לך אולי מפתח לסוד־שירתו כוידויו שנאמר
בו:

מִי וְכֵה אֲנִי, כִּי אֶהְבֶּתֶנִּי כַח, אֲלֵי:

אֲשׁוּרֵי כִּי־לְדוֹת שִׁבְצָתָ בְּזָהָב,

דְּמַעְתָּ זָהָב עַל כְּתָפַי נְעוּרַי נִפְלָא,

וּמְקָרְנוּ עָלַי מְלֵא שְׁתַּקְיָה חַג וְחֲזוֹנוֹ

לאמור, הזהב, זה־באהבת האלהים, חויות־
ילדות וזכר־נעורים הוא לו, ואמנם בהמשך השיר
אף יתאר לפנינו, בקו מועט אך מוגדר, מסגרת־
גידולו, עיירת־הורתו:

מְסַפֵּר חוֹצוֹת עֲנָה שִׁיר וְקַסְמִים לִי.

אך מיד נמשכת עיננו לחוצות־מטה לחוצות־
מעלה:

מַה שְׁמַנְתָּ לִי בְּאַפְסִים, מַה אֶל שָׁם

תִּקְרָאֲנִי ?

ושוב נמשכת עיננו מלמעלה למטה, לנהר־
העיירה:

הַנָּהָר זֹרֵם סוּד, הַנָּהָר פְּלֵא,

וְדָא, אִם אֶרְחִיק עַל גְּשָׁרוֹ, עָלַי תִּפְּל

יְדֵה־חֲזוֹן, וְאֲנִי עוֹדֵי נָעַר.

והרי המאבק בין הגפש, המנסה להלוך
כקלות־ שעשויעה, ובין החזון המעז להוליך
כחומרת־יעודו:

לפובליציסטיקה, ביחוד ששלבי־הביניים האלה
פירושם למעשה חלקה של השירה בצד הגלוי
של תמורת־גורל־העם במיפנה־תולדתו, אך עיקר
כוחה וחידושה של השירה הביאליקית ולאחריה
היה בהליכה הנועות בשלבי־הסולם הסמויים,
הליכה שכל עליה למרומים היתה כמותנית
בירידה לתהיתות, בחינת אור־החזון ותעלומת־
הגפש ירדו כרוכים.

הכיסופים לנקודת־ההפגש של האור הזה ושל
התעלומה הזאת, הכיסופים למקור־היניקה האחד
של מעלה ומטה — היא, בעצם, גפש נפשה של
שירת ביאליק, אך כשם שלא היה בשירתנו
כמותו קרוב לנקודת־ההפגש הזאת, כך לא היה
בה כמותו נרתע מפניה. לדבריו ראה את עצמו
בחינת כינור ערוך מיתרים, הצופה תמיד לבוא
רוח אלהים, כברכת־פתאום, להנגינו; ועם זאת
ראה עצמו שופט ומבחין וממילא רשאי, לפי
הכרעתו, לפתוח את עצמו או לאטום את עצמו
בפני הבא עליו. הסתירה הזאת בביאליק נטרדה
מנוחליו, נוחלי תעודת הכינור ערוך־המיתרים,
ואלה, משוררי המודרנה, מי מתוך הפקר מי
מתוך אמונה ומי מתוך עירובם, התיצבו ככלים
הערוכים לנגינתם של כוחות סתר, בין הם
כוחות־מטה בין הם כוחות־מעלה.

יוסף צבי רמון הוא שהתיצב, מתוך אמונה
שלימה, ככלי הערוך וצופה למשבי־הרוח, על
אמיתה ושגיגותיה, ולא שם עצמו שופט ומבחין
בין סיגים וכסף, זהו שמיטת־ביקורת, ואף גדולה
מזו: שמיטת־תודעה, שודאי חסרונותיה מרובים
אך אפשר יתרונותיה מרובים כמותם, ואולי גם
מרובים מהם. יעקב רבינוביץ רואה להבדיל בו
שירים שהם חיקוי, שיגרה ושירים שהם מקור,
גילוי; אף אברהם קריב רואה להבדיל בו שירים
שהם עפרות ושירים שהם זהב, אלא שהוא מעיר
כי אלה ואלה חצובים מקרקע־נפשו. אבל מה
שצריך הדגשה הוא, כי אילולא פתחונו הגמור
של המשורר בפני הרוח הדוברת אליו ומתוכו,
אפשר ופתחו העפרות, אך ודאי שפחת גם הזהב,
אמנם, כשמיטת־ביקורת זו נמצא גם בכמה וכמה
ממשוררי המודרנה שלנו, אך אלה לא מעטים
גאווה היא בהם, המפתה אותם לראות כל
אסוציאציה של ארעי, וביחוד להטי־צירופה
בביטוי, כהשראה עליונה, ואילו הוא ענווה היא
בו, ובהשיחו כל אשר ירעיד בו ומתוכו הרוח,
אינו יודע מתי זכה ומתי לא זכה, ועליכן גם
סיגי־עפרו מנוצצים בהם פרו־י־זהב, זהב השירה
הטהור.

לדחות גזירתו :

עָצְרֵנָּא כְּמַעֲט; אֲלֵכֶּה־נָּא חוֹלָם עוֹד.
כְּתָרָךְ עָלַי יְהוָה, מִבְּקָר קִרְוִיז.
אֲתַגְּוֹלֵלֶה־נָּא בֵּין דְּשִׂאֵי־הַנְּהָר.
עַד תִּשְׁלַח־נִי.

ביטוי יקר ונפלה לשירה ולמשורר בנפתוליהם
בין אור־חזון ותעלומת־נפש והתגברותם עליהם
בשליחות, ביעוד־הקודש.

רְבוּ הָאֲנָשִׁים, וְעַל כָּל אָחוּ אֲרַצְד.
גְּאוּן־פְּלָא עָלַי נָפַל, שְׂכַרְתִּי מְאֹד.
וַדְּאִי, אִם עַד רֵאשׁ הַטְּחַנָּה אָבּוּא
עַד הָעָרְב תַּעֲכַבְנִי, אַרְדָּם, אִישׁוֹן—
אוּי, מוֹרָא וְהוֹדוּ... חוֹזְנָךְ יְבוּא.
יַפֵּל עָלַי... אֶל עַמְּךָ תִּשְׁלַח־נִי...!

והרי תחנוני הנער, הנקרא ליעודו ומבקש

ס פ ל י ק פ ה

קרל סאנדבורג

הָאִשָּׁה מְכַת הַרְוִו, בַּעֲלַת הַשְּׁעוּל הַשְּׂוֹצֵץ וְאַחַתְּךָ בַת־אֲלִמְנוֹת,
מְלַחֶשֶׁת עַל אֲדוֹת פְּרָחִים לְבָנִים... בְּשִׁירְךָ אַתָּה מוֹסֵף זֹאת כְּסַפְּלֵי־קָפָה,
גְּבֵרִיאֵל.

הַנְּעִרָה זְקִיחַ הַגְּנֵרָה, אֲשֶׁר קוֹלָהּ אָבֵד תוֹךְ מַפְּלֵי הַכֶּשֶׁר שְׁנַעְרָמוּ עַל
עַצְמוֹתֶיהָ... וְהָאִשָּׁה שְׂנֹת־מִנְּהָ לַגְּבָרִים רַבִּים וְרֵאחָהּ שְׂרִיחָה בְּהַצְטַמְקָם...
בְּשִׁנֵּי שִׁירִים מוֹסֵף אַתָּה הִלְלוּ כְּסַפְּלֵי קָפָה, פְּרִנְסוּא.

הָאִשָּׁה אֲשֶׁר שְׁפַחְתִּיהָ כְּחוּט הַשָּׁנִי, הָאִשָּׁה אֲשֶׁר רִגְלֶיהָ חוֹבְקוֹת תְּפֹתָה,
הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הִפְכָה לְנֹצִיב מְלַח נֶשֶׁקָךְ מוֹל אֲוֵרוֹת כְּרָךְ גִּשְׁכָּה...
בְּעָדוֹתֶיכֶם, עֲבָרִים קְדֻמוֹנִים, אַתֶּם מוֹסְכִים הִלְלוּ כְּסַפְּלֵי קָפָה.

הָאִשָּׁה אֲשֶׁר לָקַחָה גְּבָרִים כְּקַחַת נְחָשִׁים אֶת הַשְּׂפָנִים, זוֹ סַחְבָּה וְעֶצֶם
וּפְקַעַת־שַׁעַר, הִיא אֲשֶׁר עֵינֶיהָ הִנְעִיקוּ גְּבָרִים לְהַלְוֵמוֹתֶיהֶם וְשִׁנֵּי פְרִישִׁים...
בְּשִׁירְךָ אַתָּה מוֹסֵף זֹאת כְּסַפְּלֵי קָפָה, קִיפ.

בְּצַעְדָּךְ קְדִימָה אֶל אֲוֵרוֹת מַטָּה בְּכַגְדֵי לֵיל כְּחוּמֵי דָם, בְּצַעְדָּךְ בְּסִדְיִנִים
לְבָנִים מְעֻלְפִים פְּנִיחָה, בְּצַעְדָּךְ בְּרֵאשׁ זָקוּף הִז חוֹזְרוֹת וּמִשְׁתַּעֲלוֹת
וּבּוֹכוֹת וּמִתְקַלְסוֹת... בְּשִׁירֶיכֶם, גְּבָרִים, מוֹסְכִים אַתֶּם הִלְלוּ כְּסַפְּלֵי קָפָה.

תרגם גבריאל פרייל

ג ב ר י א ל הוא דאנטי גבריאל רונאטי, המשורר האנגלי ממהצבת איטלקית,
מאבריי התנועה ה"פרי־רפאלית" (1828—1882).

פ ר נ ס ו א הוא פרנסוא ויון, המשורר הצרפתי בן המאה ה־19 (1431—1489).
ק י פ הוא רדיארד קיפלינג, המשורר האנגלי, יליד בומביי (1865—1936).

פולמוס שירה

מכתב מאמריקה

ישעיה רבינוכיץ

החשוב ביותר בוועדת החברים, שהכריע את הכף לטובתו של עזרא פאונד. והנה דוקא השפעתו זו של אליוס היא שעוררה את המשורר רוברט היליאך להתריע בקול על הקבון הפושה בשירתה של אמריקה ולבקש את מקום התורפה המסתמל הן באנשים מנותני הפרס, הן בפרס גופו, והן במקבל הפרס. כולם יחד משתלבים בחזיון ריאקציוני במהותו, בתהליכו הפסיכי וביחסיו הסוציאליים, מנוון בשיטת היצירה שבו ומעיד על הסכנה הכרוכה בו. תמן בידו של היליאך השבועון לביקורת ספרותית, סאטארדיי רווינג אוף ליטאראצ'ור.

ב„פירותיה המשונים של בגידה“ בא רוברט היליאך ואינפורמציה מרובה בידו. עזרא פאונד הוא אחד השונאים המיכהים של מולדתו בשל הדימוקראטיה שלה. היליאך הולך ומונה את פעולות הבגידה של פאונד בשנות המלחמה. סוכן נעשה למיסוליני, מרצון נעשה שופרה של הנאציות ומאהבה נתפס מעזרו לשנאת ישראל זולה. „לאור שנאתו של פאונד לארץ מולדתו, כמה אירוני הוא הדבר שאחד התנאים למתן הפרס הוא שהמקבל צריך להיות אזרח אמריקני...“ כל ימיו בו היה פאונד למכורתו, תמיד זונה אחרי איזו זרות פסיכית הרוחשת בבירות אירופה — „רק לעתים רחוקות דרכו רגליו על אדמת אמריקה מאז היותו בן עשרים ושלוש, הבחירות של ארצו. מלהמתיה, שאיפתיה ופעולותיה לא נגעו בלבו — לפרקים גם העלו את שנאתו.“ כל שירתו מגומגמת, מקוטעת, הסרת תוכן וטעם ויצירה. „לאחר חיים של מים של כתיבה שצוינה על ידי ב. ייטס כמחלת עצי בנות, סיוט, מבוכה מגומגמת, יצר האורח הפורש הזה את ה„פיזאן קאנטיס“ שלו — ודאי הדבר הגרוע ביותר בכל שירתו, ואילו ועדת השופטים של פרס בולינגן הפשיטה את הענין עד כדי ראיית אזרח בפאונד, וקמה נגד כל מידות הביקורת בציונה את ה„פיזאן קאנטיס“ כשירה האמריקנית המשובחת ביותר של שנת 1948.“

אכן היליאך זורע איד לא על העובדה פאונד בלבד, כי אם גם על הפרס גופו, על טיבו וההיסטוריה של „הוא אמנם הוזר כמה פעמים לשירתו של פאונד, מצביע על השקר אשר בה, על הסניביוז הטבוע בפולחן הגמגום הלשוני שבה, מוקיע את הזרות שלה ואת השנאה המחלחלת בה, אלא מדבריו ניכר שעיקר אחר וגדול הניע את דבריו, מקור ראשון אחר

בעתונות הספרותית באמריקה נתגלע ויכוח הריף שבכוחו למצות הרבה מ„מעמקה“ של שירה זו, שרגילים לכנותה בשם „חדישה“ (או לפחות ענף אחד שלה) — אם ויכוח זה לא יתפרסם לקטנות, יתנדף והיה כלא היה. הויכוח הוא על מתן פרס למשורר אחד, שניהם, הפרס והזוכה בו, „יחוס“ מיוחד להם. הפרס הוא פרס בולינגן, הניתן, שנה שנה מטעם ספרית הקונגרס בושינגטון ליצירה פיוטית משובחת, ומקבל הפרס הוא עזרא פאונד שיצאו לו מוניטין בעולם לא כמשורר „חדיש“ קיצוני בלבד, אלא גם כמשרתו הנאמן של הפאשיזם, וכבוגד בעמו בכל שנות המלחמה האחרונה והמאבק שאמריקה נאבקה בה, בצד בני בריתה, עם כוחות ההרס בעולם.

תחילה לא השגיתו בפרס גופו, אשר, וועדת חברים בכפרות האמריקנית מטעם ספרית הקונגרס זיכתה בו את פאונד בעד ה„פיזאן קאנטוס“ (מזמורי פיוה) שלו. נשמעו רק תרעומות כודדות, על שדוקא פאונד זכה בפרס, פאונד נמצא עכשיו במוסד לחולי־רוח, מביט־דין פיליזי לבוגדים בשעת מלחמה נמלט שמה, לאתר שכמה מחסידיו הצליחו להוכיח לרשות שאדם זה אינו שפוי בדעתו, ולפיכך אין משפט מות חל עליו. אחרים מהברי הוועדה גופה — וביחוד המשורר היהודי־האמריקני קארל שפירא — מצפונם הכביד עליהם. לאחר מעשה יצא שפירא והעיד שטעות גדולה היתה בידם על שהפרידו את הפאשיסט מיצירתו הפיוטית, כאילו האמן ויצירתו רשויות מובדלות הן, אולם קארל שפירא עצמו, שבעת האחרונה גילה אומץ־רוח כיהודי וכמשורר, אף היא ראה צורך להעיר שב„פיזאן קאנטוס“ של אותו עזרא פאונד ישנם גילויי שירה עילאיים ואין להחרים אותם בשל אישיותו של המשורר, ואם שפירא כך, על אחת כמה וכמה איתם חסידיו „האמנות לשם אמנות“, שמאו ומעולם היו מטפחים את הפרימיטיב הפסיכי שלהם ובזים לאדם ותודעתו, למלחמתו על הגינות סוציאלית, למאבקו לשם שלטון השכל על יצרי התרס, ודומה היה שבסופו של דבר תנצח „האמנות“ הפעם, ומישהו, נעלה מאד ואציל מאד, החולש באמת על השירה החדישה באמריקה ובאירופה, ודאי היה מתכרך בנצחון. הכתב־דף לא היה אלא ת. ס. אלייט, מוכהו בפרס נובל וכוהן גדול בהיכלה של ספרות־העולם החדשה, עליו מרמוז קארל שפירא בעזר ככיש כעל הכוח

ברגש זה שכתב את השורות הנזכרות".
 מכאן ואילך מתרכזים דבריו של היליאך בדמותו של ת. ס. אליוט. הוא מצביע על "זרות" של אליוט, שנולד אמריקני, נטש את מולדתו ופרש מאזרחותו והשתקע באנגליה. הוא מטעים את העובדה שאליוט תלמיד מיבהק הוא לקארל יונג וידיד אינטימי לפאונד. והללו הכיחם אשר שמו ידם על השירה האמריקנית באמצעותה של "הביקורת החדשה". היליאך מחטט ב"יחוסו" של אליוט, האישי והספרותי, ואין דעתו מתקררת עד שהוא מסכם ומרצות את דבריו: "כל חייו של אליוט הם מנוסה מס'ט לואיס, מינורי, מולדתו. הוא הרחיק לכת, ואם יבלה את מייספילד, ודאי שיעשה המשורר המעוטר של אנגליה, באמריקה הוא כל כך מעולף ערפלי קדושה, עד שאדם עשוי להודעו עם נאמר משהו בגנותו. כל זה בא לא בזכות כתביו של אליוט דוקא, אלא מיראת'הכבוד לפני האישי שהצליח להפיג את אמריקה של זמנו מנפשו — ענין שהרבה משוררים ומבקרים חדשים מייחלים אליו. — — — הוא (אליוט) הצליח — באותו דבר שבו נכשל אוסקר ויילד — לסעת את תורת האמנות לשם-אמנות בכל המחנות, ואף בקרב המבקרים והאיני טלקטואלים שבאגף השמאלי הוא מוצא לו מפרשים מעמיקים ביותר".

קובלנה זו של היליאך על שלטונם של "הזרים" ת. ס. אליוט ועזרא פאונד על הבורה מכובדה של משוררים, ומבקרים, המעלימים עין מאישיותם של הללו ומקבלים מרות משונאיה של הדימוקראטיה האמריקנית, מתרחבת עד כדי התקפה כללית על האסתטיקנים החד-שיים"ו. המבקרים החדשים": "הקו המפלגתי של אליוט והאסתטיקנים החדשים (ובלולים בהם אלה שהכתירו את עצמם בשם "מבקרים חדשים") הוא פשוט התורה הישנה של אמנות לשם-אמנות. מפוארת בנוצות של ו'ארגון וודו, להדהים את הצעירים. כוחם בחוגים האקדימיים הוא מעבר לכל הבחנה, לפי שתהת היותו מוגדר הוא משתלט בערפלייתו. כולם כינסו את חולשותיהם ואת דכאונם הגפשי למקום אחד, כל אחד מהם מוסיף כוח מחולשתו של חברו — וכך הצליחו בדור שההינוך לא הכשירו לעמוד נגד הוצפה שבהת-יימרות. ברבעונייהם, מקבלי הזקצבות, הם מנפנפים באדיבות הנה והנה פרקי מחלוקת, כדי להעמיד פנים של דעה בלתי-תלויה; אולם בעיניים בעלי השיבות, דעה אחת לכולם, כיום הם מטופלים באוצרי-מלים חדש ששום תכלית אין לו אלא יצירתו גופה — — — הם מתעטפים במין עלאות שאין עוררים עליה, משום שהיא נטולת כל תוכן, לעולם הנכסף להונם הבהיר של משוררים אין בידם לתת מאוס. זולת גיתותה של האירוניה הנכובה — — הם הגיפו את דלתית השירה

הוא-הוא התובע את ביטויו. משנתקרב אל הענין קיר-בה יתירה והתבונן בו, התחילה מתחשפת לפניו כל משמעותו האמתית של המאורע. ביקש היליאך לדעת, פרס בולינגן זה, שספרית הקונגרס של ארצות-הברית מכתירה בו את משורריה מהו: מאין הוא בא, מי הם שיסדו את קרן בולינגן, ולמה נקרא שמו בולינגן? וכך המעשה. הקרן גופה, עשרה פרסים שנתיים, אלף דולרים כל אחד, מנדבת לבה של משפחת מאלון (אילי-תעשה בארצות-הברית) היא באה, וכולם יחד מהווים את קרן בולינגן מטעמו של פאול מאָלון, בנו של אנדרו מאָלון, שר האוצר באמריקה לפניו, ולמה נקרא הפרס "פרס בולינגן"? רוב חברי הועדה לא ידעו לענות על השאלה. "אולם המייסדים הראשונים המקוריים של הפרסים, ודאי להם שידעו מה טעמו של השם. בולינגן הוא מקום-ינוש על שפת אגם בשוויי-צריה. המקום סמוך לציריך, שם, בסביבה אידיאלית שוכנים כבוד הדוקטור קארל ג. יונג, הפסיכואנליטיקן, ואשתו — ושם הם מקבלים את הביקורים, את ההערצה ואת המתנות של רבים, בתוכם מיליונרים כפאול מאָלון. אומרים שאשתו של הלה היתה אחת מן הפאר-ציינטיים של הד"ר יונג". היליאך אינו נמנע מלספר בשבתיו הגרמניים של יונג: יחסי האהה וההערצה שלו למוסוליני ולהיטלר, דעותיו הגזעיות והאנטישמיות שלו, המיטאפיסיקה המנורה המיסתורית שלו, נהיות אליליות ואלכימיות שלו. היליאך מחזק את דבריו באימרותיו של קארל יונג גופו, ותוך כדי כך הוא מרמז על הקשר הקיים בין קרן בולינגן המכתירה את ד"ר קארל יונג ובין הוצאת-ספרים "פאנתיאון" זו. המוציאה לאור הרבה מן השטף האסתיטי החדש, אותו פולחן ספרות אשר אליוט ופאונד הם אלהיו".
 וכאן מגיע היליאך לתוך תוכם של דבריו. שלי-שיה "קדושה" נודמנה לפונדק אחד: קארל יונג, ת. ס. אליוט ועזרא פאונד, ועדת השופטים, המכילה משוררים ומבקרים מפירסמים — ביניהם קארל שפירא היהודי — ענתה אמן אחריהם, יש שורות ביצירה מסור רסה ומגומגמת זו, ש"פיואן קאנטוס" שמה, המבכות את מוסוליני, מפכות משטמה לאמריקה בשל יחסה לנאציות, שופכות לעג וחרון על "היהודי המעורר את העולם לקרבות אשר אל מובחתייהם מובלים הנוצרים לשחיטה"; זבות שנאה לכזשים, כל דברי הבלע האלה "לא זו בלבד שהבורת אמריקנים, ואחד שהגלה את עצמו ממולדתו, (הכונה לת. ס. אליוט — י. ר.) סבלו אותם, כי אם הריעו לכבודם, כוז אסתיטי שכזה למין האנושי, ביהוד לבחירי המין האנושי, שבאומקירות ונאמנות הקריבו את חייהם, כמעט לא ישוער. הציר-ניות והאכזריות מעורן לא הרחיקו לכת כך, צא וחשוב: בשם ספרית הקונגרס הכתירו האנשים האלה

בפני העולם”.

מיקה הפיוטית-הפסיכית שבה נתפס העולם על ידי המשורר ושעל ידה נתפס המשורר בעולמו. המשורר האמתי, טענו, מסבכו הוא שיחתור לקליטת-עולם פנימית — קליטה לאלתר שאין שום מחיצה קיימת בינה ובין הנקלט. המשורר הכופה את מרות ההגיון והחכמה והנסיון על קליטת-דברים שלו, בהות-דרגה הוא עושה את עצמו. ועוד: אין דבר חי בעולם שהוא נמצא במצב של תנוחה. של עמידה, של התמד. כל הזרמים הזרמים מנפשם בממדים הלוכשים צורה ופושטים צורה, לובשים אידיאה ופושטים אידיאה — והמשורר האמתי מצווה שיקלוט את כולם כאחד, בציוות בלתי פוסק שלהם. המשורר המטיל עליהם מרות של יחסים הגיוניים במקום ובזמן — את שירתי הוא קובע. רשות הוא נוטל לעצמו בהעדיפו את התר דעה שלו והגיונה הבאנאלי על התנודה האטומית הנזרמת מן הנבכים הבלתי-מודעים שבנפש, ומתרמזת בשירה החדשה. לפי שהאמתי והמקורי באישיותו של האדם בכלל ושל המשורר בפרט הוא הבלתי-מודע שבו. מכאן שהמשוררים „המסורתיים” קלושים הם מבחינתם האנושית ותשושי-כוח מבחינתם הפיוטית. כך גרסו החדשים הקיצוניים, בין אלה המתייחסים אל הימין התברותי והמדיני, ובין אלה שרואים חובה לעצמם להספת אל המחנה הנלהם להגיונות סוציאליים למען האדם.

ה„חדשים” ירדו לניקי הפסיכיקה הפרימיטיבית והעמידו פנים כאילו בשדה השירה האמתית הם עימי דים. בעוד אשר נאמני המסורת הפיוטית נשאר על עמדם במישור „הפתוח לפלישה”. המשורר קאמינגס וחבריו באמריקה ובארופה — מודרניסטים קיצוניים — נתלים באילנות העבותים של הפסיכואנאליזה והאל-ידע. התורים הם להישג ה„אבסטרקטיזם” הפסיכי, המתחמק מעבר לפרגוד השכל המאורגן, חודר מעבר לדפוסי טבע דיאליסטיים, צולל בבנכי הנפש ומעלה משם משהו מאותה דינאמיקה היילית המגרשת את ההווה כערבובית ממדים שאין התמד של צורה חופף עליהם כל עיקר. משהו זה נתפס על ידי המשורר תפיסה מיידית, בלתי-תלויה כמעט בתיווכו על היסוד התודעתי. העקרון האמנותי בכל האסכולות החדשות שלאחר האימפרסיוניזם הצרפתי הוא זה האבסטרקטיזם טינם הבלתי-תודעתי. אפילו איש רגיש לבעיות סר ציאליות, איש האמונה וההומאניות, כמשורר אמרי קגי ארציבאלד מאקליש — אף הוא ניסה למצות את מהותה של השירה באימרה מעין זו: את השירה צריכים לחיות, ולא להבין, לפי שהשירה עצמה חיה את המורש — אינה „מבינה” אותה, אינה „מספרת” עליה, אינה מלמדת אותה לאחרים. קיימת היא כולה בזכות עצמה. אכן, בישרו ההומאניסטי של מאקליש

בזה נכנס הליאך לעצם השאלה שנתעוררה בעקב מתן פרס בולינגן לעזרא פאונד. מערכת השבועון, שב-חסותה יצא הליאך במאמריו „פירותיה הזרים של בגידה” ו„כהונתה החדשה של השירה” רואה חובה לעצמה להצהיר ברור „מסרבים אנו להאמין, שעל אף ההגיון והשכל הישר, זכאי דברי-פיוט לפרס לאומי — רק משום שתריסר או מאה מבקרים מעידים על זכותו, מסרבים אנו לראות כפרי גאונות את ציווחותיו האנרטי-הומאניסטריות של איש משוגע, את הערובוב הבלתי-הגיוני של אידיאות-פרא, של סמלים שאינם כשקפים מאים זולת המעורפל, אם האמן מגלה במלאכ-תו שהוא אינו אלא אידיוט מוסרי, הרי אין הוא אומר גדלות רק משום שבעבר גילה סימנים של גאונות, אם סופר בא ובידו דבריי-פלות של חילול, תחת החכמה יהיפי שרק מהם נאצלת השירה, הרי רשות ניתנת לקורא הרגיל, שאינו רואה את השירה רק כמין משחק שעשועים של גילויי-סתומות, לומר למבקר ולא-מן — — — „הפיסה של קלפים בלבד אתם” — (שירה זו) היא בעצם גופת של נאברוטיקה וסכיון פראניה שבהן לוקה האנושות החיה כיום בחוסר-בטחה ובצל הפחד”.

והמערכה פסימית בקריאה למהפכה בעולם השי-רה: „אם אנו קוראים את איתות הזמן אל נכון, הרי סופו של פרס-בולינגן שניתן לעזרא פאונד שיחולל מהפכה בעלת ממדים לא פחותים. מרומים ומותעים כבר היינו דינו”.

ב

התקפה זו של המשורר הליאך על האסתטיות החדשה והביקורת החדשה אינה אלא פרשה אחת במל-חמה הארוכה הנטושה בינו ובין „החדשים” באמריקה. הליאך גיפו הוא נשיא „החברה לשירה באמריקה”, זכה בפרס פוליצר ובפרס מאת קרן החברה לליריקה. הריהו אביר השירה „המסורתית” ה„מובנת” — אותה שירה שבעיקרה מבוססת היא על התזיון ההגיוני, על הדמיון המסתגן ברשות הידע של המשורר, וניתן לקורא בכלי-ביטוי שאולים מן העולם הנמצא בגדר ידיעתו. החדשים דחקו את הליאך ואת סיעתו תמיד לעמדות של התגוננות. כלי-ינם: האירוניה, כל אימת שנכנסו הצדדים לדון בפרשה הידועה „על המובן” ו„הבלתי-מובן” בשירה, היו „החדשים” מדכאים את „בעלי המסורת” בטענה אהת: „המובן” מעצם היותו מובן, שכלי הגיוני, ודאי שהוא מתקבל בנקל, ואינו אלא מעיד על מטבע פיוטי שצורתו נמחקה מרוב שימוש. התיאור הפיוטי, השאול מדפוסי העולם החי-צוני והנראה לרבים בהתמדו ובגיבושו, הוא אמנם עובר לסותר, אולם אין הוא מביע באמת את הדינא-

נגדיהם היו מורמים כנגדם. רק משנפל דבר וניתן אותו פרס למשורר מטעם ספרית הקונגרס — הפרס הוא לשמו ולכבודו של קארל יונג מבולינגן, המשורר הוא עזרא פאונד הפאשיסט והמשורר השולט בכיפה ביעדת החברים לספרות יפה הוא ת. ס. אליוט — ניסה היליאר להתקרב אל הזוית קירבה יתרה ולצאת לקרב ממש.

כבר רמזנו שהמטרה האמיתית להתקפתו של הייזר ליאר אינו עזרא פאונד, כי אם ת. ס. אליוט. אמנם כלפיו נוקט היליאר בעיקר עמדה פירמאלית. אליוט הוא „גולה־מרוצון“ מארץ מולדתו; הוא פרש מאז רחוקו האמריקנית וקיבל את אזרחותה של ארץ אחרת, של אנגליה — ומה לו בספרית הקונגרס שיחווה בה דעה מכרעת? הוא מזכיר, כאמור, את אנטישמיותו ואת קירבתו של אליוט לקארל יונג — ובסופו הוא דן קצת בשיטה הפיוטית של אליוט. ביהוד הוא מדגיש את דרכו של הלה בלקיחת פסוקים סתומים ומקוטעים מדברי אחרים, שונים במקום ובזמן, ועושה אותם חומר „עמוק“, כביכול, ליצירתו — והוא אינו, לדעתו, אלא מגמגם, עקר פיוטי, ללא השפעת חווייה היונית־יציר רתית וללא הנסאות־נפש של יצירה...

ענין אזרחותו של ת. ס. אליוט אין להפריז במשך מעותו הפנימית, הנפשית, משהו היה בו, כאליוט, שלא יכול נשוא את אמריקה, את הרחוב הפתוח שלה, את הביטוי הישר שבה, את מבוע ההתלהבות כלפי תודעתו של אדם יוצר וכיבוש, את שירת הגדלות לאדם המכיר ביצירתו. „כל ימיו היה בורח מס־ט לואיס, מיזורי“, אומר עליו רוברט היליאר. ואינו מפרש כל צרכו. אליוט ברה אל האנגלו־קאטוליות, אל רחשי האומות התוססים עד היום במשכנותיה, אל הסמליות המיתית־הפרימיטיבית שלה, אל תרשויות הפסימיות התוססות באלם של קתדרלות, אל פעמי הפאטאליות והרצח הנארגים לו לאדם בחרכי מחשבתו. בשירה האנגלית החדשה לא היה עוד כמותו אשר יחדור לנפשו של תומאס א־באקאט, הקאתולי הקדוש, כמו אליוט. והוא כאילו מששת ימי בראשית נוצר לכתוב את „הרצח בקאתדרלה“ שלו — מחזה ללא כל א־מוציות דראמאטיות מפורשות, לכאורה, אינטלקטואליות זו אשר בו ספוגה פאטאליות קדורנית, אינטלקטואליות המהלכת בכבודות, והיא יודעת במפורש את אשר לפניו, מתכוונת אל אשר לפניו, נכספת אל אשר לפניו — אל האכדון. המיתוס של הא־לידע, המפנין את הכמיהה העמוקה לאכדון בביטוי הפרימיטיבי, סופו שנתגלגל אף לביטוי האינטלקטואלי בשירתו של אליוט. וכן, באופן יותר רחב ויותר מקיף, באדמת השממה“ שלו. שירה זו שכתב־קודש נעשתה לשירה החדשה בכמה ארצות. רבים מונים את אליוט בלקיחה

אין לפסקו, כשם שאין לפסק בכנות שירתו המייצגת את הטוב ביצירת אמריקה. אולם הוא גם הוא ניבא, ולא ידע אותה שעה שלא ברשותה העליונה של השירה הוא עומד, כי אם במדורים התחתונים שלה הוא עובר — אותם המדורים הפרימיטיביים־המיתיים שהמשורר האמתי רואה אותם חומר גועש — רותח והיולי לטיבו־שירי־צירה שלו. כי הלא גדלותה של השירה אינה בפתיחת שערי הנפש לסתף היולי, כי אם ביצירת סברים בעדו, בהטייתו במסלולי חיים והתמד ויצויבות. הטייה זו אמנותית היא, באשר היא מתגלמת בצורה, וצורה משמעה תבונה, הבנה, נוסח של חיים, צביון פסיכי מגובש, בבחינה זו המשורר אינו אלא מספר, מספר על החיים, כספר אותם הפסוקים בפרשת היציר רה שבחומש: ויהי אור, בעצם נוהה המשורר כל ימיו אחרי אותו הרגע, בו מתלכדת התנועה האטומית־הפסיכית לצורת חיים — ותהליך הליכוד תהליך־יצוים הוא, לעולם אינו פוסק, הוא־הוא נשמתה של השירה מאז ומעולם, הוא־הוא המאחד את המשורר ואת קוראו בתבונה עולמם הפנימי והחיצוני, והוא המחפש ומרענן את השירה האמיתית יוסיום ושעה־שעה, כמעשי־ברא־שית מתחדשים.

כאמת נטלה השירה החדשה לעצמה את השם „חדשה“ ללא צדק, מאקליש המתון, הליבראל וההוי מאניסט כשהיא שונה ואומר: השירה אינה מספרת — היא חיה, תיית לו: בעדנתה של השירה הוא דורש. אולם הסכנה מתפרשת במודרניסטיים הקיצוניים, שאינם אלא שבים למכורתו האמנותית של ניצשה בראשיתו: להעדפת היסוד „הדיאונסי“ על היסוד „האפולוני“ ביצירה, והדברים עתיקים, פרשה זו ארוכה היא. וואגנר אבירה היה והפאן־גרמניזם והאליליות המחוד־שת והאנטישמיות הביולוגית גופי־הורה הן בה, ניצשה עצמו נבהל כמה שהעלה תיך התלהבותו הזרה לדחפי האליידע שהיו בוקעים מתוכו, וניסה להמלט מן הריאקציה הפסיכית הזאת. אולם השירה הגרמנית כל ימיה ניוונה ממנה. הפילוסופיה הגרמנית ניוונה ממנה. לפירושה המקיף והמעמיק ביותר הגיע בפסיכואנאליזה של קארל יונג — הוא אשר בין תלמידיו נמנים „ימניים“ ו„שמאליים“, ואשר פגיעתו קשה אף בשירה הצרפתית, האנגלית והאמריקנית.

בעטייה של הפסיכואנאליזה מבית מדרשו של יונג היו משוררים כהיליאר וחבריו נמצאים תדיר במצב קשה במאבק עם ה„מודרניסטים“, איך אפשר לו לאיש בימינו להיות חובע הבנה לשירה, ולא „ית־בייש“? בעצם הכינוי „מסורתיים“ כבר היה מן הלעג לזה אשר עבר עליו כלח, לבלח, לפסול, ובאמת יש להביא מעין התנצלות בדבריהם של היליאר וחבריו, קול ענות הלועשה כלפי ותשולים פסיכיים אלה שמת־

בהן. „מתפקדים של החברים העילאיים ושל המשפחות העלאיות לשמור על תרבות החרבה“. לא בכדי נמלט רבם של המשוררים החדשים — וה„שמאלים“ בכלל — מאמריקה הג'אפארסונית לקאתוליות האנגלית.

ובאמריקה — דמותו של וולט ויטמאן שוב התחילה מהלכת בלבה של האינטליגנציה. הביקורת הספיריתית החלה נתבעת מחדש לשירתם של הללו שבדור הקודם כבשה ריגת הדימוקראטיה כל שריר וכל עצם שבהם. ויטמאן, רובינסון, פרוסט, סאנדבורג — הם יורשיהם. על אף כל השוני הפיזי שבהם, נתעלו מעל אותו הקשב הפרדימיטיבי של האדם התועה במבוכים הפסיכיים שלו. מספרים היו על גודל מעשיו של אנוש, על שגב המחשבה שבמעשים, על תפארת החרדעה שבהם. אף הליריקנים המובהקים שבהם, יותר משהיו נשמעים לרחשי האליידע שבהם, מטפחים את איווייהם ההיוליים. היו חותרים אל הגילוי היצירי שבמחשבה התודעתית. היו נכספים לנאות נפשם בזולת, בטבע, באדם — באיחוד מחשבה ורגשים שבין אדם ומשנהו. ואיחוד זה לא יתכן אם אין המשורר והאמן מחשיב את זולתו. מייחס יכולת יצירה לזולתו, מעלה במעלות נפשו הוא את זולתו. הדרגה החברתית הזאת של השירה האמריקנית יסודמוסד היא בדימוקראטיה, האצילות שבדימוקראטיה היא.

ההתקפה על ת. ס. אליוט, על עזרא פאונד ועל כל החבריה הריאקציונית ההדושה, על אף הסתגרותם בתחומי „אמנות־לש־אמנות“ שלהם, מסמלת את הרצון ההיוני להתגבר על האסון שפשה בנפש הדור בעצם האסומיואציה הגשמית והרוחנית. כאתת עם מערכת הנסיבות המדיניות והכלכליות שהעמידו את האדם המערבי על סף האבדון, מתהווית היתה גם מערכת הנסיבות הרוחניות שבאו לידי ביטוי בשירה ובאמנות. גם משוררים ואמנים רדיקאליים בשטח הסוציולוגי נלכדו ברשתה של הריאקציה האמנותית באירופה ובאמריקה. בהתקפת היליאך וחבריו ניכרים מאד סימני התשובה לאמונה בכוח מעלתו של אנוש. אלה הם סימני ההומאניות שסופה להתחדש במערב, עם כל הפגמים והחסאים שבקפיטליזם האמריקני, עוד לא חרב מקורה של הדימוקרטיה, המייחסת חשיבות ראשונה למהלכו של האדם היחיד ברשויות החיים וגם משלבת אותו שילוב אורגאני־סוציאלי ביצירת רת הקיבוץ והחרבה. ביסודה של דימוקראטיה זו מפכה עוד השירה המקראית שהעלתה את האדם ממערות האליידע המיתיים שלו, מרשויות־הליל ורתישיה־אימות הפרדימיטיביים, אל אור המחשבה והתבונה והיצירה התודעתית.

כדבריהם של אחרים ל„אדמת השממה“ שלו, ומגנים את ה„ביקורת הצעירה“ הרואה תפקיד מיוחד וקדוש לעצמה לפענח את דבריו של אליוט, מייחסת כוונה עמוקה ללקיחתו זו של אליוט ודורשת אותה לכמה פנים. אליוט גופו מתגנדר בעובדת לקיחה זו. הוא כודגיש את השיבותה הפיזית: אדם לוקח משל אחרים, אלא שבסיפוי נשפעים הדברים מרותו, נעשים הדברים שלו. בהם היא חזרו ויצר רשויות שירה חדשות, כביכול. בזה נגדרו אחריו אודן. פאונד ורבים אחרים. אולם רשויות־אחרים אלה, שמקורן ובמקומן היו דברי יצירה, נתככות אצל אליוט ותלמידיו מין אפוקאליפסה פיזית פאטאליסטית, כולן משמשות „דלת“ זו של אודן שבעדה אין נכנסים למחסה גופני או רוחני, כי אם לעולם טוור שכל דבר ודבר בו הופך סמל ל„אדמת־שממה“ שבשכל ובחזון האנושיים.

אכן, את אמריקה לא יכול ת. ס. אליוט נשוא. בקאתוליות האנגלית מצא מקום נוח ביותר לכיסופי האריסטוקראטיים. שם יכול להעמיק חשוב על התהום הפעורה בין איש הציוויליזאציה ואיש התרבות ולמצות את עומק הדין. לאחר שנים רבות של טיפול פיזי וביקורתי בשממה אדמתו של בן האדם יכול היה שם, רק שם לביא לכלל דעה ב„רשימות להגדרתה של תרבות“* שאין לתרבות דבר עם מאמצי השויון בהיסטוריה האנושית. להפך: טבע הדברים מחייב את הניגוד המתמיד שבין השויונות ובין התרבות. „אם, למשל, אין דעתו של הקורא טובלת“, אומר אליוט, „ההתרבות והשויונות מתנגדות זו לזו, אם משונה בתכלית נראה לו לייחס למישהו „יתרונות מלידה“ — אין אני מבקש מאתו להכיר את אמונתו; אני מבקשו פשוט לחדול מהזדקק לעבודת־שפתים לתרבות“ — כך הולך אליוט ומטעים את דעותיו ב„רשימות להגדרתה של התרבות“. הדבק בתורות השויון ברנש נחותר דרגה הוא לגבי ת. ס. אליוט. המשורר, כמובן, אינו מוצא שום מעלה בתומאס ג'אפארסון או באנדרו ג'אקסון האמריקנים. הללו מתנבאים על האדם הפשוט שיבוא לקראתך, ישים את ידו על שכמך, יציץ לתוך עיניך, יקלוט את התכרותא השופעת מלבו של אדם כלפי העולם הגדול הרחב, השואף לניבו הברור, למבוע יצירה רווי הבנה ואהבה לכל, ואילו ת. ס. אליוט, באלם שממונו הגדול, מצא שוב את אשר ידוע היה מאז ומעולם למתהלכים תפוסים בעגועים על המושך קע והריאקציוני: התרבות מעין פולחן מסתורי הוא, שרק „המשפחות הטובות“ וה„חברה העילאית“ יודעות לטפח אותו בחובן, ה־הן השומרות עליו בחביון האמנות ובמסתורי הדת — ואין לאדם מן השוק כל חלק

* Notes on the Definition of Culture by T. S. Eliot, Faber and Faber, London, 1948.

רשימות

רעבון ושופי

י איר ע ש ה ון

...הביטה כי הייתי זוללה.

איכה, א' י"א.

א

סגנון שיש עמו שפתיות. כפליניכים ללא צורך, גוף שיש עמו תאיה התפטמות ואכילה יתרה — דברמה משותף להם: הלא הוא פחד הסרוך. בהשפעת הרעבון נוטה הגוף לשבש את הרגשת המידה השפיה ולהיות בהול על אכילה גסה: מתוך הפחד מפני הגירעון שרעבוננו עורר בו הריהו מוסיף להתפטם גם בשעה שכבר מילא את חסרוננו והוא ממלא כרסו עד כדי להזיק לעצמו; פחדו קיפח את הכרתו העצמית ואת כבודו העצמי — והוא נתפש לזולות; הוא משתעבד לתאוות האכילה ונעשה זולל (ו"זולל", כידוע, תרתי משמע: לא רק ריבוי, אלא התייך טיקר). האכילה הבאה מתוך הרגשת הצורך הטבעי והכפופה להרגשת המידה היא עונג, ומעשה עונג שאין עמו שום דבר משפיל את כבוד האדם. כי מילוי הצורך הטבעי מתוך הרגשת המידה ובשופי — זכותו של האדם היא, וכיון שהעונג הוא זכותו של האדם, הריהו יכול להיות אסתטי ואף לגרום לו לאדם את ההרגשה המרוממת של "טוב"; "הסעודה" היא אכילה שפיה, ומשום כך סעד בה גם לנפש. לא כן האכילה הרעבתנית. הבאה מתוך איבוד הרגשת המידה, שפחדת הסרוך גרמו. אין שופי בזוללה, כי זולות בה, לא עונג יש כאן, אלא מילוי האווה בלבד, שאינו יכול כלל להיות עונג, מאחר שהוא שעבוד, רק החפשי יכול להיות עונג, כי אין "עונג" בלי הרגשת הזכות הטבעית להיות עונג, וזכות זו נחלת החפשי לבדו היא. משום כך אין השעבוד לתאוה יכול להיות עונג.

וכל האמור כאן בגוף ובחומר, אמור גם בסגנון. שהוא נשמת הדברים. סופר בן-חורין, שאינו יודע את הפחד מפני חסרון ביטוי או מפני קיפוח הכוח-היוצר, אינו משתעבד לבלענות יתרה ולתאוות פיטומי-מלים וסגנונו זוכה איפוא להיות עונג מתוך טבעיות: הביטוי "עונג" הוא לו, ומתוך כך הוא יכול להגיע לכלל אצילות — להיות נקי מכל זולות.

ב

יש לך סופרים נאדרים בשפעה-ביטוי — ועשיר רותם הלשונית אינה אלא כסות לדלות הסגנון אשר עמם. כיצד? — עושר מופרז בתשמיש-לשון הוא סימן לדלדול הושי-הברירה הסגנוני. הסגנון הוא פרי גיבוש פנימי, ואין גיבוש אלא צמצום השטחים בכוח הושי-הברירה והצמדת הצורה על העיקר ההכרחי, שיש עמו מילוי צורך: המגובש נותן סיפוק על-ידי שופי שאין עמו בזבז.

אבל עצם תהליך הגיבוש הזה מותנה במצב של חופש פנימי ובטחון עצמי. אפילו טיפה של חומר-נזולין הימי אינה עשויה ללבוש צורה של גבישים אם אינה בת-חורין לעשות זאת מתוך שופי ושקט — ורות-אנוש לא כל שכן. אין גיבוש במקום שם הסר המזג. הרעבון שבנפש מפריע את גיבוש המחשבה. כי הרעבון בעכיר ודולח ועצם הנהייה אשר עמו (אל התסר) יש בה מן הנזול.

סופר שפחדת-החסרון מקנן בנפשו אינו בן-חורין ואינו מגיע לכלל גיבוש-מחשבה גמור. דרך-הביטוי שלו דומה לאכילת הרעב; נטולת-שלוה היא: יש בה מן התאוה, מן תולילה, מן הזולות — מורגש בה הפחד שמה "עוד לא די". פחדת-החסרון הזה שרשו יש שהוא נעוץ במבנה-הנפש האישי של בעליו כפרט — טמון באיזה קיפוח פנימי מסותר מלידה ומבטן, ונסיבות כאלה, כיון שהן מצויות בין היהודים, הרי ממילא הגן חזיון נפוץ גם בין סופרים מישראל — ויש שהוא נעוץ במעמדו של הסופר בתוך החברה שעמה הוא נמנה. המסתייגת מראות בו חלק טבעי ואינטרגאלי מעצמה כאשר הוא מבקש להיחשב (כנסיבות שאתה מוצא ביהוד בין סופרי המערב ממוצא יהודי, ואף בין החשובים שבהם, כגון אצל יעקב ואסרמן ופראנק ורפל).

אבל יש שפחדת-החסרון הזה, חומס החופש והגיר בוש ומוסך התאוה, נובע ממקור יותר עמוק וכללי — מתוך אופיה של התקופה. בדור יורד, שהציוילרי זאציה מרובה בו על התרבות, גם הסופר הגדול ירוד הוא על-כרחו — וירידת-הכלל הזאת ניכרת בסגנונו: הוא עצמו סופר גדול, אך סגנונו לוקה בעוון הדור והוא נמצא מרבה נככים מתוך נהייה להרחבת-גבולין תחת לצמצם את השטחים מתוך הגיבוש ולצורך הבניין. והראיה: תומאס מאן, שעשירות לשונו מאלו פת-המילול נובעת מתוך דלדול-הסגנון של התקופה.

ומשום־כך שונא הרעב לקבוע במקומו ובזמנו: להישג, ושנאה מסותרת זו היא הגורמת שתשתכח ממנו תורת התרבות כלילת־ההישגים. אדם נוטה, כידוע, להסית דעתו מן השנוא עליו. כך משתכחת לעינינו תורת הלשון העברית מן הדור הצעיר בימינו, העולה מבחינת החומר והכוח והיורד מבחינת תרבותית. זה הנוער, הרעב שלנו, שמין טינה מסותרת בלבו על ההישגים המגובשים, התובעים ממנו את תשומת לבו השלמה. בעוד זו נתונה־נתונה לבקשת חומר חדש ולמלחמתו על חומרי־חיים כזה. הרעב הוא טורף, רוצה הוא לקרוע לגזרים את התסריט־שלם שלא לו נועד ולאחות בצפראנו ברקמת־היים החדשה, שתהא כולה שלו והוא לבד! אדונייה: רצונו בולעה רצונו פילטה.

ד

אכן יש יתיר אתימולוגי אשר שרשים לו בנפש ואמרו: סימן שאין הוא סומך על תוכן שיהא זה מדבר בעדו. אלא מבקש להבליט גם את ברו, כדי שיבוא זה וימליץ על תוכו לטובה. אבל משיג הוא את ההיפך ממבוקשו, כיון שכל הטעמה מיותרת באה רק לתפוז על הרגשת־פתחת מסותרת — והיא, הטעמה יתרה נו, ממללת ברור מעל לראשו של האמור ומעידה עליו, על האומר, כי הרעבון מחלחל בו בסתר ומטיל בו תאוה לפיטומי ביטוי, לסרה עודף הכא בעטיו של הפחד שמא, לא די'!

ואכן יש יתיר סיניטסי שאינו שגיאת־סיניטסי סיס גרידא, אלא פרי נסית־הנפש שבדור לעריות הצורה, להפקרת־ההישגים. וכלום עם שגיאת של יחידים יש לנו כאן עסק? הרי אין אתה יכול לשמוע אפילו פרשת „חדשות“ אחת ברדיו ועברי ואין אתה יכול לשמוע אפילו הרצאה אחת של עסקן ציבורי בלי שתזדקר לפניך, כלשון אפעה סדוקה, התשובות הלשון נית המבעיתה, שידה בכל, המבצבצת עתה מכל צד ומשתרבת מכל פה, בין של פשוטי העם בין של משכילים. הלא כמין מגיפה שושט עתה קלקול הלשון העברית ואוכל את שפתנו מבפנים — וכלל שמערכי הלשון נפגמים והולכים כמאליהם באין עיצור ומתקן: כן הולכת תאות המילול והביטוי המיפרי ומשתלשת על הרוחות, ידד עם תורת־הלשון משתכחת גם מצאת הצמיצת התרבותית, ואין איש שם אל לב כי בפני הרעה שבחוסר הרגשת־המידה, נעזב טיפוח הלשון (אשר בלעדיו לא תיתכן כלל העלאת הרמה התרבותית של הציבור) — וקוצים כסוחים מכסים את שדני החופכים אותו לשדה־הפקר, וזה בשעה שאנו נושאים את נפשנו לנטעי יצירה נאמנים.

כשהסגנון יורד — הדיבור מאלף, הדיבור והסגנון מתייחסים זה לזה כציויליאציה ותרבות: ירידה בתריכות יכולה ליהות כרוכה בעלית קרנה של הציויליזציה, כמו שהשפל בים מוסיף למראית־עין גובה לסלעי החוף, בחשפו את יסודם שהיה מכוסה כל עוד הגאות עמדה בעינה.

ג

הרעבון הבהול, עוכר־הסגנון, עשוי ללבוש אפילו צורה סיניטסיית ולהתבטא — גם ביחיד וגם בצירוף — בחוסר כל טיפוח של צורת־הלשון, ולול כלפי תרבות־הלשון ואפילו זניחת צורות־היסוד של הלשון, שנחגבשו בתהליך ההתפתחות והמסורת. בדור יורד נושרים מטבעות־הקבע מאוצר הלשון ואובדים בתוהו, כמו שעלי האילן נושרים מענפיו בסתיו, יום אחד עלול אתה לשמוע לפתע־פתאום מפי אנשי סביבתך שיבוש חדש, המנסה לקנות לו אחיזה בלשונם תחת הצורה הסיניטסיית הריאה, שלמדו עוד בילדותם וידעו לכאורה עוד תמול־ששום, מה צורם שיבוש מאוס זה את האוזן ומה מכאיב הוא! אך כיון שבעל השיבוש לא נרתע מפני פליטת פיו ולא בסר עליה, הריהי נוטלת לה מיד יזהרה וחותרת ונפלטת משפתיו, שוב ושוב, ונעשית עד מהרה קניין הרבים, וחוזר חלילה: יום יום ושיבושו החדש, מפליא הדבר, באינו מהירות משתרשים השיבושים בחיים! מה עצמה כמשך תקופה ארוכה, מתוך תהליך טבעי וחוש־ברירה של הכוח היוצר, נופל ברע קטן, ניתק משוכו, נפרד מגזעו ונרמס ברגלי אדישים — כעלה נידף זה, אבל הקל־קלה אינה מפתיעה כלל את בן הדור „היורד“ מבחינת תרבותית, משום שהקלוקל טבעי הוא בעיניו ואף רצוי לו. בעצם הדבר, יותר מן המטופח והמגובש, הדורש חומרה יתרה כלפי עצמו ומחייב עמידה על המשמר והמשכת מעשה־הטיפוח ותהליך־הגיבוש שאינו סובל הזנחה, בבחינת אם יום תעובני יומיים אעזבך, אבל מופת־הכפן (מבחינת תרבותית הכתוב מדבר), השרוי בפחד, אין לבו פנוי לטיפוח הצורה, ואדרבה — פריעת הצורה מתאימה יותר להלך נפשו, למהאה שבקרבו, לנטיית המקופח לשלם מידה כנגד מידה לחיים בזניחת הישגם שלהם תחת שהם, זנחור אותו: שלא־מדעת מתאזה הוא להרוס את דפוסיהם של הישגי היצירה המהירים — אולי מתוך כך יגיע לאיזה חומר חדש, שעוד לא נקבע בבניין המוצק לא כאריה ולא כלבנה, אשר בו יוכל להשביע את רעבונו, רעבון פירושו לא רק חסרון־חומר, אלא גם חוסר מקום וזמן: הרעב מקומו לא יכירנו והזמן הוא מקור הפגעים בעיניו.

ספרים

עזאם פחה על תעודת האסלאם בימינו

ש. ד. גויטיין

الرسالة الخالدة بقلم عبد الرحمن عزام مطبعة
لجنة التأليف والترجمة والنشر القاهرة

השליחות הנצחית. מתקור על בשורת אלה הנצחית לכל הדורות, וההד"ר רכה שיש לקבל ממנה בוגע לאברה ולמדיניות, למלחמה ולטלוס, והיחסים הבין-לאומיים, לשט הסרת סיבותיה של המבוכה העולמית והיוזק התרבות במשען רוחני והקמת סדר עולמי חדש. מאת עבד אל רחמן עזאם, המזכיר הכללי של חבר המדינות הערביות. קהיר, 228 עמ' בפורמאט גודל.

כמחש בבשר החי, כך נתחבה בי וחזרה ונתחבה המימרא הארסית: "הדת היא אופיום לעם", כל אימת שעיינתי בספרו החדש של עבד אל רחמן עזאם, המזכיר (או, כפי שאומרים בערבית, "הנאמן") של חבר המדינות הערביות ואחד האישים הבולטים בעולם הערבי והמוסלמי בימינו. ואופיום לא רק לעם, אופיום גם למחבר עצמו. כלומר הרדמת המחשבה הריצנית והחודרת ושיתוק רגש האחריות לתיקון החברה, וגרוע מכל: אילו היתה כאן צביעות ואחיות עינים במתכוון, היינו פוטי רים ספר זה כאחד מלהטוטיו של דיפלומט זריו, אך לא כן הוא הדבר, יש כאן ששחיות תמימה, תוסר יכולת של ראייה מתוך קנאות דתית עיוורת, קיצונית ביותר, אף על פי שהמחבר לובש נוסח אירופה ומדבר בלשונותיה, ומשתמש בדפוסי מחשבה אירופיים (ואולי גם אינו מדקדק כל כך במצוות המעשיות של האיסלאם), כל אותם דיבורים הנאים על שיון העמים והדתות (!), ועל צדק חברתי ושלוש עולמי, אינם באים אלא כדי להוכיח שדברים אלה, שהוגי הדעות במערב מתגדרים בהם, "כבר כתובים" בקוראן ובחדיית (זו תורה שבעל-פה למוסלמים), יתר על כן, ניתנים להתגשם רק בתוך מסגרת האיסלאם, היא הדת האמיתית היחידה (שים לב לשער הספר!). ביסודו של דבר, אין הבדל בין סופר "מודרני" זה לבין השייך הבהאי הוקן שלי שלמדתי פרסית מפיו לפני עשרים וחמש שנה, הוא

רשם לי על לוח גדול ובכתב מפואר: "לעולם לא יהיה שלום בין העמים, עד שידברו כולם שפה אחת ויכתבו כולם כתב אחד", וכששאלתי את השייך: "באינו שפה ובאינו כתב?" תלה בי הלה עין של תמיהה תמימה והשיב: "כלום יש כאן שאלה? מרסית!" אך דבר שהוא נחמד בשייך זקן המרוחק מעסקי העולם הזה וחי בדי אמותיה של הספרות הדתית הקדומה, זר ומזר הוא כשאנו מוצאים אותו באדם הנתון במרכזן של תוויות הפוליטיקה החדשה והמתיימר לתרום את תרומת האיסלאם לשלום בין העמים ולצדק בין המעמדות.

ועם כל זה אין עזאם מן הגרועים שבהם. עזאם נולד בשנת 1893 — הספיק, איפוא, לגדול ולהתחנך עוד קודם שנודעו יסודותיה של תרבות המערב, במלחמת העולם הראשונה, הוא עדיין בן המאה התשע-עשרה, וקבלה בידיו ש"טון טוב" הוא להתחס אל ערכי הרוח הקידמה בהערצה בלתי מעוררת, דבר זה ניכר גם ביתחו אל היהודים, לגבוי הם מה שהיו בעיני המתקדמים והנאורים במאה הקודמת: שכבה של משכילים ובעלי השפעה, מאוחדים איחוד מהודק בקשרי דת, שהיא פרטיקולריסטית ולאומית ביסודה (עמ' 31); ו"טון רע" הוא להיות אנטישמי, אופייני הוא, למשל, איך הוא מדבר על טבח אנשי שבט קרייטה היהודי בידי מוחמד (המאורע אשר טשרניחובסקי שר עליו), אין צריך לומר שכל מלחמותיו של נביא האיסלאם הם בעיני עזאם מלחמות הגנה וצדק, אך כשהוא בא אל פרשה זו של רצח בני קרייטה, הוא מגמגם — ואף על פי שהיה יכול להצדיקו בטענות המקובלות במסורת המוסלמית, הריהו פוסק שהמסורות בענין זה אינן ברורות כל צרכן ומשום כך אי אפשר לדעת מה קרה כאן באמת, לפנינו סטייה ראויה לשבת מן הקו של קנאות ללא רתיעה הנמשך בספר כולו (עמ' 94), כמובן, אין חסרים כאן הסיפורים הידועים על יחסו הטוב של מוחמד אל בני הדתות האחרות, כגון קימתו לכבוד הלוחיה יהודית באמרו: "האין זאת נשמת אדם, שהלכה לעולמה?" (עמ' 96).

ואף אין הספר חסר-ערך כעדות שלא במתכוון, כדברי מסית לפי תומו, שעה שעזאם מדבר על השקט הפנימי והאושר הנובע ממנו למאמין באיסלאם, מתיקות, ש"רק מייחדי ה' טועמים אותה" — הוא מתאר בלי ספק מציאות נפשית

בעיראק, איראן, אפגניסטאן, תורכיה, בולגריה וערב הסעודית. בספר זה של מזכיר הליגה הערבית אין אף מלה אחת על הלאומיות הערבית. ואמנם יש להיראות שאין מקום ללאומיות זו בשיטתו. זיקתו האמרי-ציונית איננה ללאום, אלא לנביא מוחמד, מייסד העדה המוסלמית. ובזיקתו זו היא מתאחד עם רוב המודרניסטים המוסלמיים, עזאם הקדיש למוחמד גם ספר מיוחד „גיבור הגיבורים“ (1938), ששמו בלבד מעיד על הערצה בלי מצרים. וכעזאם עשו כמה וכמה משכילים אחרים, לדבות כמעט כל הסופרים בעלי שם פאן-ערבי, כגון טה חוסין, אל עקאד ומוחמד חוסין היכל. אלו עומדים לפני נברונה ציבור רית, שתוצאותיה עדיין אין לשערן. „בשיטת פולחן אישי במקום דת בעלת עיקרים, החלישו המודרניסטים, ואולי ערערו את היסודות עליהם צריך לעמוד האיסלאם, ובאכזה כל דת הטוענת לאוניברסליות וליסודות מוסריים. המודרניסטים הגבירו את האויב טנסיביות של ההרגשה הדתית המוסלמית. אך אינטנסיביות אינה תמורה לאיכות.“⁵

בין כך ובין כך אנו מוצאים שהרגשה זו של אחדות המאמינים והתגלמותה — הזיקה האמוציונלית החזקה לדמותו המדומת של מוחמד — הגיעה בעזאם לידי מיפנה מעניין: הוא חפץ להעבירה אל האחדות הגדולה יותר של כלל האנושות, בתנאי כמובן שהאנדר שות תהיה מאמינה באלהים. וכאן מסתבך המחבר בסבך של סתירות לאין קץ ומחשבות שלא הבשילו כל צרכן. מצד אחד הוא מכריז (עמ' 149): „נשוב אל הדתות ונפיק מהן הדרכה. נעשה תיאום בין דתות אלה, כדי שנשאב מתיאום זה כוח להשגת שיווי משקל בחיי הרוח ובחיי החומר, כפי שהזמינני לכך אללה באמרו (קוראן סורה 42, פסוק 13): נתן לכם (אלהים) מן הדת אותו דבר שציווה מקודם לנות ואשר גילינו אליך (מוחמד) ואשר ציינו לאברהם ולמשה ולישו לאמר: קיימו את הדת ואל תהיו מחולקים בה.“ כלומר עזאם חפץ לבנות את תהיית העולם על האמונה התמימה, אך מצד אחר הוא ידע (עמ' 171): „לא העמים המפגרים, והם המוסלמיים, ולא המתקדמים, והם הנוצרים והיהודים, יש בהם עוד מיראת השמים. נבלו האמונות ושולטת חיבת העולם ופשו המתורות וכלום כבר בא איומו של אללה (קץ העולם בתוך יום הדין הגדול).“ אמנם הוא מוסיף: „אך אנו מקוים שאללה יתקן את יישובו של עולם על ידי אנשים מצומקייבטן (חסידים בעלי כיוון סגפני) האוהבים את האמת, כאשר יאהבו בני זמננו את הכסף ואת התענוגות...“ אך הצעותיו

⁵ H. A. R. Gibb, *Modern Trends in Islam*, University of Chicago Press 1947

שיש להתחשב בה. ציור מעמיק של שקט זה וכל מה שנובע ממנו ניתן במאמר „האיסלאם ואנחנו“ של ז'אן עבד אלג'ליל, מוסלים שהתנצרו, התנור ומשמש היום פרופסור ב„מוסד הקאטולי“ המפורסם בפאריס: ההרגשה שהם בעלי הדת השלמה והמוגמרת הזקה כל כך בקרב המוסלמים המאמינים, שעצם הרעיון שיש צורך בהתקדמות נראה כאבסורד. קשורה בכך השקפה אחרת, גם היא הרת סכנות: מכיון שהאמונה הטהורה באללה היא המקור לאושר היחיד ולתקנת החברה, הרי אין פשע גדול כחסא הכפירה. „אין מעשה רע במקום שיש אמונה ואין מעשה טוב במקום שיש כפירה“. משום כך ציווה מוחמד להלחם בעובדי האלילים עד הרסיה וללא רחמים (עמ' 11—15). מאכן גם הרגש החזק של אחדות עדת המאמינים, שהוא יסוד כל הספר. האמונה המשותפת יוצרת הרגשת אחווה, ביותר בשעה שאמונה זו נתונה במצב של סכנה, התקפה או השפלה מבחוץ. אופיינית בנידון זה הפסיקה הבאה מן הירחון „המורה החדש, כתביעת של הנוער האקדימי במזרח“: „גלחם נא לדתנו בכל עז, נאהב אדם — מפני שהוא מוסלים; נכבד אדם — מפני שהוא מוסלים; נעדיף אותו על כל איש זולתו — מפני שהוא מוסלים; ולעולם לא נתידד עם מי שאינם מוסלמיים, כי אין בידם בשבילנו אלא רעות.“ עזאם קובע: „מולדת המוסלמים היא האיסלאם“ (עמ' 105). בכל ארץ מוסלמית יש למוסלים אותן תובות וזכויות כמו לתושביה המוסלמיים הקבועים. למשל, מוסלים מארץ סין הנמצא בעיראק בדרכו לחג' בשעה שעיראק נמצאת במצב מלחמה, הייב להצטרף לשרות לוחמיה. כשם שהוא זכאי בה לעזרה סוציאלית מלאה, אם הוא זקוק לכך. כל הקורא, בלא משפט קדום, בספרו של עזאם צריך להודות שרגש זה של אחדות המאמינים המת-כסא בו הוא רגש כן וראשוני, ותחילת יניקתו אינה בשיקולים מדיניים (המעלות של השתייכות לקיבוץ המקיף את ששית האנושות), אלא באדיקות בדת, שאפשר לדמותה לרגש האחוה המקרב את היהודי החרד ליהודי שומר מצוות בכל אתר ואתר ומפריד בינו לבין יהודי שאינו מודה בעיקר. אכן עזאם הגשים את רעיון האחדות האיסלאמית בחייו. עוד במלחמת הכלקן שוטט באלבאניה ומונטניגרו, ובתקופת מלחמת העולם הראשונה פעם באפריקה הצפונית המערבית. הוא שירת בשליחויות שונות

⁶ „L'Islam et Nous“, Nouvelle revue theologique, v. 65, p. 867 sq. מאמר זה של המומר, שנכתב לשם בירור קאטולי פנימי, הוא עדות עצמית מעניינת ביותר של אדם מבין.

בקוראן, ונתאשר בתורה שבעל-פה — וגם בהרגשה העממית באיסלאם — כי אלה ברא את האדם מדרגות מדרגות («איהשויון הטבעי של בני האדם», קוראן סורה 4, פ' 31 ו-33 וכו'), וכל אדם צריך להסתפק בהלקו. מלחמת מעמדות קיימת בשביל עזאם רק במערב (עמ' 124 ואילך). בין המאמינים אין מקום להפלייה מעמדית, שהרי כולם עבדים שווים לפני אלה, אך גם הוא מגמגם כשמגיע לשאלה: ומה לעשות כש אין הכל מאמינים? (עמ' 132).

אהרי כל אלה, גם הטיראדות הארוכות של המחבר נגד המלחמה והכרזתו על תורת פציפיזם גמור אינן עושות רושם. האיסלאם הוא, לפי הסברתו, דת פאציפיסטית מובהקת; הוא אוסר לפגוע בחייו וברי כושו של בן מדינה זרה הגר בארץ מוסלמית (עמ' 87) ואיסר איסור תמור לפגוע באזרחים. לא רק בנשים וילדים וזקנים, אלא אף בפועלים וחקלאים ובכל מי שאינו לוחם. (עמ' 90). ובכלל אסורה המלחמה זולת מלחמת מגן (עמ' 73) או מלחמה להגנת נתקף אחר (עמ' 81). כדברים האלה אפשר למצוא באמת בספרי משפט מוסלמיים. אך עזאם מרחיק לכת ומזדהה עם תורת גנדי האוסר לחלוטין כל שפיכת דמים במלחמה כבחיים הפרטיים. ועזאם מוסיף שאין זו אוטופיה, אלא שאלה של חינוך בלבד (183—185).

ראוי להוסיף שהדברים נכתבו קודם שהליגה הערבית יצאה למלחמה על הישוב היהודי בארץ ישראל... «הוי אתם המאמינים, למה זה תאמרו את אשר לא תעשו?» (סורה 61, בקוראן, פסוק 2).

על החירות ועל המשטר

משה שטרנברג

על החירות מאת י"ן סטיוארט
פיל, תרגם מאנגלית אריה סימון.
הוצאת הספרים של האוניברסיטה
העברית, ירושלים תש"ז.
על המשטר של נציגים
מאת י"ן סטיוארט מיל, תרגם מאנגלית
לית יוסף אור, ההוצאה כנ"ל.

אמר אדם: אלמלא אותם המעטים שבכל דור יוצקים מטבעות-דיבור היינו כאילמים, ולכל היותר היינו גזעים כעוים. אם לגבי דיבור כך, לגבי מחשבה לא כל שכן. בירוד מושגינו נעשה תוך סיבוכים ונפתולים לשוניים ומחשבתיים. מעטים עוסקים במלאכה זו ורק יחידים מצליחים בה. אחד מן היחידים הללו הוא הוגה הדעות האנגלי י"ן סטיוארט מיל. בשנת 1859, לאמר לפני תשעים שנה, פירסם מיל את ספרו «על החירות», שלוש שנים לאחר כך יצא

של תיקונים ארגוניים, ולא מקוריים ביותר, כגון יצירת כמשל עולמי במקום המדינות הריבוניות וכו"ב. על אחדות הדתות מדובר לעתים רחוקות ובעפה רפה. לעימת זה מודגש בכל הספר ובתמימות מפליאה, שרק האיסלאם, האיסלאם של מוחמד, מוכשר לשמש בסיס לאחדות האנושות. «המערב» הוכיח בשתי מלחמות עולם, שתרבותו נכשלה, האימפריאליזם שלו (או בלשונו של עזאם: ה«אסתעמאר» — הקולור ניוואציה) הוא אבי אבות הטומאה. לעומת אלה, היכן תמצא בעולם עקרונות נפלאים של אחדות כמו באיסלאם? האם לא אמר מוחמד: «המאמינים הם כגוף אחד — כואב אכר אתך, משתתף בו שאר כל הגוף בחוסר שינה ובחוס», או: «המאמינים הם כמו נוסעים באניה אחת — לכל אחד מקום משלו. התחיל אחד קודח תחתיו, שאלוהו: מה אתה עושה? אמר: מה איכפת לכם? במקומי אני קודח, אם ימתו בידו, יינצל ויינצל, ולא יאבד ויאבדו עמו». האם שואל עזאם, יש עוד בעולם כמשלים הנעלים האלה ביהם היחיד לרבים, ואדם לחברו (עמ' 39—41)? אנו יודים עים, כמובן, ששתי המימרות האלה של מוחמד מצויות יחד במדרש העתיק ויקרא רבה ד, ה (עיין ספר האגדה לביאליקרבניצקי ג, כ"ב, ס' צד). אך לא זה העיקר, שעזאם מכריז כמינופולין של האיסלאם מה שבאמת אינו אלא מן האמיתות היסודיות ביהדות ובנצרות, אלא שעזאם מבקש להגיע לאחדות העולם דרך הרגשה קיבוצית, שאינטנסיביותה נובעת דוקא מעמדת איבה של הקיבוץ לזולת ועזאם הוא הראשון שבלא יודעים נתפס ברשתה של קנאות זו בלי הרף. אותה רפיפות של השיבה מציינת גם את דברי עזאם על יחסי מעמדות וצורות שלטון (עמ' 53). «מעולם לא התענינו המוסלמים בדרכי השלטון, אם הוא מלוכה או ריפובליקה, אם הוא אבטוקרטי או דימוקראטי, אך התענינו מלוא ההתענינות במטרת השלטון והיא האחריות ההדדית החברתית ושיהיו בני אדם שווים ושלא יהיה לאחד, או לסוג אחד, הפלייה לטובה על זולתו אלא ביראת האלהים ובצניעות... כי האיסלאם הפך באמיתת הדברים ולא בצורותיהם החיצוניות». דעות אלה אינן מתאימות כלל לאמת ההיסטורית, אפשר לומר, להיפך, שתוכן ההיסטוריה של האיסלאם הערבי בתקופתו היוצרת והפורה היה בעיקרו מלחמה על השלטון וצורתו, ובדין, שהרי צורת השלטון אינה דבר שבמקרה ולבוש חיצוני, אלא מפגינה את רוח התורה היוצרת אותה, והשנית, דעות כאלה עשויות להכשיר כל שלטון, ואפילו המושחת ביותר, ושלישית, הדעה שהאיסלאם דורש שויון חברתי, דבר שהמחבר חזר עליו כמה פעמים בספרו, הוא בניגוד לכתוב במפורש

כיבל את הבלתי צפוי. את ההפתעה. לבטחוננו רוצה היא בשיגרה. בדרכים מקובלות. מטבעו רוצה היה לראות את אורחיו גוזרים לפי גיורה אחת. אילו היה הדבר בידו, היה מקציע את אופים של כולם לפי טופס אחד ותחת לגדל אנשים היה מייצר מכונות. "מגמת השינויים ההולכים ונעשים בעולם", אומר מיל, "אינה אלא להגביר את כוח החברה ולהקטין את כוח היחיד", ופירושו של דבר להפוך את האנשים לדומים זה לזה במידת האפשר. בוא וראה, כיצד האוניברסיטאות משרתות תלמידי בעולם. רוב האנשים נוטים ללבוש אותו דבר, לאכול אותו דבר, לקרוא אותם הדברים ולבקר באותם המקומות. לעיניך ממש מתרחש תהליך בלתי פוסק של הידמות, של טשטוש השונה והמבדיל. ואם תשאל את מיל: ומה רע בדבר? יאמר כי על ידי טשטוש זה של השונה, על ידי יצירת הדרגוניות שבחיים אתה סיתם את המקור לכל התקדמות ולכל התפתחות. שכן ראשיתו של כל שלב בהתקדמות נעוצה בשונה מן הרגיל, בסטייה מן המקובל. במה שהוא כביכול משונה ומוזר. הסוטה מן המקובל הוא תמיד היחיד. הרבים אינם סוטים. כל הידוש שנתחדש בעולם מקורו היחיד. כל מנהג וכל דעה מקובלת אינם אלא מעשה שעשאו איזה יחיד לראשונה. הספונטאניות האישית של יחידים אלה היא מקור ההתפתחות. אילמלא אלה שקמו לאנשות, לא היו חיי אנוש אלא שלולית של מים עומדים". לפיכך סבור מיל שאם יש דואג להיטיב טוריה ולקידמה עליו לטפח את הקרקע שממנה גדלים גדולירוח אלה. וקרקע זו היא התיירות. חופש המחשבה וההבעה וההתנהגות.

אך תהא זו טעות לחשוב שלדעת מיל מטרת החברה היא לשמש מעבדה לגבוריירות. מטרת החברה היא מטרת האדם. ומטרת האדם היא אִשְׁרוּ. ואִשְׁרוּ של האדם הוא במה שהוא יכול לפתח את אישיותו על כל האפשרויות הגנוזות בה. מתוך הכרה ורצון בהתאם לסבעו. והואיל וכל אדם, והמדובר הוא במבוגר ובבן תרבות, ייטיב לשפוט מה טוב בשבילו, נמצא כי אדם חי חיים מאושרים עשה שהוא פועל בהתאם לתכנית שהיא עצמו קובע לעצמו. מוטב לו לאדם שיחיה חייו לפי תכנית שיקבע לעצמו אף אם זו אינה שלמה מאשר יהיה לפי תכנית שנקבעת לו מבחוץ גם אם זו מעולה ביותר. כל שמקבל את השקפתו מבחוץ. ממשל־תו. כמפלגתו. ממעמדו. בלא ששקל והגה בעצמו. כל שפועל מתוך צו מבחוץ. חי חיי שבעודו. ובתוך אויר רחש כולו עבודת רוחנית", אומר מיל, "יכולים בודדים להגיע לדרגה של הגיידעות גדולים, אבל באיורה של עבודת רוחנית מעולם לא היה ואף לא יהיה עם פעיל בשדה הרוח". כדי שאנשים רגילים יוכלו להתרומם לרמה השכלית והמוסרית אשר

ספרו, "על המשטר של נציגים", ספרים אלה נעשו תוך זמן קצר לאחר הופעתם לכוח מחנך ומודריך לאומה האנגלית. הם עיצבו את דמותה של דעת הקהל והשפיעו בעקיפין על דרכי השלטון והחקיקה של בריטניה. רישומי ספרים אלה ניכרים עוד היום בספרות הפילוסופית־מדינית של אנגליה של זמננו.

ב.

שני הספרים הם, בעצם, שני פרקים של מסכת אחת. והיא מסכת היחסים שבין היחיד והחברה. בין האזרח לבין המדינה. רשות הפרט ורשות הכלל רשות אחת היא או שמה רשויות שונות הן? אם אחת היא, ועניני הכלל חופפים בכל עת את עניני הפרט. מניין התנגשות מתמדת זו בין שני אלה, שמצד אחד היא מתבטאת בחקיקת תוקים הבאים לעכב בידי היחיד מעשות כרצונו ומצד אחר — בהפרת שמפר היחיד את התוק, שמביאה עליו עונש שכרוכים בו צער ויסורים? אם שונות רשויות אלו, מה תחומי של היחיד ומה תחומי של הכלל? האם ישנו עקרון ברור שעל פיו ניתן למתוח את קריהגבול בין התחומים ולמנוע על־ידי כך פגיעות הדדיות שתוצאתן היא תמיד פגיעה באדם ובחיו? במלים אחרות: באיזו מידה רשאית החברה להטיל את מרותה על הפרט ולצמצם את חירותו?

בספריו מנסה יון סטיוארט מיל להשיב תשובה על שאלה זו. בספר "על החירות" נוסח העקרון וסומנו הגבולות. בספר "על המשטר" גידונה צורת השלטון שהיא בלבד עשויה להבטיח את שלמות הגבולות והיא בלבד ערבה לכך שצד אחד לא יחרוג כמסגרתו לקפח את חלקו של האחר.

מעצם נטייה גושא־הדיון של שני הספרים ברור כהי תפיסתו היסודית של מיל בדבר היחס שבין היחיד לחברה. היחיד והחברה הם, לדעת מיל, שתי רשויות נפרדות. האדם צריך לחיות בחברה, זהו הכרח שאין להימלט הימנו. מוסדות המדינה שבהם מתרכז הכוח הקיבוצי, השלטון, ממלאים תפקידים חיוניים בקיומו של האדם ואפשרות התפתחותו. אולם מוסדות אלה שהוקמו על מנת לספק צרכים מסוימים של היחידים, משהוקמו, מגלים הם נטייה לדרוש לעצמם זכות קיום ללא כל תלות ביחידים שהקימו אותם. להיפך, מתגלה בהם נטייה ברורה לשעבד את היחידים ולהפכם להם לכלים. האמצעי הנוסף למטרה והמטרה לאמצעי. והו טבעו של שלטון, של כל שלטון, בין אם הוא שלטון יחיד, שלטון רבים, ואף שלטון דמוקרטי אם רואים אותו כשלטון של הריב המספרי בלבד. השלטון השואף לקיים את מעמדו מבקש להרחיק כל שנראה לו כבלתי מסוים ומגודר. אין הוא סובל שוני ורבגוניות. אין הוא

יכולה להימלט מליקויי שלטון, לאמר מן הנטייה לשיגרה, לביורוקרטיה, לשעבוד למומחים, הכופים את רצונם על האזרחים. גם בדמוקרטיה יש סכנה של עריצות. נגד סכנה זו יש להקים כוח והכות הנה היא, קודם כל, מציאותם של אזרחים בעלי הכרה הפעילים במוסדות המדינה, ושנית קיום של מיעוט אשר יעמוד מול הכוח השליט. מיל טוען לזכות המיעוט ותובע לו זכות ייצוג בשלטון. דעת המיעוט היא, לעתים קרובות, מעין אזעקה ואזהרה, כי יש ענינים חיוניים שהם מונחים על ידי שלטון הרויב, כשם שהאמת נמצאת בדרך כלל באמצע בין דעות מתנגדות, כך גם הפעור לות הנכונות של שלטון דמוקרטי הן תוצאות של התנגשות הוגנת שבין המפלגות. מתוך המתחות הקיימת בין המפלגה השומרת על הסדר הקיים ובין המפלגה השואפת לקידמה נקבעת דרך הפעולה הנאותה של המשטר הדימוקרטי. נאמן לשיטתם ממליץ מיל על אבטונומיה רבה להנהלות המקומיות שהרי על ידי כך ירגיש האזרח כי הוא שותף לשלטון בפועל. הדבר יעורר את התענינותו, יקנה לו ראייה כוללת, יגביר את פעילות שכלו, ויגבש את אפיו המוסרי. בדיקת השלטון ומוסדות השלטון מבחינת ערכם החינוכי לגבי האזרח היא קו אפיוני לכל דעותיו ודבריו של מיל.

ד.

שני ספריו של מיל הם קריאתו של יחיד נגד סכנת דיכוי מצד הרבים, החברה והשלטון. מיל הוא אינדיבידואליסט אך רחוק הוא מאוד מן האגואיזם. לדעתו של מיל אין טובתו של הכולל ואין טובת החברה מתפרנסת אלא מטובתו של "האני", מי שחי חיים מלאים בהתאם לנטיותיו הטבעיות, מתוך פעילות שכלית ומוסרית, חי לא רק לטובת עצמו כי אם גם לטובת החברה, כי מה היא החברה אם לא היהודים המהווים אותה, האושר הקולקטיבי אינו אלא סכום אושרם של היהודים המצטרפים לקולקטיב. נאמן לשיטתו של עצמו הוסיף מיל להטות אוזן לדעותיהם של אחרים גם לאחר פירסום ספריו. הוא עזב את הבסיס של האינדיבידואליזם הקיצוני ועובר לשיטת הקולקטיביזם, הוא הבין כי קשה, קשה עד למאד, להפריד בקו חותך אימתי מעשיו של אדם נוגעים רק לעצמו ואימתי נוגעים הם גם לאחרים, היכן סוף נזקו של היחיד וראשית נזקו של הכלל. מכאו ואילך הוא טוען לזכות המדינה להתערב בהסדר העניינים בשטח הכלכלי ומתקרב לתפיסה של סוציאליזם מדיני. בהקדמה להוצאה השלישית של ספרו על "הכלכלה המדינית" וכן באבטוביוגרפיה שלו הוא בטעים את הצורך בשחרור האדם משעבוד כלכלי אף

להם הם מוכשרים הכרחי הוא שיתוו חיי חירות. מיל אינו מציע לנו מדינה אידיאלית ואינו מתאר את נושאי האושר. הוא רק מברר את התנאים אשר בהם יכול היחיד להיות מאושר. האדם מאושר כששכלו פעיל ורצונו מודרך, והתנאים לכך הם: האחד, חירות. חירות המחשבה וההבעה וגם חירות ההתנהגות במידה שאין בזה היזק לאחרים. והשני, שהוא תוצאתו הטבעית של התנאי הקודם, הוא קיום רבגוניות של צורות מחשבה ואפנירטיים. אין פעילות שכלית מצויה אלא במקום שיש דעות שונות ודרכי התנהגות שונות. רק במקום שיש צורך לבחור ולברר ולשקול שם ער השכל ומודרך הרצון. אם אתה מסכים שלפי מצבו של השכל כפי שהוא היום אין האמת מושגת אלא על ידי שיקול ועיין בדעות שונות ומנוגדות; אם גם אתה סבור שהאנושות מוכיפה עוד היום להתחבט בבחירת צורת החיים הנאותה; ואם נוסף על כך אתה סבור שאין דרך אחרת לגילוי האמת או צורת החיים הרצויה אלא מתוך שננסה את כולן — כי אז לא רק שתתיחס בסבלנות לדעותיו של הכולל אלא תבקש את הדעה המתנגדת, תטפה אותה ותעודדה. קיום רבגוניות במחשבה ובחיים הוא תנאי לפעילות השכלית והגופשית של האדם. לאמר תנאי לאשרו של היחיד, וממילא תנאי לאושר החברה. המסקנה ברורה: בתולדות דעות — ברכה, בזרמים בחינוך — ברכה, בצורות התישבות — ברכה, ברבגוניות חירות וחיים, בהדגוניות שעבוד וכות.

ג.

למדנו מהו היחיד ואילו הם צרכיו, עכשיו נשאל מה תפקידה של המדינה, אימתי רשאית היא להתערב בעניני היחיד? השיבתו של מיל היא: "ההגנה העצמית היא המטרה היחידה שלשמה רשאים בני אדם כיהודים וכקבוצת האפריע פעולת כל יחיד ויחיד בחברה". היחיד חייב ליתן דין והשבון לחברה על התנהגותו אך ורק כשהיא נוגעת לאחרים. אם היא נוגעת רק לו בלבד נכאי הוא לעצמאות מוחלטת. ברור, איפוא, שלפי עיקרון זה רשאית המדינה או החברה לעכב מעשה של אדם כשנזק צפוי ממנו לאחרים. זה תפקיד שלילי, אך גם תפקיד חיובי למדינה: לשמש מוסד המרכז את הלקח מנסיונותיהם של יהודים והתאגדויות ולהפיץ לקח זה בין היהודים, תפקיד של מדרך ומיעץ.

מהו, איפוא, המשטר ההולם ביותר תורה אינדיבידואליסטית זו של מיל? מיל מלמד כי המשטר הדימוקרטי הוא המשטר הנאות ביותר בו ניתנת לאזרח האפשרות להפעיל את כוחותיו וכשרונותיו. אלא כיון שדמוקרטיה היא שלטון, ולא שלטון העם על העם כי אם שלטון של רוב העם על כל העם, אין היא

עשויים הגורמים האידיאולוגיים בתנאים מסויימים להכריע את הכף, ולא היא. וגם המשל על פועלים ריאקציוניים אינו במקומו. האמת היא, שאידיאות מפגרות בולמות את התפתחות החברה משום שהן משמשות את ענייניהם התמריים-הכלכליים של כוחות האהמול שבחברה. התודעה כאן מפגרת מאחורי זהויה. אידיאות חברתיות חדשות באות לפתור בעיות וחדשות שהוצבו לחברה על ידי התפתחותה התמריית הכלכלית. ומשקמו הן הופכות כוח רציני. המצניד את החברה קדימה, והפותר את הבעיות הללו. אידיאות אלה עיקר כוחן במוצאן התמריי. עצמאותן אינה אלא יחסית. גם ב"עצמאותן" זיקת יסוד להן לצור מחצבתם התמריי. כל האידיאות הגדולות, הנעליות והנשגבות, חיוניות ורצינותן במה שהן משקפית את צרכי התפתחות החיים של החברה.

לוקאץ' הוא בעיני מתברנו "אחד מגדולי הדיאלקטיקה המארכסיסטית". והנה לוקאץ' מכנה את הפילוסופיה המארכסיסטית "מארכסיזם דיאלקטי". מונח זה מופרך מעיקרו. כלום יש לך מארכסיזם בלתי-דיאלקטי? רק בין הניארו-מארכסיסטים יש המפרידים בין המארכסיזם והדיאלקטיקה. אך מארכסיסט מובהק יודע, כי המארכסיזם אינו אלא המאטריאליזם הדיאלקטי (להבדילו מהמאטריאליזם המיטאפיזי). האומר: "מארכסיזם דיאלקטי", כאילו הניח מציאותו של מארכסיזם מטאפיזי. שמיר, בנאמנותו למארכסיסט "גדול" זה, מקבל ממנו את המונח המוזר הזה ללא ביקורת... הייכות עם ברטראנד ראסל (עמ' 23-33) שופע חוסר-דיוק, שהוא פרי עירובי-תחומים. ראשית, אין לזהות את הסובייקטיביזם המעמדי עם משאלות ורגשות "מוסריים". מפלגת-המעמד היא המייצגת את הגורם הסובייקטיבי — הפעילות המהפכנית, וההכרה המעמדית, — והיא גם המייצגת את ה"שאיפה לדיקטת החוקיות האובייקטיבית, התיאמת עם האופטימיזם האידיאלי של המעמד הפרוליתארי העולה". סובייקטיביזם מעמדי זה הוא יסוד חשוב במארכסיזם, ואילו שמיר מזהה אותו עם התביעות המוסריות המופשטות של הסוציאליסטים האוטופיים. כלום אין הוא יודע מה רב ערכה המגייס והמארגן של ההכרה המעמדית, אשר אין דבר לה עם שאיפות "מוסריות מופשטות"? טענותיו של ראסל ניתנות להפרכה ללא כל ה"מחקר" המלאכותי על מדע ואידאולוגיה, המאפיל ומכביד על הענין.

ההכרה האנושית היא אובייקטיבית אך לא אבסולוטיסטית. האמת המדעית אינה... מוחלטת, היא בחינת תהליך המתפתח עם האנושות, החברה והמדעים" (עמ' 123). אידיוק משווע! המארכסיזם אינו גורס אבסולוטיזם כמוזן הפילוסופיה האידיאליסטית. אך

שיודע הוא כי פתרון הבעיה הכלכלית אינו עדיין פתרון בעית האדם.

מיל כתב בשביל האנגלים. עם שתי מאות שנים במדינה מאורגנת לפי דפוסיים ומנהגים מקובלים צריך שיודעוהו לכבד את השונה והסוטה. טוב ללמדו כי ברכה בפילוג של דעות. עם של בינונים, כפי שקורא מיל לאנגלים, הנוטים להיות דומים יותר מאשר שונים, צריך שיעירו לו על החשיבות בספונטאניות האישית. אנו היהודים נזקקים לעצה הפוכה כמעט. אנו שנת-ברכנו בפיצול דעות ובספונטאניות אישית, לשבח ושלא לשבח, ראוי לנו שנמצא דפוסי חיים אחידים לצקת בהם את שטף חיינו ומוטב כי נחשוב על חובתנו מאשר על זכותנו. עם זאת יזכירונו שני הספרים של מיל הרבה ממה שאנו חייבים ללמוד ולדעת: שהאדם הוא מטרה למדינה ולא כלי לה; שפיתוח הכוחות האישיים הוא תנאי לאושר האדם והחברה; שריבוי צורות חיים ודעות הוא תנאי לגידול אנשים חפשיים ובעלי אופי; שסכנת עריצות קיימת גם בדימוקרטיה. אלה הם רעיונות הראויים שנעיין בהם עיין היטב.

באהלו של המארכסיזם

יעקב ברזילי

מארכסיזם ופילוסופיה מאת יוסף שמיר. ספרית פועלים. מרחביה. תשמ"ת.

ספר זה מגילות מגילות ניתן. המחבר גזמו כותב: כל פרק אשר בספר מהווה שלימות כשלעצמה. הקורא המתעניין בשאלות מסויימות בלבד יוכל לעיין בו גם מבלי לקרוא בפרקים אחרים. ואמנה הקשר שבין פרקי הספר רופף מאוד. ומוטב היה למען הדיוק לכנותו "קובץ" ולא ספר. מה גם שפרקים אחדים כב-פירסמו קודם. אף על פי כן, החומר שבספר עשיר ומגוון ומקיף מרבית בעיות היסוד של המארכסיזם. בהצגת הבעיות והסברתן קדמו רבים למחברנו. לא נכון הדבר, שהמחבר מרכז "גופי הלכה פילוסופיים הפזורים בכתבי אבות המארכסיזם" (מדברי ההוצאה). אין הוא אלא מכנס בעיות-יסוד מארכסיסטיות, הפזורות בכתביהם של היקרי-המארכסיזם ומפרשו למיניר זה. והוא מגישן לנו בלשון בהירה ומיובנת. ואין לקפה שכר פוסולאריאציה.

לא כאן המקום להרצות את תוכן הספר, אשר ידבר במקצת אגב הערות-הבקורת.

מהברנו בסביר (בעמ' 10) את תפקידם של הגירי-מים האידיאולוגיים בחברה לפי המארכסיזם. לדעתי

ש.ם. עמ' 66). ניתוח מעמיק וחשוב זה אינו נהיר כלל לשמיר. והרימו כורך „ערך“ עם ערך חליפין, ולא עוד אלא שמציג את ה„כריכה“ הזאת כדעתו של מארכס גופו...

בפרק „דיאלקטיקה ולוגיקה במארכסיזם“ מבקש המחבר להוכיח, כי הדיאלקטיקה והלוגיקה הפורמאלית שתייהן אמיתיות. כל אחת בתחום שלה, אף גישה זו מוטעית מעיקרה. אמת רמת־דרגה (הדיאלקטיקה) ואמת גמוכת־דרגה (הלוגיקה הפורמאלית) שונות זו מזו לחלוטין. איש המדע האמתי יתהור תמיד אל האמת רמת־הדרגה. מאליו יובן, שאין להציג משויה בין הדיאלקטיקה והלוגיקה הפורמאלית ולקבוע, שכל אחת מהן אמיתית בתחומה.

ואולם דעתו של המחבר בענין שלילת השלילה מתמיה ביותר. כל תהליך היסטורי יכול שיהיה גם תהליך שלילת השלילה. הדבר תלוי בכך, אם אנו יוצאים מהיסטוריה (מהמציאות שבתורה) אל הלוגי (המתשבה, המושג) או להיפך. במקרה הראשון לפנינו תהליך מוחשי מובן. במקרה השני — תהליך־מוחשב מופשט. ואילו שמיר רואה כאן „שימוש בצורת ביטוי הגליאנית“ בלבד ומבטל לחלוטין את החוק הדיאלקטי החשוב הזה. הוא מתאמץ להוכיח: א) אין לגרוס זהות־הניגודים אלא אחדות־הניגודים. ב) אין לגרוס אחדות־סתירות אלא אחדות נייגודים.

על כך נשיב בקיצור: המונח אחדות נייגודים „הועבר“ בידי מארכס, אנגלס ולנין מהגל. אצל האחד רון מצויים בשפע דווקא המונחים: „זהות הניגודים“, „זהות זהות ואי־זהות“ ועוד. אף לנין מדבר הרבה על „זהות־הניגודים“, ובמקום שהוא כותב „אחדות־ניגודים“ הוא מסיף בסוגריים „זהות־הניגודים“.

וכן אין כל צידוק להבדלה הדחוקה שבין ניגוד וסתירה אצל אבות המארכסיזם. הבדלה זו מקומה אך ורק אצל הלוגיקים והלוגיסטים שבימינו אבל לא אצל הגל, מארכס ואנגלס. אחדות־הניגודים בדיאלקטיקה כמות כמות־סתירות. מענין הדבר, כי המחבר שואב כאן (וגם ביתר סטיותיו) את דעותיו המארכס־סיסטיות ממקורות לא־מארכסיסטיים...

ספר זה אפשר היה לו לשמש מעין לשיחוי הדעת שבקרב הנוער והציבור בארץ. במה דברים אמורים? אילו נזהר מחברו מסילופים ואילו לא נגרר אחרי מסל־פי תורת מארכס שבקרב המארכסיסטים גופם. יתרונו של הספר — בהירות הניסוח וההרצאה של כמה מרע־יינות היסוד של המארכסיזם.

הוא גורס „אמת מוחלטת“ במובן הדיאלקטיקה המ־טריאליסטית. לאמור: האמת המוחלטת גופה מורכבת מאמיתות יחסיות. יחסה של האמת היחסית אל המוח־לטת ביחס התלק אל השלם. והרי דברי לנין: „מסכום האמיתות היחסיות בהתפתחותן מתרכבת האמת המוח־לטת... כל אמת מדעית מכילה, על אף יחסיתה, יסוד האמת המוחלטת“ (מטריאליזם ואמפריאוקריטיציזם, גוסאיוואט, מוסקבה — לנינגראד 1931, עמ' 233). ובעמ' 302 מדגיש לנין: „גם ההברל שבין היחסי והמוחלט יחסי הוא... גם ביחסי מצוי מהמוחלט“, ואילו שמיר מפריד הפרדה אנטי־דיאלקטית בין היחסי והמוחלט.

בעמ' 130 מוכאים דברי פליכאנוב האומר, כי „במידה שהצירופים נשארים כמות שהיו חייבים אנו לדון עליהם לפי הנוסחה: ה'הן, לארלאו'. על סמך הדברים האלה קובע שמיר (בעמ' 257): „הלוגיקה הפורמאלית אינה אלא חלק מהדיאלקטיקה...“ ואולם כל התפיסה מוטעית מיסודה. הלוגיקה הפורמאלית (ה'הן, לארלאו) מייצגת את אורח המחשב השכיח היומ־יומי, ואילו הלוגיקה הדיאלקטית את אורח המחשב המדעי, המעמיק לתוך המהות האמיתית. לכך מתכוון אנגלס כשהוא משהו את היחס שבין שהי ה„לוגיקות“ ליחסה של המתמטיקה האלמנטארית למתימטיקה הגבוהה.

בעמ' 149 פותח שמיר בסוגייה של תורת הערך ב„הקאפיטאל“. מארכס מבחין בין ערך כגביש של אותה סובסטאנציה חברתית המשותפת לכל המוצרים ובין ערך החליפין. הסחורה בבידודה אינה אלא „ערך“ (וגם ערך־שימוש). בכך כפילותה של הסחורה היא נגלית לפנינו בכפילות זו, כשערכה לובש „צורה עג־מאית מיוחדת... צורה של ערך־חליפין“ (ראה מארכס, הקאפיטאל, ספרית פועלים בסניע הועד הפועל). לאמור: רק ביחס החליפין של הסחורה אל כחורר אחרת לובש ערך המוצר צורה של ערך חליפין. אך המוצר לבדו (ללא כל יחס מצדו אל מוצר אחר בתוך ליד־חליפין) אינו לובש עדיין צורת־ערך. צורת־הערך (ערך־החליפין) הפשוטה אופיה גם איכותי וגם כמותי. היא מבטאה שוויון איכותי שבין המוצרים (עבודת־אנוש מגובשת מוכשתת) ויחס כמותי שביניהם (כמות מסוימת של סחורה ב' מהחלפת בכמות מסוימת של סחורה א'). „אחד מהסרונות היסוד של הכלכלה המדינית הקלאסית בכך, שמתוך הניתוח של... ערך־הסחורה לא הצליחה מעולם להעלות את צורת הערך, שהיא היא העושה אותו ערך־חליפין“ (קארל מארכס,

בשולי החוברת

מאמרו של ב. צ. דינבורג על ב. הצנלסון נכתב בעקבות דברי אברהם שנאמרו בכנרת.

אלברט גאזייה, שמאמרו מיוחד ל"מולד", הוא חבר בית-הנבחרים הצרפתי ומי שהיה מיניסטר. הוא היה חבר המשלחת של המפלגה הסוציאליסטית הצרפתית שביקרה בארץ אשתקד. דבר שאין צריך לומר: כדון מאמרים רבים ב"מולד". גם מאמר זה דעותיו הן דעות מחברו ואינן מחייבות את הירחון.

המחזה "פייטה" לבנימין גלאי יוצג בתיאטרון הקאמרי, בעונה הבאה.

ישעיה רבינוביץ, הסופר והמבקר העברי, איש טרונוטו, מספר בחוברת זו את הפרשה המעניינת של מתן הפרס לעזרא פאונד, והסערה שקמה סביבו. אך לא כל הטענות הנשמעות כנגד פאונד, ביחוד מפי משורר יריב כהילייר, מתקבלות על הלב מאלהן. נימוקים שרירים ומדיניים משמשים כאן בערבוביה וזאים לסייע אלה את אלה. הילייר דוחה את שירתו של פאונד, כשם שהוא פוסל, בעיקרו של דבר, את אֵלִיּוֹט; אך יכול אדם לפסול את דעותיו הפאשיסטיות של פאונד (וכיוצא בזה, את השמרנות החברתית או את הקתוליות של אֵלִיּוֹט) ובכל זאת לעמוד על כוחו של משורר זה. כללו של דבר, יש לשמור על כוח ההבחנה, ולהפריד בין היסודות הדבקים אף באישיותו ויצירתו של סופר אחד, ודאי, משורר שנתן יד לאויבי החרבה והעם העובד, אין להקל בדיונו; אך אין פירוש הדבר שעלינו לקצץ בכושר השיפוט שלנו ולהתעלם מכוחו הפיוטי או מאותם היסודות שבו הראויים להתקיים, וכשם שאין אנו פוסקים מקריאתם והערכתם של דברי גוגול ורוסטיובסקי על שום שנאת ישראל שבהם (וכמה הם בסופרי העולם שאין רבב מעין זה על בגדס?), כך לא נדיר הנאה והערכה מאיברי השירה החדשה. את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל.

קארל סאנדבורג הוא מגדולי השירה האמריקנית החדשה, נולד באילינוי בשנת 1887. היה ריפורטר, עובד-בימה, אתליט, מדיח-כלים, מוכר בחנות, שכיר לקציר, מארגן סוציאליסטי, מנגן קיתרוס והייל במלחמה הספרדית-אמריקנית. שירתו רוויה להט דמוקראטי ומעורה במסורת החליצית של הארץ הרחבה. הילכך ראו רבים את סאנדבורג כירש אדרתו של וולט ויטמן.

מתרגמו של השיר, גבריאל פרייל, הוא משורר עברי בארצות-הברית. "זר-שירים לאביה" שלו נדפס ב"מולד" חוברת 9. שירתו של פרייל, שנולד בליטא ובא לארצות-הברית בילדותו, היא "אמריקנית" במידה כזו, שהוטעינו (בחוברת הנזכרת) לראותו כיליד אמריקה. ועמו ועם ליטא הסליחה.

תיקונים: במאמר "המדיניות האמריקנית והפליטים הערביים" בחוברת הקודמת, עמ' 136 טור ב', שורות 14-13 מלמטה צריך להיות: "על מיעוט האפשרויות לפתרון אנושי ולאומי לבעיה הפליטים במדינת ישראל — ועל גודל האפשרויות בארצות השכנות". המלים המודגשות נשמטו בטעות.

במאמר "ערביי ארץ-ישראל: גאון ושבר", עמוד 153, טור א', שורה 8 צ"ל "אשר לתקומתו של דור חדש בציבוריות הערבית בישראל (ולא העברית, כנדפס).

מוֹלָד

ירחון מדיני וספרותי

אב-אלול תש"ט כרך ג' חוברת 17-18 אבגוסט-ספטמבר 1949

259	א-יתלות פעילה, לא נייטראליות	אפרים ברוידא
264	הצבא כבית-יוצר לעם	ד. בן-גוריון
271	התקציב הראשון	פ. נפתלי
277	החלום והענין	ג. ד. ה. קול
282	הדרבנות החמריים בברית-המועצות	ז. דניאל
288	בית-הדין לנוער: הלכה ומעשה	שלום קסאן
293	היש לעברית דקדוק?	יצחק לבני
303	שני כדי חרם	יהודה יערי
311	אלגית נרגר האבק	יעקב קופלביץ
315	הבעיה הפאסימית והשפעתה על רוח אירופה	ברוך קורצווייל
325	הסנדלר	לאה גולדברג
332	אחד מן הדור	יהושע מנח
337	שמונה שורות	דב סדן
	ספרים:	
342	היסטוריה יהודית במיטת-סדום	רות קסטנברג
345	ספרים שנתקבלו; בשולי החוברת	

ד מ י ה ח ת י מ ה : 2.750 ל"י לשנה, 1.400 לחצי שנה; מחיר החוברת הנפולה 400 מ"י; שכר המודעה: ת: 40 ל"י העמוד, 20 חצי העמוד, 10 רבע העמוד; אין המערכת אחראית לתוכן המודעות; כתבייד שלא צורפה להם מעטפה כתובה ומבוילת אינם מוחזרים; הכתובת: רחוב יהודה הלוי 40, תל-אביב.